

ענינו של משיח

ליקוט סיכום וסידור עיקרי תורתנו של
כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א
אודות ענינו של משיח והגאולה השלימה,
על פי דברי הרמב"ם בהלכות מלך המשיח ומקורות נוספים.
בתוספת ביאור והסבר, ליבון ובירור, עיון והעמקה.

נערך על ידי שלום דובער וולף

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושש לבריאה
שנת הקהל

ענינו של משיח

כתיבה: שלום דובער וולף
Sdw773@gmail.com

הגהה: הרב מנחם מענדל הלפרין

הוצאה לאור:
איגוד תלמידי הישיבות 770
Ato770@gmail.com
התאחדות החסידים לקבלת פני משיח
hisachdus@chabad.co.il

עימוד ועיצוב: *y.w. designgraphic*

עיצוב כריכה: זלמן לרנר

תמונות: ארכיון מנחם וולף.

קטעי המאמרים האגרות והשיחות,
באדיבות הוצאת קה"ת.

להזמנות: 03.9600770
www.chish.co.il

© כל הזכויות שמורות

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

הרב יוסף יצחק
וילשאנסקי
ראש הישיבה

בית לוי יצחק ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת

רח' ירושלים 17 • טלפון: 077-8967733, פקס: 077-8967760
ת.ד. 331 צפת • דואר אלקטרוני: ycchlz@gmail.com

ב"ה. יום א' פרשת תזריע, כ"ד אד"ש. שנת הקהל, תשע"ו.

הרה"ח התמים ר' שלום דובער שי' וולף

משפיע וגו'נ בישיבתנו

שלום וברכה!

ידועה המעלה והחשיבות של לימוד עניני משיח וגאולה, כפי שהורה כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א בשיחת ש"פ תזריע-מצורע תנש"א שזוהי ה"דרך ישרה קלה ומהירה מבין כל דרכי התורה לפעול התגלות וביאת המשיח", על ידי לימוד התורה (במיוחד) בעניני משיח וגאולה" בכלל, ובפרט "בתורתו – מאמרים ולקוטי שיחות – של נשיא דורנו".

ובשיחת ש"פ בלק תנש"א הוסיף והבהיר שלימוד התורה בעניני הגאולה אינו רק סגולה למהר ולקרב ביאת המשיח, אלא גם ובעיקר כדי להתחיל לחיות עם הזמן דימות המשיח, על ידי זה שהשכל נעשה ממולא וחדור בעניני משיח וגאולה שבתורה, ומהשכל מתפשט וחודר גם ברגש הלב, ועד להנהגה בפועל במחשבה דיבור ומעשה". שבקשר לזה יש דגש מיוחד על לימוד באופן של דעת דוקא "שמקשר דעתו וחוץ מאד ויתקע מחשבתו בחוק בעניני משיח וגאולה", שעל ידי זה הלימוד שבמוח משפיע על הרגש שבלב והנהגה בפועל. כמבואר שם בשיחה בהרחבה.

ועל דרך זה בשיחת ש"פ חיי"ש תשנ"ב, בעת כינוס השלוחים העולמי, כאשר הודיע על "הדבר היחיד שנתר בעבודת השליחות" – לקבל פני משיח צדקנו בפועל ממש, המשיך והסביר שהדרך להכין את עצמו ואת סביבתו לקבלת פני משיח היא "על ידי שהוא מסביר את ענינו של משיח, כמבואר בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, באופן המתקבל אצל כל אחד ואחד... באופן של חכמה בינה ודעת".

ולכן, דבר גדול ונכון מה שעשה אזניים לתורה, כאשר ליקט וסידר את "תורתו של נשיא דורנו" בעניני משיח וגאולה, דבר דבור על אופניו בהסברה ברורה ומסודרת באופן של "שימה בפיהם", "כשולחן הערוך ומוכן לאכול". ותוך כדי זה כו"כ סוגיות בתורתו של כ"ק אד"ש מה"מ התבארו בחיבור זה. שעל ידי זה ישנה האפשרות לכל אחד לגשת ללימוד וללמד עניני משיח וגאולה בצורה יסודית ומקיפה. ואשרי חלקו.

וכעת שמחתי באמרים לי שהדברים שכתב יורדים לבית הדפוס, שעל ידי זה יוכלו להתפרסם הדברים אצל רבים מישראל בכל מקום. ושמחה מיוחדת היא עבורנו, כיון שהדברים יצאו מבית מדרשו, הישיבה הקדושה ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש בצפת, בה למדת ובה הנך מלמד בשיעורי גאולה ומשיח שהנך מוסר בישיבתנו, שעל ידי זה נתבררו ונתלבנו הדברים בדיבור חברים ופלפול התלמידים, "מתלמידי יותר מכולם". וחלק חשוב מהדברים הנדפסים כעת נתפרסמו במשך השנים בקבצי 'הערות התמימים' וסדרת הספרים 'שערי ישיבה' היוצאים לאור על ידי הישיבה.

ואפריון נמטייה לארגון 'את"ה המרכזי', וארגון 'התאחדות החסידים', שנטלו על עצמם את עול ההוצאה לאור וההפצה וכו'. ובטח אנ"ש שיחיו יראו להביא ברכה אל ביתם, ובלא ספק יפיקו מזה תועלת, הן הולמדים לעצמם, והן המלמדים לאחרים לימצאו בזה עור רב וחומר מסודר בו יוכלו להשתמש לשיעורים ברבים וכו'.

והנני בזה לאחל שתהיה סיעתא דשמיא בהדפסת הדברים ובהפצתם, שאכן יפעלו פעולתם להגברת העסק בלימוד התורה בכלל, ובפרט פנימיות התורה ותורתו של נשיא דורנו, ובפרט הלימוד והעסק בעניני משיח וגאולה שבתורה. שבדואי יגרום נחת רוח לכ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א, בהתגשמות רצונו הקדוש. ובעזרת ה' זו תהיה ה'מצוה אחת' שתכריע את הכף ותביא התגלות כ"ק מלך ביפיו לעין כל, ונקבל פניו בתוך כל אחינו בני ישראל תיכף ומיד ממש.

ברכה
ראש הישיבה
הרב יוסף יצחק וילשאנסקי

יחי אדונו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

יחי אדונו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

מכתב ברכה מהרב יוסף יצחק שי' אופן משפיע בישיבת תורת אמת וישיבת חח"ל צפת

בה
כה אגש שנת הקהל ופיצג.
בקר ברה"ה הג' בכ"ז שב"ק שי' וז"ל.
לאום וברכה.
כאית גאיונות מספר ענינו של משיח והוא איקוס סיטאים
וקיאורים משיחיות כ"ג אבאל"ה מה"ה זעני גאולה ומשיח
והוא ערוך בצורה מסודרת וקפידה, וזכאי יהי' למעלה
האומרים זקנים כביון כ"ג אבאל"ה מה"ה זאמ"ג ענינו גאולה
ומשיח, ויהי' שהלימוד יביא לידי מעשה ^{הישיבה}
והגעגועים זיורג זגאולה האמינות והשלימה, עדי
לכה צפונה זנהגאולה של כ"ג אבאל"ה מה"ה קד"א,
וכמרו"מ זש"ז, שמהכה אג"ש ע יבוצה וירושלים,
אכ"כ,
בכ"ז וזכרה
יוסף יצחק אופן

פתח דבר

מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. וביושבי בית המדרש גופא, זכינו ושמת חלקנו בבית המדרש של ישיבת תומכי תמימים בה לומדים תורה תמימה, תורת הנגלה והחסידות יחד. ובשיבת תומכי תמימים גופא, זכינו להיות בדור השלישי שלה, להיות תלמידיו לומדי תורתו של נשיא דורנו שעל ידו עיקר התגלות 'עצם פנימיות התורה' כפי שלא היה בכל הדורות. ובזה גופא זכינו לעסוק בנקודה הפנימית והעיקרית שבתורתו, נקודת התמצית, במאמרים ולקוטי שיחות שלו בעניני משיח וגאולה. "כאדם המעמיד בנו על חלק היפה שבנחלתו ואומר לו את זה ברור לך".

בשיחת ש"פ חיי"ש תשנ"ב אומר כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א ששמימת דורנו כעת היא קבלת פני משיח צדקנו, והדרך להכין את היהודים לכך היא "על ידי שהוא מסביר את ענינו של משיח, כמבואר בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, באופן המתקבל אצל כל אחד ואחד לפי שכלו והבנתו, כולל במיוחד - ע"י לימוד עניני משיח וגאולה, ובפרט באופן של חכמה בינה ודעת".

מבחינתנו, המקום העיקרי בתורה בו נתבאר ענינו של משיח באר היטב הוא "בתורתו - מאמרים ולקוטי שיחות - של נשיא דורנו". אך כיון שתורתו של הרבי מגילות מגילות נתנה, ויש בה רבדים שונים בעומק לפנים מעומק בנגלה ובפנימיות, קשה ללומד לקבל תמונה שלימה ומלאה של ענינו של משיח. ובהתאם לכך מטרת ספר זה, ללקט ולסכם את הנקודות העיקריות שבדברי הרבי אודות ענינו של משיח, לסדר ולהציג אותם כמשנה סדורה אחידה ועקבית, דבר דבור על אופניו. ותוך כדי, להשתדל לבאר את מה שצריך ביאור, לברר וללבן את כוונתו בדבריו ובכך ליישב קושיות שמתעוררות, ולעיין ולהעמיק גם מעבר למה שנכתב במפורש. וכל זאת כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, בדרך של הרצאת דברים נוחה לקריאה בלא שקלא וטריא המכבידה על הקורא.

וכלל גדול למד אותנו הרבי, שהתורה היא נצחית וכל ענין בתורה יש בו משמעות והוראה

לכל הזמנים ולכל המצבים. וכך גם בנוגע ללימוד התורה בעניני משיח וגאולה, שהלימוד לא אמור להשאר כעיון מופשט מנותק מהמציאות העכשווית, אלא כנ"ל, שעל ידי הלימוד יהודי נעשה מוכן להכיר ולקבל את משיח צדקנו הנמצא כאן. ולפיכך גם חיבור זה מטרתו לא רק לבאר את ענינו של משיח כענין עיוני בלבד, אלא להביא גם את דברי הרבי אודות משמעות הדברים עבורנו כעת ואת ההוראה מכך לעבודתנו.

ובהתאם לכך החיבור נחלק לג' חלקים כללים: א. ענינו של משיח. סיכום וביאור דברי הרבי אודות ענינו של משיח על פי נגלה ופנימית, דרגה למעלה מדרגה. ב. התגלות משיח. סיכום וביאור דברי הרבי אודות סדר התגלותו של משיח והמצב בו אנו אוחזים כעת כאשר "הסתיימו כל עניני העבודה שבזמן הגלות" ו"ישנה כבר ההתגלות דמשיח". ג. ניצוץ משיח. סיכום וביאור דברי הרבי אודות עבודתו של יהודי בזמן הזה בקשר עם ביאת המשיח, בכח ניצוץ המשיח שבקרבו.

מטבע הדברים, שכאשר מלקטים את דברי הרבי למקום אחד ומחברים אותם לתמונה שלמה, מתווספת בהבנת הדברים גם מעבר למה שביאר הרבי עצמו במפורש, בבחינת 'לאו בפירוש אתמר אלא מכללא איתמר', וגם דברים שהרבי לא התייחס אליהם כלל אך אפשר לבארם על פי ובהמשך לדבריו בהקשרים אחרים. ובמקומות שנראה שהדברים נוגעים להבנת הענין לא נמנענו מלהוסיף ביאורים כאלו, תוך השתדלות לציין מה הם דברי הרב ומה הם דברי התלמיד.

ובכללות הכלל הוא שעל כל דבר מדברי הרב מצויין מקורו, ודברים שאין עליהם מראה מקום הרי הם דברי התלמיד. זאת ועוד, שדברי הרב באים בכל מקום כהנחה פשוטה וברורה, ודברי התלמיד באים בדרך של 'אולי אפשר לומר' או לשונות כיוצא בזה. אך כמובן שבסגנון עבודה כזה ובהיקף כזה ישנם מקומות שקשה לשים תחומים בין דברי הרב ודברי התלמיד, והקורא הנבון יעיין במראי מקומות ויברור.

כותב הרבי¹: "יסוד השקפת עולמו של החסיד הוא אשר נשמתו (וכן נשמות חבריו), ניצוץ וענף הוא מנשמה יותר כללית, היא נשמת האדמו"ר שלו . . . מזה מובן גם כן, שאין נשמה פרטית הפוסק־אחרון גם בהבנתו בתורה, כיון שאין הוא אלא פרט מהכלל. וישנם עוד כמה פרטים שיכולים להבהיר את אופן הבנתה של נשמה פרטית זו, ועל אחת כמה וכמה שהנשמה כללית יכולה להבינה ולהאירה בתוספות שכל - שאז גם הנשמה פרטית עצמה תבין בשכלה בטוב יותר ובעומק יותר. וכמו שבהבנת פרטים נוספים בסוגיא נתוסף גם בהבנת הפרטים

1. אג"ק ח"ט, ב'תרכ"ה.

האחרים של הסוגיא, הנה, כמו שהוא בהשכל כן הוא גם בהמשכיל, כשיתוספו עוד פרטים משכילים - יתוסף גם בהבנת פרטים משכילים אחרים".

ואם נשאל דברים אלו לעניננו, ענינו של משיח: הרבי הוא נשמת משיח, ולפיכך הוא מבין ומבאר לנו את ענינו של משיח לאמיתתו. כל אחד מאתנו הרי הוא ניצוץ וענף מנשמת משיח הכללית, ולפיכך גם הבנתו בדברי הרבי בביאור ענינו של משיח היא הבנה חלקית בלבד, ואנו זקוקים זה לזה בכדי להגיע להבנה מלאה ואמיתית בדבריו של הרבי.

ברוח דברים אלו נאמר שחיבור זה אכן נכתב בעזרתם של 'ניצוצות משיח' רבים, מתוך דיבוק חברים ופולפול התלמידים, שלעתים סייעו וחידדו, לעתים האירו והעירו, ולעתים חלקו ופרכו, ומכולם יחד נבנה הבנין, ואת זה בסופה. ועדיין אין חיבור זה נחשב כדבר שלם ומוגמר, והפצתו ברבים היא גם בכדי להיות גורם מעורר ל'ניצוצות משיח' נוספים להעיר ולהאיר, להסכים או לחלוק, ולהבהיר את דבריו של הרבי מנקודת מבטם הם. ולפיכך יש לראות חיבור זה כמהדורא קמא בלבד הפתוחה להארות והערות, ואם יראה הקורא שאכן יש לו להעיר, ידון את המלקט לכף זכות, וישתף את הרבים לא ימנע טוב מהכלל. ואם ירצה ה' יכנסו הדברים במהדורא בתרא.

זאת ועוד, שאמנם נעשתה השתדלות להביא את כל הרעיונות העיקריים שבדברי הרבי בסוגיה זו, אך כיון שתורתו של הרבי ארוכה ורחבה, יתכן ומחוסר ידיעה או מחוסר שימת לב נשמטו ענינים חשובים ולא באו כאן. וגם בזה, המעיר תבוא עליו ברכה.

אודה לכל אלו שעזרו וסייעו בידי לעסוק במלאכה עד השלמתה בעזר ה'. הורי הרב מני מנחם מענדל שי' וולף מנהל קה"ת ומל"ח בארץ הקודש ואמי מורתי תחי', חמי הרב אליעזר שי' גבירץ שליח הרבי בעמק יזרעאל וחמותי תחי', ואשתי תחי' שכדברי חז"ל "זכה עזר", שעודדו וסייעו בממון גוף ונפש שאוכל לעסוק בכתיבה מתוך מנוחה מטרדות הזמן. ר' אוהד שי' אנטוורג מאנ"ש שי' בחיפה שיזם את פרויקט הכתיבה והשתתף במימונו. הנהלת ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת בה למדתי לימדתי וכתבתי את חיבור זה, ובפרט לעומד בראשה הרב יוסף יצחק שי' וילשאנסקי משלוחי הרבי לאה"ק שעודד וסייע רבות בעצה והכוונה. הרב מנחם מענדל הלפרין, ר"מ בישיבת חח"ל בצפת, שהואיל לעבור על הספר ולהעיר הערותיו מבחינה תכנית ולשונית. חברים רבים שעוסקים בתורתו של הרבי בכלל ועניני גאולה ומשיח בפרט, שלאורך הכתיבה תמכו ועודדו העירו והאירו. איגוד תלמידי הישיבות המרכזי 770 והתאחדות החסידים לקבלת פני משיח, שלקחו על עצמם את ההוצאה לאור וההפצה של הספר. ואחרונים חביבים, יקרים שביקרים, חברים מקשיבים, בנים המהנים, תלמידי התמימים בישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת ובישיבות נוספות, שיחד עסקנו בסוגיה לבררה וללבנה במסגרת שיעורי משיח וגאולה הנהוגים בישיבה ובהזדמנויות אחרות, ועודדו וסייעו גם בשלבי הכתיבה וההוצאה לאור. "אמרו חכמים, הרבה חכמה למדתי מחברי, יתר מרבתי,

ומתלמידי יתר מכולם. וכשם שעץ קטן מדליק את הגדול, כך תלמיד קטן מחדד את הרב עד שיוציא ממנו בשאלותיו חכמה מפוארה".

גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, וביארו רבותינו נשיאינו שאימתי התלמוד הוא גדול, כאשר הוא מביא לידי מעשה. התקוה הפנימית שאכן הלימוד בענייני משיח וגאולה יביא סוף סוף לידי מעשה. הן בפרט, גילוי ניצוץ משיח שבכל אחד, כפי הדרך שמורה הרבי בכל שיחותיו. ועוד ועיקר, גילוי משיח הכללי - כ"ק אדמו"ר שליט"א - בפועל ממש.

שלום דובער וולף

ה' תשרי, ערב שבת שובה ויום ההילולא של הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה, אמה של מלכות.
תהא שנת ותחזינה עינינו.
שנת הקהל
צפת עיר הקודש ת"ו על ידי משיח צדקנו.

תוכן

חלק ראשון ענינו של משיח

21 מבוא. בעלי השמועה

האומר שמועה בשם אומרה יהא רואה כאילו בעל השמועה עומד כנגדו. היכרות קצרה עם דמותם ודרך לימודם של חכמי ישראל שבתורתם נעסוק בקובץ זה, הרמב"ם הרמב"ן ורבותינו נשיאי חב"ד.

35 פרק א. ענינו של משיח

בדברי רבותינו אפשר למצוא תיאורים וביאורים שונים במשמעותם של ימות המשיח בדרגה למעלה מדרגה. סקירה כללית אודות התיאורים השונים, ביאור משמעותם ותיוכם זה עם זה.

פרק ב. ענינו של משיח בהלכה.

68 חזרת מלכות דוד ושלימות קיום המצוות

מלכות ה' מתגלית בעולם על ידי מלכות דוד "כסא מלכות ה' על ישראל", ובאה בפועל בקיום מצוותיו על ידי ישראל. לכן הרמב"ם מתאר את משיח כמי שמחזיר מלכות דוד לישנה ומביא את קיום כל משפטי התורה, ובכך מתגלית מלכותו יתברך בעולם בשלימות.

83 פרק ג. המלך המשיח

הרמב"ם מדגיש שמשח אינו רק תקופה, אלא גם ובעיקר איש בשר ודם מזרע דוד. לכן אין די להאמין בגאולה בכלל, אלא יש להאמין באיש בשר ודם שיבוא ויגאל אותנו.

91 פרק ד. מאמין בו. משמעותה של האמונה בביאת המשיח

נצחיות עם ישראל, נצחיות מלכות דוד ונצחיות התורה קשורים זה בזה, וכל אחד מהם מהווה יסוד ובסיס באמונתנו. האמונה בביאת המשיח מבטאת את האמונה בשלושת הענינים הנ"ל גם יחד, ולכן קבע אותה הרמב"ם כאחת מיסודות אמונתנו.

- 107 פרק ה. מאמין בו (ב). חובת האמונה**
 מהו 'שיעור' האמונה. כיצד יחשב אדם המאמין בביאת המשיח, אך במשמעות רוחנית. ומדוע אין מצוה להאמין בביאת המשיח.
- 112 פרק ו. מחכה לביאתו. משמעותה של הציפיה לביאת המשיח**
 מלכות ה' על ישראל אינה רק בדרך כפיה והכרח, אלא מתוך בחירה ורצון. לכן בזמן הגלות בני ישראל מצפים ליום בו מלכות דוד תחזור לישנה ומלכות ה' תתגלה על ישראל. הצעת פתרון לשאלה מדוע קבע הרמב"ם את הציפיה למשיח כעיקר באמונה.
- 122 פרק ז. התורה העידה עליו. ראיות הרמב"ם לביאת המשיח**
 הרמב"ם מציין שלושה מקומות בהם התורה הבטיחה על ביאת המשיח. בכל מקום ישנם משמעות ודגש מיוחד, הנוגעים להבנת המשמעות הכללית של ביאת המשיח.
- 131. פרק ח. לא אות ולא מופת. פעולות המשיח בדרך הטבע**
 הרמב"ם מקפיד להדגיש ולתאר את ביאת המשיח כמאורע המתרחש בדרך הטבע דוקא, ונותן להבין שסברה אחרת גובלת בכפירה בתורה. מדוע?
- 143 פרק ט. ויתקן את העולם כולו**
 על עם ישראל מוטלת המשימה להמליך את הקב"ה על העולם כולו, ולכן משה רבינו צוה לכופ את כל באי עולם לקבל עליהם את שבע מצוות בני נח. עד עתה ציווי זה טרם התגשם במילואו, והוא יתגשם בפועל רק על ידי מלך המשיח.
- 153 פרק י. זכו אחישנה. ביאת משיח בנס ופלא**
 במשנה תורה הרמב"ם מקפיד לתאר את ימות המשיח כחזרה לימות דוד ושלמה ותו לא, ובהתאם לכך הוא מתאר את הנהגת משיח כהנהגה טבעית לחלוטין. אך בפירוש המשנה הוא כותב שמשיח יהיה גדול יותר משלמה ויהיו על ידו נפלאות. מהי אם כן ההגדרה האמיתית של משיח?
- 169 פרק יא. יחידה הכללית. ענינו העקרי של משיח**
 הסברה חסידית פנימית למעלותיו של משיח על דוד ושלמה. משיח הוא בחינת ה'יחידה הכללית', ולפיכך הוא למעלה מעלה מהנהגת הטבע, ולמעלה מעלה ממלכות דוד.
- 184 פרק יב. חיים נצחיים**
 הרמב"ן אומר שכשם שהקיום הכללי של עם ישראל הוא נצחי, כך גם לכל אחד מישראל יכול להיות קיום נצחי, וכך יהיה בפועל בביאת המשיח. האם הרמב"ם יסכים עם כך?

191 פרק יג. כמצות רצונך. שלימות יתירה בקיום המצוות

בכל המצוות יש חיוב הלכתי מדוד ומוגבל, שאפשר לקיים אותו בדרך הטבע. אך בכל מצוה יש משמעות רחבה יותר - בלי גבולית - הניתנת לביצוע רק בסיוע אלקי. לעתיד לבוא נקיים את המצוות במילואן, כפי שה' רוצה שנקיים אותן.

206 פרק יד. יחידה שבתורה. ענינה של תורת החסידות

תורת החסידות היא יחידה שבתורה המגלה את היחידה שבנשמות ישראל, והיא ההכנה להתגלותה של היחידה הכללית - מלך המשיח. סקירה קצרה על מבטא של תורת החסידות על סוגיות מרכזיות ביהדות, על פי המבט והעומק המיוחדים של 'יחידה שבתורה'.

226 . . . פרק טו. קרייזי אבאוט משיח. ההתקשרות האמיתית עם מלך המשיח

ההתקשרות של כל יהודי עם מלך המשיח היא התקשרות מעצם הנפש, יחידה ביחידה. לפיכך יהודי מצפה בכל נפשו לביאת המשיח, ואינו יכול להסיח דעתו מכך.

237 פרק טז. תחיית המתים

הרמב"ם מדגיש שתחיית המתים היא ענין נסי לחלוטין שאי אפשר להסבירו בדרך הטבע. דוקא לכן הוא קובע את תחיית המתים כעיקר באמונה, כדי לקבוע באמונתנו את ההכרה בהיותו של הקב"ה מחוץ לגבולות הטבע והשכל.

250 פרק יז. תקופה שניה בימות המשיח

המאורע של תחיית המתים אינו רק נס 'מקומי', אלא מבטא ענין כללי יותר, תקופה של שינוי כללי בעולם, שהרבי קורא לה 'תקופה שניה בימות המשיח'. בתקופה זו העולם יפסיק להרגיש את עצמו כמציאות נפרדת מרצון ה', כיון שיתגלה שכל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו.

258 פרק ח. ישראל וקוב"ה כולא חד. אמיתת ענינו של משיח

בזמן הזה ישראל מרגישים את עצמם למציאות נפרדת מהקב"ה. אך בתקופה השניה של ימות המשיח תתגלה מציאותם האמיתית של בני ישראל, שהם דבר אחד עם עצמותו של הבורא. זוהי "אמיתת ענינו של משיח".

267 פרק יט. ובאותו הזמן. התקופה השניה בדברי הרמב"ם

הרמב"ם כעקרון מדבר רק על התקופה הראשונה, הטבעית, של ימות המשיח. אך בהתבוננות והעמקה בהלכה האחרונה שבספרו מתברר באופן מפתיע שהרמב"ם מבליע בדבריו תיאור של התקופה השניה - הנסית - בימות המשיח.

278 פרק כ. דירה בתחתונים

התקופה השניה בימות המשיח היא מה שהגדירו חז"ל כ"דירה בתחתונים", מצב בו ה' מתגלה בעולמנו התחתון ודר בו בכל עצמותו. הדירה בתחתונים היא התכלית הפנימית של הבריאה כולה, ובהתאם לכך ענין זה 'נמצא' בכל פרטי התורה והבריאה והוא המהות האמיתית שלהם, ובהתבוננות נכונה אפשר לראות כיצד הוא משתקף בהם.

288 פרק כא. ידעתי הויתיו. אמיתת ענינה של תורת החסידות

תורת החסידות היא תורתו של משיח, ויש בה עומק לפנים מעומק. אם משיח הוא דבר אחד עם עצמות אין סוף, אזי תורתו של משיח היא התורה שמגלה כיצד ישראל והבריאה כולה מאוחדים עם עצמותו יתברך. לכן, למרות שחכמי ישראל אמרו שאי אפשר לדעת באמת את הבורא, כי אילו ידעתי - הויתיו, תורת החסידות אומרת: ידעתי והויתיו.

פרק כב. משה ותורתו אמת.

298 פרק כג. חיבור בין הרמב"ם ותורת החסידות (הוספה)

שיטתו של הרבי היא לבאר את דברי הרמב"ם על פי יסודות חסידיים. חיבור זה בין הרמב"ם לתורת החסידות אינו מובן מאליו, ונדרש עיון והתבוננות לראות כיצד הרעיונות החסידיים מתיישבים בדבריו, ולהגדיר נכון את הכללים מה וכיצד.

חלק שני התגלות משיח

317 פרק כג. דור השביעי. סיום העבודה להבאת הגאולה

ביום עלות הרבי לנשיאות הודיע שדור זה מסיים את עבודת הדורות להבאת הגאולה. לאחר עשרות שנים הודיע הרבי שכבר עשו תשובה, כל עניני העבודה הסתיימו, ולפיכך כעת זהו הזמן להתגלות משיח וביאת הגאולה בפועל.

331 פרק כד. הגאולה כתהליך

הרבי מדבר על יעודי הגאולה כענינים שקיימים במדה מסויימת כבר בהווה, והולכים ומתעצמים עד להתגשמותם כפשוטם בגאולה השלימה על ידי משיח צדקנו. ביאור גישתו של הרבי לענין, וההבדל בינה לשיטות אחרות.

344 פרק כה. עניני הגאולה התחילו כבר

סקירה קצרה על מקבץ של נבואות הגאולה שהרבי מראה את התגשמותן בהווה.

362 פרק כו. חזרת מלכות דוד לישנה

מלך מבית דוד ישנו תמיד לכל אורך שנות הגלות, אך במשמעות מצומצמת ונעלמת. חזרת מלכות דוד לישנה מתרחשת בתהליך ארוך, כשבדורות שלפני הגאולה רבבות מישראל מתקבצים סביב שושלת מלוכה מבית דוד ומתקשרים עמה.

372 פרק כז. ענינו של נשיא הדור

הרבי הנשיא הוא לא רק מלך, אלא גם רב, כהן, יועץ ונביא. כל ענינים אלו מסתעפים מנקודה אחת ו'יחידה' של ה'יחידה הכללית', נשמת משיח שבדור. התבוננות במשמעות ההגדרה החסידית 'נשיא הדור' ושייכותה להתגלות משיח.

391 פרק כח. משיח שבדור

בדברי חז"ל אנו מוצאים שבכל הדורות ישנו אחד המוכן לגאול את ישראל מיד כאשר יזכו, ואפשר אף לזהות אותו ולהצביע עליו. מה הם התכונות המשיחיות שאפשר למצוא אצל המשיח שבדור?

413 פרק כט. התגלות משיח

התגלות משיח מתחילה כאשר הוא מקבל את השליחות לצאת לגאול את ישראל והוא נוטל על עצמו את האחריות להבאת הגאולה. בדורנו הרבי אמר ברורות "התחיל להתקיים השלח נא ביד תשלח", ודיבר על התגלות משיח כדבר שבהווה.

431 פרק ל. קול מבשר. משיח כמבשר הגאולה

במדרשי חז"ל נאמר שקודם הגאולה תהיה מלחמה גדולה, ואז משיח יתגלה לבני ישראל ויבשר להם על הגאולה הקרובה. הרבי מתייחס לאירועי מלחמת המפרץ בשנת תנש"א כהתגשמות מדויקת של דברי חז"ל.

446 פרק לא. פעולות משיח. התגלות משיח ברמב"ם

הרמב"ם מתאר את מבחן הפעולות של משיח לפיו מתברר אם הוא "בחזקת שהוא משיח" או אפילו "משיח בודאי". הרבי אומר: "ישנו כבר המלך מבית דוד בחזקת שהוא משיח".

465 פרק לב. בין אור לחושך. רבותינו נשיאינו והרעיון הלאומי

הרעיון הלאומי ניסה להמיר את האמונה בביאת המשיח ונצח ישראל, בגאולה טבעית של עם ככל הגויים. כנגדו העמידו רבותינו נשיאי חב"ד צבא של חיילי בית דוד המחזק את האמונה בביאת המשיח ומביא אותו בפועל.

חלק שלישי ניצוץ משיח

פרק לג. מבוא לסוגיית התגלות ניצוץ משיח 479

בדרך לגילוי משיח הכללי יש לגלות את ניצוץ משיח שבכל אחד מישראל, ובשיחות של שנת תנש"א יב דיבר על כך הרבי בצורה מיוחדת. קווים כלליים להתמצאות בשיחות אותה תקופה.

פרק לד. עשו כל אשר ביכלתכם 503

בכ"ח ניסן תנש"א עורר הרבי על אחריותו של כל אחד לעשות פעולות בכדי להביא את המשיח, ובסדרה של שיחות לאחר מכן הרבי התווה קווים כלליים לעבודה של 'להביא לימות המשיח'. סיכום קצר של שיחות אותה תקופה.

פרק לה. למסור את הענין אליכם 514

השיחה של כ"ח ניסן לא היתה רק קריאה להגברת הפעילות להבאת המשיח, אלא גם ובעיקר מעמד של מסירת האחריות על הבאת המשיח לכל אחד מישראל.

פרק לו. איש משיח 520

הענין של הבאת המשיח נוגע לעצם מציאותו של היהודי ונעשה כל מהותו, ולכן חודר בכל פרטי חייו בכל רגע ורגע. "כל ימי חייך - להביא לימות המשיח".

פרק לז. שותף להקב"ה 530

היהודי הוא עבד ה' המקיים את מצוותיו בדרך קבלת עול מבלי להיות מודע ואחראי לתוצאות העבודה. אך ברובד פנימי יותר, בו היהודי הוא מציאות אחת עם הקב"ה, שם הוא שותף שווה בתכנית הכללית שנתאווה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים, ואחראי שווה על הגשמת התכנית בפועל.

פרק לח. לחיות עם הזמן דימות המשיח 543

אנו אמנם לפני ביאת משיח, אך כבר בתוך תקופה מיוחדת, 'סף הגאולה'. בהגדרה החסידית 'פנימי' הוא זה שחי את ההווה בכל משמעותו, ובענינו, זה שחוה את הרגעים של 'סף הגאולה' במלוא משמעותם המיוחדת.

פרק לט. שבעה עשר בתמוז שחל להיות בימות המשיח 555

כשיבוא משיח תתגלה הפנימיות של ימי התעניות והם יהפכו לששון ולשמחה, ובעמדנו על סף הגאולה אפשר כבר להתחיל לטעום מכך. סיכום קצר של היחס לשלושת השבועות ותשעה באב בדור השביעי.

- פרק מ. מצב ורגש של גאולה** **566**
בעמדנו על סף הגאולה, אפשר כבר להתחיל לטעום מכל עניני הגאולה. רשימת דוגמאות מתוך שיחות הרבי.
- פרק מא. קבלת פני משיח צדקנו** **576**
הענין העיקרי שבגאולה הוא התגלות מלך המשיח, וגם על כך הרבי מדבר כדבר שבהווה. משיח כבר כאן וצריך לקבל את פניו.
- פרק מב. רק לפקוח את העיניים** **591**
הביטוי הכי מופלא בדבריו של הרבי: "צריך רק לפקוח את העיניים, ואז רואים שנמצאת כבר הגאולה האמיתית והשלימה בפשטות". כיצד אפשר להבין את משמעות הדברים?
- פרק מג. משיחי** **595**
הרבי נותן תשומת לב מיוחדת לחינוך הילדים לענין של משיח, כיון שניצוץ משיח מאיר אצל ילדים באופן מיוחד. אם נרצה אפשר לראות בזה דוגמה מילדותו של הרבי עצמו.

חלק ראשון

ענינו של

משטיח

"להכין את עצמו ואת כל בני ישראל
במקומו ובעירו וכו' לקבל פני משיח
צדקנו, על ידי שהוא מסביר את ענינו של
משיח כמבואר בתורה שבכתב ובתורה
שבעל פה באופן המתקבל לכל אחד
ואחד לפי שכלו והבנתו, כולל ובמיוחד
- על ידי לימוד עניני משיח וגאולה,
ובפרט באופן של חכמה בינה ודעת".

(שיחת ש"פ חיי-שרה תשנ"ב)

מבוא

בעלי השמועה

בבואנו לעסוק בסוגיית 'ענינו של משיח', עלינו לכל לראש להגדיר לעצמנו מה הם המקורות העיקריים בהם יש לעיין, ומי הם ברי הסמכא לבאר את משמעותם של דברים ולהכריע במקומות של ספק ומחלוקת, אשר לאורם נלך ומפיהם נחיה.

הרבה מבין חכמי ישראל במשך הדורות שעסקו בסוגיה זו של ביאת המשיח, ביארו בה ביאורים וחברו בה ספרים, אך חיבור זה מתמקד בעיקר בדבריהם של הרמב"ם, הרמב"ן, ורבותינו נשיאי חב"ד עד ובעיקר נשיא דורנו, ומתייחס אליהם כמקורות העיקריים לברר ולהכריע בכל ענין. ולפיכך ראוי להקדים דברים מעטים אודות דמותם ותורתם, בכדי להבין את המשקל המיוחד שיש לדבריהם בכלל, ובסוגיה זו של ענינו של משיח בפרט.

זאת ועוד:

אמרו חז"ל: "כל האומר שמועה בשם אומרה היא רואה כאילו בעל השמועה עומד כנגדו", ויש לומר הטעם לזה לפי שעל ידי לימוד השמועה מתקשרים עם נשמתו של בעל השמועה. ואפשר להבין שאין הכוונה (רק) שעל הלומד לצייר את דמותו הגשמית ומאור פניו של בעל השמועה², אלא גם להתבונן באישיותו, תכונותיו, מעשיו ודרך לימודו של בעל השמועה, שעל ידי זה מתקשרים אתו עצמו, ועל ידי זה גם השמועה שנאמרה על ידו מובנת ומאירה יותר. ועל דרך זה בעניננו, שהשוורות הבאות אודות דמותם ותורתם של הרמב"ם והרמב"ן ז"ל

1. ירושלמי שבת פ"א ה"ב.

2. שגם בזה מעלה מיוחדת, וכדברי רבי יהודה הנשיא (ערובין יג, ב) "האי דמחדדנא מחבראי, דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה, הוה מחדדנא טפי. דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך". וראה דבר מלכות ש"פ אמור תנש"א, ס"ט (ויש לקשר זה להוראת הרבי למהדירי ספרים להכניס בספר את תמונת הרב המחבר).

ורבותינו נשיאינו, תהיינה מדה מסויימת של "בעל השמועה עומד כנגדו", והקדמה מתאימה ללימוד תורתם³.

תורתו של נשיא דורנו

ועל סדר הקרבה אלינו, מה שבעיקר נוגע לנו וחביב לנו להקדימו, תורתו של הרבי נשיא דורנו:

בכלל, נשיא הדור הרי הוא אתפשטותא דמשה שבדור⁴, אשר בו מתקיימים דברי חז"ל⁵ "משה רבינו לא מת", לפי שבו מלובשת נשמת משה ודרכו מתגלית תורת ה' לבני ישראל כפי שהיה על ידי משה רבינו בשעתו. וכיון שבכל דור ודור ובכל יום ויום הקב"ה נותן מחדש את תורתו לבני ישראל, שלכן בכל זמן מתגלים בתורה ענינים ועומקים חדשים שלא היו ידועים קודם, אזי נשיא הדור העומד תחת משה רבינו הוא נותן התורה שבדור. ולכן עבורנו, תלמידי הרבי נשיא דורנו, החידושים והביאורים שלו בתורה תופסים מקום בראש בכל סוגיה בתורה בה נעסוק⁶.

הדברים הנ"ל יכולים להיות נכונים לגבי כל 'משה שבדור' בכל דור ודור. ובנוסף על כך, ישנו ענין מיוחד כאשר מדובר על הנשיא דתורת חסידות חב"ד:

אמר הבעל שם טוב ז"ל⁷ "אור בגימטריה רז. היודע סודו של דבר מסוגל להאיר את הדבר". ומובן שכן הוא גם בתורה, שהיודע את הסוד והרעיון הפנימי של סוגיה בתורה, גם הפרטים שלה ברורים ומאירים אצלו בהתאם לרעיון היסודי שלה. ובענינו, שעל ידי תורת החסידות המגלה את הסוד הפנימי של כל ענין בתורה, אזי התורה נעשית מוארת וברורה. ותחת המצב של 'במחשכים הושיבני' כעיוורים המגששים קיר, רואים 'תורה אור'. ובמיוחד אמורים הדברים בסוגיות הנוגעות לעיקרי הדת ובכללם האמונה בביאת המשיח, שללא ההסברה המיוחדת של תורת החסידות לא נמצא את ידינו ורגלינו בבית המדרש.

ולכן בבואנו לעסוק בסוגיה היסודית והעיקרית של משמעותם של ימות המשיח האמונה בהם וכו', אזי לכל לראש ה'מצפן' המורה כיצד לגשת לענינים אלו נמצא בתורתם של רבותינו

3. ואולי אפשר לקשר זה להנהגת הרמב"ם, שבהקדמתו למשנה תורה המהווה מקבץ תורה שבעל פה כולה מנה בשמותיהם את ארבעים הדורות של מסירת התורה ממשה רבינו ועד רב אשי ושמותיהם של חכמי המשנה והגמרא לדורותיהם. דיש לומר שאחד הטעמים לזה הוא על פי מאמר חז"ל הנ"ל שצריך להיות 'בעל השמועה עומד כנגדו', ולפיכך בבואו לקבץ את התורה שבעל פה כולה הקדים לזה מקבץ של כל חכמי תורה שבעל פה שצריכים להיות לנגד עיני הלומד.

4. ראה תקו"ז תיקון סט. וראה ב"ר פנ"ו: "אין דור שאין בו כמשה".

5. סוטה יג, ב. וראה לקו"ש חכ"ו שיחה א לפרשת שמות.

6. וראה שיחת ב' אייר תש"י: "בשבילנו אין למעלה מזה".

7. הובא בלוח 'היום יום', ו' אלול.

נשיאי תורת החסידות, המבארים את הדברים לכל עומקם⁸. ודוקא על ידי הלימוד באופן זה, נעשים גם חלקי הסוגיה שהם בבחינת 'נגלה' - ברורים ומאירים. וכפי שיראה המעיין לקמן בעזרת ה'.

ועוד ועיקר, בנוגע לנשיא דורנו באופן מיוחד:

אמרו חז"ל⁹ "הלכה כרב באיסורים וכשמואל בממונות", ומבואר על כך¹⁰ שאף שהן רב והן שמואל עסקו הן בדיני איסור והן בדיני ממון, אף על פי כן התמחה רב באופן מיוחד בדיני איסור, ולכן תמיד הלכה כמותו באיסורים, ושמואל התמחה באופן מיוחד בדיני ממון, ולכן תמיד תהיה הלכה כמותו בממונות.

ועל משקל דברים אלו נענה אנו ונאמר: הלכה כנשיא דורנו בעניני משיח, להיות סוגיה זו חלקו המיוחד לו בתורה אשר בה הוגה תמיד ויורד בה לעומק הדין. וכפי שהעיד הרבי על עצמו¹¹ שכבר מיום הלכו לחדר ועוד קודם לכן התחיל להתרקם בדמיונו ציור הגאולה העתידה. וכפי הנראה מכל שיחותיו וכו', במשך השנים מאז הוסיף אומץ יותר ויותר להתבונן ולהעמיק בציור הגאולה ולעמוד על סודו, כפי שמתבטא בסדרות הספרים המלקטים את דברי תורתו בענין זה. והמעייין בהם רואה כיצד תורתו היא בבחינת סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, שמבאר את עניני הגאולה בדרגה למעלה מדרגה, עומק לפניו מעומק, במשמעות פשוטה, פנימית, ופנימית לפנימית (ובאופן מיוחד אפשר לציין את השיחות של השנים האחרונות, ובפרט של השנה האחרונה ממש¹² בה זכינו לשמוע תורה מפיו, שבהם

8. ובפרט על פי המבואר (קונו' 'ענינה של תורת החסידות' ובכ"מ) שתורת החסידות מהווה טעימה מתורתו של משיח, שמכך מובן שמבין כל חלקי התורה, תורת החסידות היא הרובד בתורה שהכי קשור לענינו של משיח, היינו שדוקא בחלק זה של התורה יתבאר ענינו של משיח לאמיתתו, יותר מבשאר חלקי התורה.

9. בכורות מט, ב. וש"נ.

10. רא"ש ב"ק פ"ד ס"ד.

11. אגרות קודש חלק יב, יא ניסן תשט"ז.

12. שנת הצדי"ק להולדתו של הרבי, השנה שבין י"א ניסן תנש"א לי"א ניסן תשנ"ב.

שיחות אלו נדפסו בשעתו תחת השם 'דבר מלכות' ומאז נקבע כך שמן בפי כמה מהחסידים, עד שכשאומרים 'דבר מלכות חיי'שרה', יודעים שהכוונה היא לשיחת ש"פ חיי"ש תשנ"ב, וכן על זה הדרך.

ואמנם בעקרון שם זה ('דבר מלכות') מתאים לכל תורתם של רבותינו נשיאינו, שמאן מלכי רבנן ודבריהם הם דבר המלך. ואכן כינוי זה היה בשימוש אצל חסידים גם בתקופות ובדורות שקודם לכן, אך אעפ"כ גלגלה ההשגחה העליונה שדוקא שיחות אלו יודפסו תחת שם זה, וזה יהיה שמן המיוחד להן (ועל דרך שכל הקרבנות נקראים בשם הכולל 'מנחה', ואעפ"כ נתייחד שם זה למנחה מן הדגן דוקא, ועוד כיו"ב).

ואף ששם זה לא ניתן על ידי הרבי עצמו, אלא על ידי החסידים, מכל מקום הרי גם מנהג ישראל נעשה חלק מתורה. ועל דרך שמות פרשיות התורה שאינם מסיני אלא ניתנו על ידי בני ישראל ברבות הדורות, ואעפ"כ נעשו חלק מהתורה. וכפי שרואים בתורתו של הרבי שמעיין ומדקדק במשמעותם של שמות אלו וכו'. ועד"ז יש לומר בענינינו לגבי השם 'דבר מלכות' שנתייחד על ידי בני ישראל לשיחות דשנת תנש"א"ב.

ובטעם הדבר יש לומר, שאף שהכלל "מאן מלכי רבנן" נכון לגבי חכמי ישראל שבכל הדורות, ובכללם ועיקרם רבותינו נשיאי חב"ד שהם בבחינת מלכים ודבריהם הם דבר המלך, אעפ"כ, מזמן לזמן גילוי המלוכה הולך ומתחזק, ובאותו הזמן של שנת תנש"א"ב הגיעו הדברים לידי שיא, ובלשונו של הרבי באותה תקופה "ישנו כבר המלך מבית דוד בחזקת

יורד לעומק הדברים עד תכליתם, עוד יותר מאשר בשיחות שנאמרו בשנים שלפני כן¹³). ולכן בבואנו לעסוק בסוגיה זו של ענינו של משיח, הנה הוא בשבילנו המקור העיקרי ללימוד ועיון בתורת הגאולה, ובכל מקום שנחלקו הראשונים נאמר עליו הלכתא כבתראי, פוסק אחרון שהלכה כמותו, להיותו המומחה המיוחד לסוגיה זו בתורתנו¹⁴.

וליתר ביאור: באמרנו שסוגיה זו היא חלקו המיוחד בתורה, אין הכוונה רק מבחינה לימודית-עיונית, שמעיין ומעמיק בה כנ"ל, אלא גם ובעיקר מבחינה נפשית-אישית¹⁵. כלומר, שאצלו הענין של ביאת המשיח הוא כהגדרתו "הענין הכי כללי ביהדות"¹⁶, "הנקודה העיקרית בחיי כל אחד ואחד מישראל"¹⁷, ומובן גם לאנשים כערכנו שלכל לראש הוא רואה בזה את "ענינו העיקרי"¹⁸ ומטרת חייו שלו עצמו, ועד שנטל על עצמו את האחריות והמשימה להביא לימות המשיח בפועל ממש. ולפיכך נוכל להבין שהעיסוק שלו בסוגיות אלו הוא באופן הכי רציני ופנימי, כ"ענינו העיקרי" הנוגע למעשה בפועל, ובמילא, נחית לעומקא דדינא לעמוד על מלא משמעותם של הדברים, ולכן כנ"ל 'הלכתא כוותיה' בתור המומחה לדבר.

אמנם בבואנו לעסוק בתורתו של הרבי רואים אנו ש"תורה מגילות מגילות נתנה", ורעיונות הגאולה פזורים על פני ט"ל חלקי הלקו"ש ונוסף עליהם סדרת 'ספר השיחות' ספרי המאמרים אגרות הקודש ועוד, ולא באו כשיטה סדורה. ולפיכך גם לאחר שנעשתה בכמה ספרים עבודת ליקוט של השיחות היסודיות בענין הגאולה, עדיין קשה לתלמיד להרכיב מהכל יחד תמונה שלימה וברורה של תורת הגאולה של הרבי. ובפרט שכנ"ל תורתו של הרבי עשויה רבדים

שהוא משיח", וכפי שיתבאר לקמן. ולפיכך השם 'דבר מלכות' נכון בעיקר לגבי השיחות של שנים אלו, יתר מכל השיחות שלפני זה.

ומכיוון נוסף: התואר 'דבר מלכות' מדגיש את המימד האקטואלי של הדברים בבחינת 'דיוטגמא חדשה שהכל רצים לקראתה', ולכן בשעתו השתמשו בביטוי זה בעיקר כלפי השיחות שנאמרו באותו הזמן, שהן דבר המלך שזה עתה הגיע. ולעתה כשאיינו זוכים לקבל שיחות חדשות והוראות חדשות מהמלך, ואנו חיים עם השיחות שנאמרו בשנה האחרונה בה זכינו לשמוע את הרבי, אנו מתייחסים אליהן כ'דיוטגמא חדשה' וכ'דבר מלכות' האקטואלי שזה עתה ניתן.

13. ודוגמה הכי בולטת לזה, לשונו המיוחדת בשיחת ש"פ תולדות תשנ"ב בנוגע להגדרת 'ענינו של משיח'. שלמרות שבכל מקום ביאר הרבי שענינו של משיח הוא בחינת היחידה הכללית, אך בשיחה הנ"ל אומר ש"יש להוסיף ולתקן שעיקר הכוונה היא לא לבחינת היחידה אלא לעצם הנשמה ממש", שדוקא זה הוא "אמיתת ענינו של משיח". עיין שם.

14. וראה שיחת ש"פ תזריע מצורע תנש"א, בקשר להוראה ללמוד עניני משיח וגאולה בתורה: "שכל הספרים מלאים בדבר זה... בתורה שבעל פה... ובתורה שבעל פה... ובפרט בתורתנו (מאמרים ולקוטי שיחות) של נשיא דורנו".

15. ראה גם לקו"ש חט"ז ע' 9 ואילך בנוגע לכלל הנ"ל שהלכה כרב באיסורים ושמואל בממונות, שמשמע שם שהשייכות של רב לאיסורים ושמואל לממונות אינה רק במשמעות המצומצמת של עיון בחלק מסויים של הלכות התורה, אלא במשמעות רחבה יותר שרב 'חי' יותר את הענין של בין אדם למקום, ושמואל 'חי' יותר את הענין של בין אדם לחבירו. ועד"ז יש לומר בענינו.

16. דבר מלכות ש"פ חיי שרה תשנ"ב.

17. דבר מלכות ש"פ תולדות תשנ"ב.

18. ראה דבר מלכות ש"פ וארא תשנ"ב: "נשיא הדור, משה רבינו שבדור - גואל ראשון הוא גואל אחרון, שענינו העיקרי להביא לימות המשיח".

רבדים עומק לפנים מעומק, מה שמקשה עוד יותר לחבר את הכל לתמונה אחת. ובחיבור זה נעשה נסיון לחבר את ה"מגילות מגילות" למגילה אחת שלימה, לסדר כל ענין על מקומו ובהקשרו המתאים, כך שמתוך כל הביאורים תעלה שיטה סדורה אחידה ועקבית של תורת הגאולה.

מטבע הדברים שכאשר מלקטים את דברי הרבי למקום אחד ומחברים אותם לתמונה שלמה מתווספת בהבנת הדברים גם מעבר למה שביאר הרבי עצמו במפורש, בבחינת 'לאו בפירוש אתמר אלא מכללא איתמר', וכן מתבארים דברים שהרבי לא התייחס אליהם כלל אך אפשר לבארם על פי ובהמשך לדבריו בהקשרים אחרים. ובמקומות שנראה שמדובר בענינים משמעותיים לא נמנענו מלהוסיף ביאורים כאלו, תוך השתדלות לציין ולהבדיל בין דברי הרב ודברי התלמיד.

ובכללות הכלל הוא שעל כל דבר מדברי הרב מצויין מקורו, ודברים שאין עליהם מראה מקום הרי הם דברי התלמיד. זאת ועוד, שדברי הרב באים בכל מקום כהנחה פשוטה וברורה, ודברי התלמיד באים בדרך של 'אולי אפשר לומר' או לשונות כיוצא בזה. אך כמובן שבסגנון עבודה כזה ובהיקף כזה ישנם מקומות שקשה לשים תחומים בין דברי הרב ודברי התלמיד, והקורא הנבון יעיין במראי מקומות ויברור.

כלל גדול בתורתו של הרבי, שהתורה היא נצחית וכל ענין בתורה יש בו משמעות והוראה לכל הזמנים ולכל המצבים. וכך גם בנוגע ללימוד התורה בעניני משיח וגאולה, הרבי מראה כיצד דברי התורה אודות ביאת המשיח בעתיד יש להם משמעות אקטואלית בהווה הנוכחי, ובפרט בזמן האחרון כאשר "כל¹⁹ עניני הגאולה התחילו כבר" ו"ישנה²⁰ כבר ההתגלות דמשיח" ועוד לשונות כיוצא בזה. ולפיכך הרבי מורה שלימוד אודות עניני הגאולה צריך להיות באופן של לימוד המביא לידי מעשה, לימוד שיש בו הוראות לעבודתנו בזמן הזה עוד קודם הגאולה.

ובהתאם לכך החיבור נחלק לשלושה חלקים כללים: א. ענינו של משיח, סיכום וביאור ענינו של משיח על פי נגלה ופנימיות, דרגה למעלה מדרגה. ב. התגלות משיח, סיכום וביאור דברי הרבי אודות סדר התגלותו של משיח וביאת הגאולה, תוך דגש על משמעות הדברים עבורנו כעת. ג. ניצוץ משיח, סיכום וביאור דברי הרבי אודות עבודתו של יהודי בזמן הזה בקשר עם ביאת המשיח, בכח ה'ניצוץ משיח' שבקרבו.

19. דבר מלכות ש"פ שופטים תנש"א.

20. דבר מלכות ש"פ וירא תשנ"ב.

תורתו של הרמב"ם

כשאכן באנו לעסוק בתורתו של הרבי, ראינו שהרבי עוסק רבות בדברי הרמב"ם בענין הגאולה, ובהם הוא מוצא את כל הרבדים שבענין הגאולה דרגה למעלה מדרגה. כי דברי הרמב"ם בענין הגאולה נמצאים בכמה מקומות. בפירוש המשנה בהקדמתו לפרק חלק בסנהדרין²¹, במשנה תורה בפרק תשיעי מהלכות תשובה, בהלכות מלך המשיח²² שבסיום וחותם משנה תורה, ובאגרת תימן. ואף שבכללות רוח הרמב"ם האחת שורה בכל כתבים אלו, אף על פי כן אפשר למצוא הבדלים בולטים בין האופן בו הוא מתאר את התגלות משיח באגרת תימן לדבריו בשאר המקומות, וכשמוסיפים ומדקדקים רואים שגם בשאר המקומות שלכאורה דומים זה לזה, אפשר למצוא הבדלים דקים אך משמעותיים בין מקום אחד לחבירו. והרבי בשיחותיו מתעכב על כך רבות ומראה שאכן יש כאן כמה רבדים של תיאור הגאולה, זה למעלה מזה, וכפי שיתבאר לקמן.

והנה על דרך המוזכר לעיל ש"אין דור שאין בו כמשה"²³, הרי אין ספק שהרמב"ם בדורו כמשה בדורו, והיה בבחינת נותן התורה בדורו, עד שאפשר לומר²⁴ שהוא זה שנתן לישראל את התורה שבעל פה בחיבורו הגדול משנה תורה המהוה 'מקבץ לתורה שבעל פה כולה', וכפי שאמרו עליו "ממשה ועד משה לא קם כמשה". ולפיכך הרמב"ם הרי הוא יסוד גדול ועמוד חזק להשען עליו בכל ענין בתורה בכלל, ובפרט בענינים של אמונה ויסודות הדת בהם עסק באופן מיוחד והציג אותם כמשנה סדורה הכתובה בשפה ברורה, ולכאורה ברוב ענינים אלו נקבעה הלכה כמותו כאשר י"ג עיקרי האמונה שלו פשטו בכל ישראל כיסוד שממנו אין לזוז.

ובנוסף לכל זאת, ישנו משקל מיוחד לדברי הרמב"ם בנוגע לענינו של משיח במיוחד, להיות שהרמב"ם הוא היחיד מבין גדולי ישראל שלפניו ושלאחריו שדיבר על מלך המשיח וימות המשיח כענין הלכתי. זאת בשונה מחכמי ישראל אחרים שאף ששקלו וטרו בענינים אלו בספרי חידושים או ביאורים, לא באו להכריע הלכה ברורה חד משמעית ומחייבת.

וכפי שהרבי מציין²⁵ לכלל הידוע שבכל מקום שנושאי כלי הרמב"ם לא חלקו עליו הרי שהם מודים לדבריו. ולכן בעניננו, דברי הרמב"ם בכל הקשור למשמעותה של ביאת המשיח

21. זאת למודעי: פירוש המשנה, אגרת תימן, וכן סהמ"צ נכתבו על ידי הרמב"ם בערבית, ותורגמו באופנים שונים על ידי מתרגמים שונים, כשלעיתים יש ביניהם הבדלים משמעותיים. בחיבור זה לא היתה הקפדה על שימוש בתרגום מסוים דוקא, ויתכן שאותו קטע מצוטט במקומות שונים מתורגמים שונים, ויתכן גם שהדברים נוגעים להבנת הדברים. והקורא הנבון יבחין ויברור.

22. ברוב הכת"י והדפוסים נקראו 'הלכות מלכים' או 'הלכות מלכים ומלחמותיהם'. אך בדפוס ונציה רפד ושיא נקראו 'הלכות מלכים ומלחמות ומלך המשיח', והרבי בשיחותיו משתמש כמ"פ בשם זה דוקא (ראה לדוגמה דב"מ ש"פ שמות תשנ"ב), ובשם זה השתמשו גם בחיבור זה.

23. ב"ר פנ"ו.

24. ראה לקו"ש חכ"ו שיחה לכ"ד טבת, שהרמב"ם עשה מהתורה שבעל פה תורה שבכתב, דבר הנגיש לכל אחד.

25. לקו"ש ח"ה ע' 149.

וסדר המאורעות וכו', זוהי הלכה שנתקבלה על ידי הראב"ד והכסף משנה (הוא מרן מחבר השולחן ערוך) ועוד. ולכן בבואנו לעסוק בסוגיה זו של ענינו של משיח, משקל מיוחד ומכריע לדברי הרמב"ם כנ"ל.

ואם יורשה להוסיף בזה מעט, על פי עניות דעתנו:

עיסוקו המיוחד של הרמב"ם בסוגיה של ביאת המשיח הוא לא רק בריבוי בכמות, אלא גם ובעיקר ריבוי באיכות. כי הרמב"ם הוא זה שעמד בצורה כה ברורה על משמעותה של ביאת המשיח כרעיון מרכזי באמונה היהודית, עד שקבע אותה לאחד מי"ג עיקרי האמונה, וכתב שמי שאינו מאמין בביאת המשיח "כופר בתורה ובמשה רבינו". ואחריו נמשכו רבבות אלפי ישראל בכל הדורות שהכריזו ומכריזים "אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח". זאת למרות שדברים אלו היו בשעתו חידוש גדול, וחכמי ישראל בדורות שלאחריו תמהו על סמך מה ומפני מה קבע הרמב"ם את ביאת המשיח כיסוד באמונתנו.

וכפי שיתבאר בעזרת ה' בהמשך הפרקים (עיונים שבסוף פרק ד), פליאתם על הרמב"ם היתה מכיון שלא עמדו על סוף דעתו ולא תפסו את עומק הענין של ביאת המשיח במלוא משמעותו כפי שתפסו הרמב"ם. אך הוא שעמד על המשמעות המלאה והעמוקה של ביאת המשיח, ראה את המשמעות המרכזית והעיקרית שיש בזה לאמונתנו בכללה, ולפיכך קבע זאת כעיקר באמונתנו. ועל פי זה נוכל אולי לומר שהיות שהרמב"ם הוא זה שירד לעומק הדין בענינו של משיח²⁶, לפיכך הוא האדון לדון בדבר, עד שברוב הענינים נפסקה הלכה לדורות כמותו.

הרבי והרמב"ם

והנה בשמונה מאות השנים שעברו מאז כתיבת הלכות מלך המשיח ועד עתה, היו דברים אלו חתומים וסתומים, עד שמפרשיו הגדולים שעל כל ענין וענין מראים מקורותיו ודנים בסברותיו, כשהגיעו להלכות אלו משכו ידיהם מלבאדם והסתפקו באמירות כלליות כמו "הפרק הזה אמונות טובות בביאת משיחנו ואין לי לפרש בהם דבר"²⁷ וכיו"ב. ועד שכנ"ל, במשך הדורות היו שנפלאו על דברי הרמב"ם מה טעם ראה לקבוע את ביאת המשיח כעיקר באמונה וכו', והתחבטו בביאור דבריו. עד שבא בדורנו נשיא דורנו, ירד לסוף דעתו של הרמב"ם ועמד

26. ויש לקשר זה לאמור לעיל שהרמב"ם הוא היחיד שבא לפסוק הלכה בענין של משיח, על פי המבואר בחסידות (המשך תרס"ו ע' תלא) בענין 'גדול תלמוד שמביא לידי מעשה', שאימתי התלמוד הוא גדול, כאשר הוא מביא לידי מעשה. כי כאשר לומדים בכדי להוציא הוראה למעשה אזי מוכרחים לירד לעומק הדין ואמיתתו, ואזי נעשה 'גדול תלמוד'. ודאיתין להכי יש לומר עוד שעל דרך זה אפשר לומר גם בנוגע לנשיא דורנו, שגם אצלו הלימוד הוא באופן של "מביא לידי מעשה", כיון שענינו הוא כנ"ל "להביא לימות המשיח" בפועל ממש, ובעבורו הלימוד בעניני הגאולה הוא הוראת דרך כיצד אכן להגשים זאת בפועל.

27. לשון הכס"מ שם רפ"א.

על סודו, ומשידע את סודו של הרמב"ם האיר את דברי הרמב"ם על כל פרטיהם באור בהיר וכשמש בצהריים, כפי שיראה המעיין את ביאוריו שיבואו לקמן בעזרת ה'.

וכשמעיינים בביאוריו של הרבי לדברי הרמב"ם בכלל, רואים דבר שהוא בבחינת פלא לאנשים כערכנו. ובהקדים שבלימוד הרמב"ם ישנה גישה המכונה 'רמב"ם על פי הרמב"ם', היינו שהיות והרמב"ם ייסד עולם מחשבה שלם, לכן בכדי להבין את דבריו בענין מסויים כראוי יש להכיר את המכלול השלם של דרך מחשבתו. ובלעדי זאת אפשר לתלות ברמב"ם דברים שכלל לא התכוון אליהם ואינם מתאימים לשיטתו.

והנה דרכו של הרבי בתורה בכלל היא בשיטת 'תורה אחת', היינו שכל חלקי התורה הנגלה והנסתר מתאימים זה לזה ומשתקפים זה בזה כנשמה וגוף, ואינם אלא היבטים שונים של אותה אמת אחת. וכך גם בנוגע ללימוד הרמב"ם, שאפשר להגדיר את דרך לימודו של הרבי כ'רמב"ם על פי תורת החסידות', לפרש את דברי הרמב"ם על פי ובהתאם ליסודות חסידיים מובהקים. זאת למרות שהרמב"ם קדם מאות שנים להתגלות תורת החסידות, ולמרות שעל פניו נראה שבמקומות רבים דבריו שונים מאד מדרכה של תורת החסידות. אך בשיחותיו של הרבי הדברים נאמרים כמות שהם, מבלי להתייחס לפליאה זו. וכך גם בסוגיה זו של ענינו של משיח, אפשר לראות כיצד ביאוריו של הרבי לדברי הרמב"ם בענין ימות המשיח מתאימים לרעיונות חסידיים מובהקים, למרות שלעיתים נראה שביאורים אלו עומדים בסתירה לדבריו המפורשים של הרמב"ם עצמו במקומות אחרים.²⁸

ואמנם הכי קל לומר שהרבי יוצא מנקודת הנחה שדברי הרמב"ם בהיותם חלק מתורת אמת יש בהם שבעים פנים וניתנים לפירוש בארבע דרכים של פשט רמז דרוש וסוד, וביאוריו של הרבי לרמב"ם הם בלימוד בדרך הנסתר, ואינו מנסה כלל לפרשו על פשוטו.²⁹ ובדרך זו נפטר עצמנו מכל החקירות בנושא. אך כשמעיינים בדברים נראה בביור שהדבר תלוי בשינויי המקומות, היינו שאמנם ישנם מקומות שהרבי אכן מתייחס לרבדים נסתרים בדברי הרמב"ם מעבר למשמעותם הפשוטה, אך ישנם מקומות רבים שנראה בביור שהרבי בא לפרש את הדברים על פשטם, כלומר, מה התכוון הרמב"ם כשכתב דברים אלו. והפלא הוא שגם במקומות אלו נראה שהוא מפרש את דברי הרמב"ם על פי רעיונות חסידיים שלכאורה אינם מתיישבים עם דברי הרמב"ם עצמו.

ולפיכך בחיבור זה הוקדשה תשומת לב מיוחדת לענין, להשוות את ביאוריו של הרבי בדברי הרמב"ם לדברי הרמב"ם עצמו במקומות אחרים, ולנסות להבין את היחס ביניהם, האם הוא אכן מתכוון לפרש את דברי הרמב"ם בדרך הנסתר או בדרך הפשט, ובמקומות שנראה

28. ודוגמה פשוטה ובולטת, ביאור הרבי (הדרן על הרמב"ם תשמ"ו) שהשפע הגשמי לעתיד לבוא המתואר בדברי הרמב"ם הלכות מלך המשיח, הוא כתוצאה של קיום המצוות לעתיד, ולא כסיוע לקיום המצוות, למרות שזה בדיוק מה שהרמב"ם עצמו מבאר בהלכות תשובה. ראה לקמן פרק ט.

29. ראה הדרן על הרמב"ם תשמ"ט הע' 67.

שכוונתו אכן לפשט הרמב"ם, להתייגע ולתווך את ביאוריו עם פשט דברי הרמב"ם במקומות אחרים. והפלא הגדול הוא שרואים כנ"ל, שדוקא על פי ההגדרות של תורת החסידות אפשר להבין נכון את משמעותם של הרבדים השונים שבדברי הרמב"ם, ודוקא בדרך לימודו של הרבי מתיישבים דברי הרמב"ם על פשוטם ונעלמות התמיהות שתמהו עליו כנ"ל. עד שנוכל לומר שרק כך אפשר ללמוד 'רמב"ם על פי הרמב"ם' באמת.

לחשיבות וחומר הענין, בא כהוספה בסוף החיבור פרק מיוחד העוסק בנושא זה תחת הכותרת 'משה ותורתו אמת', ובו נסיון להתוות כללים בחיבור בין תורת הרמב"ם ותורת החסידות, וגם, נסיון לבחון מה תהיה דעתו של הרמב"ם עצמו על דרך לימוד שכזו. ועינינו אל ה' שיהיה עמנו לכוון לאמיתתה של תורה בנושא משמעותי זה. ואם שגיתי ה' יכפר.

ועל דרך האמור לעיל אודות השייכות האישית של הרבי בדורנו לענין של משיח, כך אפשר לומר גם לגבי הרמב"ם בדורו, שהעיסוק שלו בסוגית ביאת המשיח וביאור משמעותה אינו רק ענין של הבנה ושכל תיאורטי, אלא גם ובעיקר ענין הנוגע באופן אישי.

כי אם נתבונן נוכל לראות כיצד הרמב"ם בדורו והרבי בדורנו, כל אחד בדרכו שלו עוסק בהכנות לגאולת ישראל בפועל ובהגשמת המציאות של ימות המשיח כפי שהוא עצמו מגדיר, ועד שבכל אחד מהם נוכל לראות את השתקפות דמותו של מלך המשיח, אישיותו ופעולותיו, כפי שהוא עצמו מתאר אותה. וכהגדרתו וקביעתו של הרבי³⁰ אודות 'נשיא הדור - המשיח שבדור', שהגדרה זו יפה לגבי הרמב"ם בדורו ובמשמעות עמוקה יותר לגבי נשיא דורנו בדורנו. וכפי שיתבאר כל זה בפרטיות לקמן בפרק כח.

ובזה חוזרים אנו לדברי חז"ל בהם פתחנו, ש"האומר שמועה בשם אומרה יהא רואה כאילו בעל השמועה עומד כנגדו", שיש לפרש זאת גם במשמעות שכאשר לומדים את שמועתו של חכם בישראל יש לחפש ולראות את הקשר בין השמועה לאישיותו המיוחדת של בעל השמועה, וכיצד בעל השמועה משתקף בתורתו. וכדרכו של הרבי במקומות רבים למצוא את הקשר בין המאמר לבעל המאמר.

ואפשר להסביר זאת על פי הכלל³¹ שכל נשמה מוצאת בתורה את החלק השייך לשורש נשמתה, ולפיכך דברי התורה שמחדש כל אחד משקפים את אישיותו שלו, בבחינת "אנא נפשי כתבית יהבית"³² - אני את עצמי כותב ונותן לכם. או באופן דומה, על פי תורת הבעל שם טוב³³ שהאדם רואה באחר את השתקפותו שלו, ולפיכך הדברים שהוא אומר על האחר מהווים גם

30. שיחת שמח"ת תשמ"ו. דבר מלכות ש"פ וירא סי"ד. ש"פ חיי שרה סי"ג. ש"פ ויצא סי"ח. ש"פ בשלח סי"א. ש"פ משפטים תשנ"ב סי"ג. קונטרס 'בית רבינו שבבבל' סי"ה. וראה גם קונ' 'ענינה של תורת החסידות' הע' 43. ועד"ז בכ"מ.

31. ראה הקדמת המלקט לתניא.

32. שבת קד, ב (כלפי הקב"ה, והרי "צדיקים דומים לבוראם").

33. ראה לקו"ש ח"ד ע' 1207 ובנסמן שם. לקו"ש ח"י ע' 25 ובנסמן שם.

הוכחה למהותו שלו. שעל פי עקרון זה טבע הרבי³⁴ את הכלל 'הוא פסק על עצמו', היינו שכאשר חכם בישראל מביע הבחנה בדמותו של חכם אחר או במהותם של ישראל בכלל, הרי זה מעיד על הדרגה בה הוא עצמו אוחז. ומכיוון שונה, על פי הכלל שהרבי אומר תמיד שדברי התורה בהם עוסק האדם מהווים הוראה עבורו להנהגתו, והרי "אצל פנימי, על אחת כמה וכמה צדיק, על אחת כמה וכמה נשיא"³⁵, לא שייך שידבר על משהו ולא ידרוש אותו ממנו עצמו, ולפיכך כאשר חכם בישראל מדבר על בחינה מסויימת, ודאי הוא דורש מעצמו לאחוז באותה בחינה עליה הוא מדבר.

ועל דרך זה מובן בעניננו, שכאשר לומדים אנו את דברי הרמב"ם והרבי אודות ימות המשיח ודמותו של משיח, יש לדעת שזה שהם עסקו בענין זה באופן מיוחד, זהו לפי שזהו שורש נשמתם, נשמת משיח כנ"ל, ובודאי כשהגדירו את דמותו של משיח ודרכי פעולתו, הרי ודאי שדרשו מעצמם לפעול באותה דרך (ובפרט שמצאנו שהרבי דורש במפורש³⁶ מכל יהודי לקחת את קווי הפעולה של מלך המשיח כדוגמה לחיקוי בהנהגתו האישית). ולפיכך כשאנו לומדים את תורתם עלינו לראות כנגד עינינו את דמותם שלהם, ולראות כיצד השמועה שנאמרת על ידיהם משקפת אותם עצמם.

תורתו של הרמב"ן

כנ"ל, אין דור שאין בו כמשה, ולאחרי הרמב"ם שהיה כמשה בדורו עמד משה נוסף והוא הרמב"ן ז"ל. וכרמב"ם בדורו, אף הוא עסק הן בעניני הלכה למעשה והן בענינים של אמונות ודעות, כולל בענין של ביאת המשיח, וחיבר כמה חיבורים בענין זה (אגרת הויכוח וספר הגאולה, ובכמה מקומות בפירושו על התורה).

והמעייין בדברי הרמב"ן יראה כיצד הוא מתייחס לרמב"ם בהערצה רבה, עד שבחיבוריו הוא מכנה אותו בתואר 'הרב' סתם, תואר המורה על היותו הרב המפורסם והידוע אצל כל בני ישראל³⁷. אך עם זאת הרמב"ן חלק על הרמב"ם בענינים רבים, כולל גם בענינים הנוגעים לאמונת הגאולה, ימות המשיח ותחיית המתים. וקו כללי במחלוקותיהם בכמה ענינים, כולל גם בענין זה של ימות המשיח, שהרמב"ם עוסק רבות בחכמת החקירה בשכל האנושי, ובהתאם לכך הוא מבאר ענינים שונים בתורה, וגם ביאוריו במשמעותם של ימות המשיח בנויים לכאורה בהתאם לחכמה זו. ואילו הרמב"ן לעומתו מבסס את דבריו על חכמת הקבלה

34. ראה לקו"ש ח"ו ע' 283 ואילך. קונטרס 'בית רבינו שבבבל' הערה 57. קונטרס פורים קטן תשנ"ב ס"ז (סה"מ מלוקט ו ע' קלג). ובכ"מ.

35. שיחת ש"פ שמות תשל"ו (בלתי מוגה).

36. שיחת י"ב תמוז תשל"ח (בלתי מוגה), ובכ"מ.

37. ראה עד"ז בקונטרס 'בית רבינו שבבבל' הערה 40.

האלקית, המכונה על ידו 'חכמת האמת', וגם ביאוריו במשמעותם של ימות המשיח בנויים על חכמה זו.

ודוגמה לאחד העניינים העיקריים בהם נחלקו - החיים הנצחיים לעתיד לבוא. שהרמב"ם מדבר במפורש אודות מוות גם בימות המשיח וגם לאחר תחיית המתים, כיון שעל פי חכמת החקירה אין טובה ותועלת לנפש הרוחנית בהיותה בתוך הגוף הגשמי המגביל, וטוב לה יותר בהפרדה מן הגוף. ואילו הרמב"ן סובר שבימות המשיח ובודאי לאחר תחיית המתים יבטל המוות לגמרי, מתאים למבואר בתורת הקבלה. וכפי שיתבאר ענין זה לקמן (פרקים יב, טז).

דרך ההכרעה במחלוקות הרמב"ם והרמב"ן

ובעקבות הרמב"ן נמשכו המקובלים בדורות שלאחריו ובראשם האריז"ל, ואחריהם רבותינו נשיאי תורת החסידות עד לנשיא דורנו, שהכריעו בענין זה כדעת הרמב"ן כנגד דעת הרמב"ם³⁸. והרבי הוסיף וביאר³⁹ הטעם להכרעה כדעת הרמב"ן דוקא, על פי הכלל הנ"ל שהלכה כרב באיסורים, ובעניננו, כשמדובר על דברים הנוגעים לפנימיות התורה, הלכה תהיה כאותם העוסקים בפנימיות התורה, דהיינו הרמב"ן.

ואמנם דברים אלו מעוררים תמיהה גדולה. שהרי כנ"ל נשיא דורנו הוא זה שמדגיש שפסיקת ההלכה בענין ביאת המשיח היא על פי דברי הרמב"ם דוקא, להיותו הפוסק היחיד שמדבר על ביאת המשיח באופן של הלכה. ובפרט שבכמה מקומות הרבי מחזיק בדברי הרמב"ם בהלכות מלך המשיח גם כנגד דברי הרמב"ן. ודוגמה לכך, השקלא וטריא הידועה בענין סדר הגאולה, ששיטתו של הרבי באופן חד משמע⁴⁰ היא שקיבוץ גלויות יהיה דוקא על ידי משיח ולא יצוייר אחרת, וזאת על סמך פסק ההלכה של הרמב"ם בהלכות מלך המשיח. למרות שהרמב"ן בפירושו על שיר השירים כתב שקיבוץ הגלויות יתחיל עוד קודם ביאת המשיח, להיות שהרמב"ן כתב זאת כפרשנות לתורה ולא כהלכה פסוקה.

ולענין זה יש גם צד שלישי, וכדרכו של נשיא דורנו בכל מקום להראות כיצד תורתנו הקדושה על כל חלקיה היא תורת אמת ותורה אחת, אמת אחת שלימה, וזה שמוצאים בה דעות שונות הרי זה בבחינת 'מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי', להיות שמדובר בהיבטים שונים או רבדים שונים של אותה אמת אחת ויחידה. וכך גם במחלוקותיהם של הרמב"ם והרמב"ן בכמה עניינים, כולל ובעיקר במחלוקתם בנוגע לביאת המשיח, הוא משתדל לתווך ביניהם ולשלב יחד את דבריהם⁴¹.

38. ראה דבר מלכות ש"פ בא תשנ"ב ס"ח, וש"נ.

39. שיחת ש"פ במדבר תשכ"ז.

40. לקו"ש ח"ה ע' 149.

41. ראה קוני' הלכות של תושבע"פ (שמח"ת תשנ"ב) בסופו.

ואולי אפשר להציע דרך להבין את הענין:

כנ"ל, בגאולה השלימה ישנן דרגות שונות זו למעלה מזו. גאולה חיצונית וגאולה פנימית, גאולת הגוף וגאולת הנפש, ובגאולת הנפש גופא דרגה למעלה מדרגה. ובמקביל לכך גם בתורתנו הקדושה כמה רבדים, החל מחלק ההלכה שבתורה, הנחשב חיצוני יחסית לחלקים אחרים הנחשבים לפנימיות התורה. ולפיכך, בחלק ההלכה שבתורה מבוארת משמעות חיצונית יחסית של הגאולה ותיאור מסויים שלה בהתאם לכך, ובפנימיות התורה מבוארת משמעות פנימית יותר של הגאולה, ותיאור הגאולה בה הוא באופן נעלה ועמוק יותר, בהתאם למשמעותה הפנימית. וכמובן, כל המשמעויות נכונות, כי כל חלקי התורה הם אמת אחת שלימה.

ולכן אפשר לומר בכללות, שהרמב"ם בספר ההלכות שלו עוסק לבאר את משמעותה החיצונית של הגאולה, בסגנון הלכתי מעשי. ואילו הרמב"ן עוסק לבאר את משמעותה הפנימית של הגאולה, ולכן מתאר אותה באופן נעלה יותר. ובהתבוננות ועיון אפשר לראות כיצד הדברים בכללותם אינם סותרים זה את זה אלא משלימים זה את זה לתמונה אחת, וכנ"ל זוהי דרכו של הרבי לתווך בין דברי הרמב"ם והרמב"ן. וכפי שיתבאר כל זה לקמן בהמשך הפרקים.

אך כיון שאף על פי כן ישנם מקומות בהם דברי הרמב"ם ודברי הרמב"ן סותרים ישירות זה לזה, אזי במקרים כאלו צריך לבדוק בכל ענין לגופו. ובאם זהו ענין השייך למשמעות החיצונית וההלכתית של הגאולה, תהיה ההלכה בזה כהרמב"ם דוקא, בהיותו פוסק יחיד בענין. אך אם זהו ענין השייך למשמעות הפנימית של הגאולה, בזה תהיה ההלכה כהרמב"ן דוקא, בהיותו שייך בצורה גלויה לפנימיות התורה. וכפי שיראה זאת המעיין בעזרת ה' בפרקים הבאים⁴².

עוד נקודה שיש להקדים, לפני שנגשים לעסוק בגופה של סוגיה:

בתחילת הלכות מלך המשיח הגדיר הרמב"ם בתמצית מיהו משיח, מה יהיו פעולותיו, כיצד תראה התגלותו, ומה יהיה מצב העולם בימיו, כשמכל זה נבנית ההגדרה של חובת האמונה והציפיה לימות המשיח. בהמשך הפרקים התייחס הרמב"ם לנושאים נוספים כמו ביאת אליהו ומלחמת גוג ומגוג, וכתב "כל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים שתומין הן אצל הנביאים . . ועל כל פנים, אין סידור הווית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה . . אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שביארנו".

42. ולהעיר מביאורי תורת החסידות במעלת 'שלישי המכריע' שהוא כולל שתי הדעות יחד ולפיכך יכול להכריע ביניהם. ועד"ז יש לומר בענייננו, ודו"ק.

ובפשטות מובן שכוונתו בהגדרה "כלל הדבר" היינו לדברים שביאר לפני כן אודות אישיותו של משיח וסדר התגלותו, שדברים אלו הם כן עיקר בדת, כפי שהוא עצמו כתב ש"מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו . . . כופר בתורה ובמשה רבינו". ולפיכך כל השלילה "לא יתעסק אדם . . . ולא יאריך . . . ולא ישימם עיקר" מתייחסת רק לענינים כמו ביאת אליהו ומלחמת גוג, אך הדברים האמורים לפני כן אודות אישיותו של משיח וכו' דבר נכון הוא להתעסק ולהאריך בהם ולשימם עיקר. וכפי שהרמב"ם עצמו ביאר דברים אלו שוב ושוב ובהרחבה לפי ערך בכמה מקומות בכתביו. והרי הרמב"ם עצמו כתב ש"בדברי הנביאים . . . כל הספרים מלאים בדבר זה" של גאולת ישראל, ונמצא אם כן שהלומד דברי הנביאים על כרחו עוסק באריכות ובאופן עיקרי בענין הגאולה.

ומובן גם כן שאמנם על עניני ביאת אליהו וכיוצא כתב הרמב"ם "שאינן מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה", אך העיסוק "בכלל הדבר" בודאי שמביא תועלת רבה בעבודת ה'. וכפי שמצינו באגרת תימן שהרמב"ם משתמש באמונה בביאת המשיח כחיזוק ועידוד לבני ישראל העייפים בגלות, לתת להם כח להמשיך להיות נאמנים לה' ולתורתו.

וכך גם אנו מוצאים בתורתו של הרבי, שהעיסוק הרחב של הרבי בתורת הגאולה כמעט ואינו⁴³ בפרטי הדברים כביאת אליהו וגוג ומגוג וכל כיו"ב, אלא "בכלל הדבר", היינו בהגדרה המהותית מיהו משיח ומהם ימות המשיח, בדרגה למעלה מדרגה. וכדרכו, מכל ענין הוא מוציא הוראה לעבודת ה' בזמן הזה עוד קודם הגאולה.

ובמילא, גם חיבור זה העוסק בדברי הרמב"ם וביאורי הרבי, עוסק אך ורק "בכלל הדבר" ולא בענינים צדדיים כנ"ל. וגם בזאת, תוך דגש על משמעות הדברים לעבודת ה' שלנו בהווה, כפי שיבוא בחלקים הבאים של החיבור, 'התגלות משיח' ו'ניצוץ משיח', בעזרת ה' יתברך.

סיכום

לימוד התורה בעניני משיח וגאולה מתחיל לכל לראש מתורתו של נשיא דורנו, להיותו משה שבדור שעל ידו מתגלים כל עניני התורה לישראל. ובפרט משמעות מיוחדת יש לדבריו בסוגיה זו של 'ענינו של משיח' שהיא עיסוקו המיוחד, על דרך 'הלכתא כרב באיסורי'. זאת ועוד, שתורת החסידות מאירה כל ענין בתורה לכל עומקו, ובפרט ענינים הקשורים למהותה

43. ההדרן על הרמב"ם דשנת תשמ"ז עוסק בסוגיה של ביאת אליהו, אך אינו אלא ביאור לדברי הרמב"ם בענין זה. היינו שבא לעסוק במה שהרמב"ם כתב, ולא במה ששלל.

כמו כן באג"ק אפשר למצוא מכתבים העוסקים בפרטי יעודי הגאולה, כמו המכתב הידוע המבאר את סדר התחיה (אג"ק ח"ב ע' סה), ועוד כיו"ב. אך נראה שדברים אלו נכתבו כמענות לשואלים בענינים אלו, ולא שהרבי מצד עצמו עורר את תשומת הלב לנושאים אלו.

הכללית של התורה והיהדות. ולפיכך המקום האמיתי לעסוק בבירור ענינו של משיח הוא בדברי הרבי, הבנויים על פי תורת החסידות.

שיחותיו של הרבי בנויות במדה רבה על דברי הרמב"ם בהלכות מלך המשיח, להיות שהרמב"ם הוא פוסק יחיד בענין של משיח, ואולי גם בגלל שהרמב"ם הוא זה שירד לעומק הדברים והגדיר את המשמעות המרכזית של ביאת המשיח ביהדות. דרכו של הרבי לבאר את דברי הרמב"ם על פי רוח החסידות, שבאורח פלא דוקא באופן זה מתיישבים תמיהות גדולות בדבריו.

הרמב"ן דרכו לבאר ענינים על פי חכמת הקבלה, וגם את ענינו של משיח הוא מבאר בדרך זו. בכללות דרכו של הרבי היא להמעיט במחלוקות ולהרבות בתיווכים, וכך גם בעניננו, לתווך בין דברי הרמב"ם לדברי הרמב"ן ולשלבם יחד. אך במקומות בהם נחלקו במפורש, יש מקומות שהרבי מכריע כדברי הרמב"ם ולעומתם מקומות שמכריע כדברי הרמב"ן. ואולי אפשר לומר שבענינים הנוגעים לגאולה החיצונית, הלכה כהרמב"ם, ובענינים הנוגעים לגאולה הפנימית, הלכה כהרמב"ן.

הרמב"ם כותב שאין להאריך בפרטי הדברים של ימות המשיח, "אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר". גם ביאוריו של הרבי הם אודות 'כלל הדבר', המשמעות הכללית של ביאת המשיח, מבלי להכנס לנושאים פרטיים. ובמילא, כך גם בחיבור זה.

פרק ראשון

ענינו של משיח

סקירת השיטות השונות במשמעותם של ימות המשיח

למות המשיח והגאולה השלימה הם סוגיה שלימה ועיקרית בתורתנו, וככל עניני התורה יש בה פנים ופנים לפנים. משמעויות גלויות, משמעויות פנימיות ומשמעויות פנימיות עוד יותר. כיון שכך אפשר למצוא בדברי הנביאים והחכמים תיאורים שונים למאורעות של ימות המשיח וביאורים שונים למשמעות של ביאת המשיח, שבשטחיות יכולים להראות כסותרים זה לזה. אך האמת היא שאלו דרגות שונות וענינים שונים שאינם סותרים זה לזה אלא משלימים זה את זה.

וכפי היסוד הגדול שלימד הרבי פעמים רבות¹, שכשם שה' יתברך הוא אחד האמת, כך התורה שהיא חכמתו המיוחדת עמו יתברך² היא תורת אמת ותורה אחת, ולכן לכל הביאורים והדעות השונות המופיעות בה יש להתייחס כהשתקפות של אותה אמת מהיבטים שונים וברמות שונות. וכן הוא בעניננו, שכל הביאורים בנוגע למשמעותם של ימות המשיח, הם דרגות שונות או היבטים שונים של אותו ענין אחד.

בחיבור זה נעשה נסיון לסכם ולסדר את הדברים דבר דבור על אופניו, לבאר את ענינו

1. ראה לקו"ש ח"א תשא (א) ע' 150. חכ"א וארא (א) ע' 36. ובמקומות רבים נוספים. וראה לקו"ת חקת סב, ד: "ועל התורה נאמר אחת דבר אלקים שתיים זו שמענו וכפטיש יפוצץ סלע מקרא אחד מתחלק כו', כי אורייתא מחכמה נפקת והיא חכמתו ית' דאיהו וגרמוהי חד, שהכל נכלל בבחינת אחדות".

ובמקום נוסף (לקו"ש חכ"ו שיחה לכ"ד טבת, ע' 39) נתבאר בהנוגע לעניננו במיוחד: "כאשר ישנה את ההקדמה הדרושה של לימוד פנימיות התורה כפי שנתגלתה בתורת חסידות חב"ד על ידי רבינו הזקן, אז אפשר להוציא גם מספר מורה נבוכים את הענינים בדיעת ה' בהתאמה עם תורת החסידות ונתגלה כיצד "משה ותורתו אמת" הן בנגלה והן בנסתר. ועל ידי זה באים לימות המשיח בפועל". ודברים אלו הם היסוד לכל הבא לקמן, כפי שיראה המעיין.

2. ראה הל' יסוה"ת ספ"ב. שער היחוד והאמונה פ"ח. לקו"ת שבערה קודמת.

של משיח הגלוי והפנימי, ובסדר של מן הקל אל הכבד, מן החיצוניות אל הפנימיות. אך בכדי לעשות את החיבור של הנגלה והפנימיות כראוי, יש לכל לראש לדעת לחלק בין הנגלה והפנימיות, ולהבין כל חלק מהם לגופו, ואחרי כן אפשר למצוא את נקודות החיבור שביניהם, כיצד הם מתחברים ומשלימים זה את זה. ולכן בפרק זה בעזרת ה' תוצג כמין 'תבנית' כללית של השיטות השונות שיש בדברי חז"ל בנוגע לענין של ביאת המשיח, וכיצד שיטות אלו מתחברות ומשלימות זו את זו. ודברים אלו יהיו יסוד לפירוט הרחבה והעמקה בפרקים הבאים בעזרת ה'.

ואחר העיון נראה, שלכל הדעות ימות המשיח הם מצב בו בני ישראל והעולם כולו מגיעים לשיא השלימות האפשרית. אך בזה עצמו ישנן דרכים שונות להבין מהי באמת שלימותו של העולם, ובהתאם לכך ישנם תיאורים שונים של שלימות העולם בימות המשיח. ובכללות אפשר למנות בזה שלוש גישות:

א. ביאור הרמב"ם על פי חכמת החקירה. שלימות הבריאה היא שבני האדם יכירו וישיגו בשכלם את גדולתו יתברך. ב. ביאור תורני-הלכתי. תכלית הבריאה היא התגלות מלכותו יתברך בכל העולם, וזאת על ידי קיום המצוות (לא מתוך השגה שכלית, אלא דוקא שמבטל שכלו ומקיים את המצוות) בדרך קבלת עול מלכות שמים. ג. ביאור חסידי. תכלית הבריאה היא להיות לו יתברך דירה בתחתונים, שהקב"ה עצמו - מה שאי אפשר להשיגו בשכל כלל - כביכול 'ידור' ויתגלה בכל עצמותו כאן בעולם הזה.

ולפי זה מובן, שישנם שלושה אופנים לבאר מהי המשמעות המיוחדת של ימות המשיח, שעליה נאמר שהיא תכלית הבריאה:

א. בימות המשיח ידיעת ה' תקיף את כל האנושות, והכל יגיעו להכרה שכלית במציאותו וגדולתו. וכדברי הנביא "לא³ יאמרו עוד איש לרעהו לאמר דעו את ה', כי כולם ידעו אותי". "כי⁴ מלאה הארץ דעה את ה'". ב. בימות המשיח תתגלה מלכותו יתברך בכל העולם והכל יעבדו אותו ויקיימו את כל מצוותיו, וכנאמר "והיה⁵ ה' למלך על כל הארץ". ג. בימות המשיח יתגלה הקב"ה בכל נוכחותו בעולם הזה, כנאמר "ולא⁶ יכנף עוד מוריק ("פירוש⁷, שלא יתכסה ממך בכנף ולבוש"), והיו עיניך רואות את מוריק". וכפי שיתבאר כל זה בפרטיות לקמן בעזרת ה'.

3. ירמיה לא, לד.

4. ישעיה יא, ט.

5. זכריה יד, ט.

6. שם ל, כ.

7. תניא פל"ו.

תכלית הבריאה – ידיעת ה'

הרמב"ם העיד על עצמו⁸ שדרכו היא "לקבץ בין התורה ובין המושכל". וכשהרמב"ם מדבר על ה'מושכל' כוונתו בעיקר לחוקי הטבע וחכמת החקירה והפילוסופיה עליה הוא מדבר בספרו מורה נבוכים, ועקרונות ממנה משולבים במקומות רבים בשאר חיבוריו ההלכתיים.

בהקדמתו (הכללית) לפירוש המשנה כותב הרמב"ם שמהתבוננות במציאות הטבעית נראה ברור שהיא מערכת אחת שלימה שיש בה דרגות זו למעלה מזו המשרתות זו את זו, וכולן יחד מכוונות למטרה ושלמות אחת. ולפי זה מבאר הרמב"ם שתכלית כל הנבראים שבעולם ושלמותם היא לשרת את האדם, ותכלית האדם ושלמותו הוא כאשר עוסק בחכמות בכלל, ובידיעת אלקות בפרט. ובלשונו שם:

דע כי הקדמונים חקרו חקירה עצומה . . שנתקיים אצלם שכל דבר נמצא יצטרך על כל פנים להיות לו תכלית אשר בשבילו היתה מציאותו, כי לא לדבר ריק נמצאו הנמצאים. וכאשר נתקיים להם זה הדין הכללי, התחילו לחלק כל הנמצאים לדעת תכלית כל מין מן המינים הנבראים . . אך על דרך כלל יש לדעת, שכל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבדו . . ואי אפשר לכל עשב ולכל פרי ולכל מין מבעלי החיים מן הפילים עד התולעים שלא יהיה בהם תועלת לאדם . . וכאשר נמצאו שתכלית כל אלו העינים הוא למציאות האדם, הוצרכו לחקור כמו כן, למה נמצא האדם ומה היתה כונת יצירתו . . ומצאו כי תכליתו פועל אחד בלבד ובשבילו נברא . . והפועל הזה הוא לצייר בנפשו הסודות המושכלות ולדעת האמתות . . והנכבד שבמושכלות, לצייר לנפשו אחדות הקדוש ברוך וכל הנלוה לענין ההוא מהאלקיות, ששאר החכמות אינם אלא להרגיל בהן עד יגיע לדעת האלקי. ואם כן נתבאר מכל אשר אמרנו, שהכוונה בבריאת כל מה שיש בתוך העולם ההוא והנפסד, אינו אלא איש שלם כולל החכמה והמעשה.

ובהתאם ליסוד זה מבאר הרמב"ם במורה נבוכים⁹ את משמעותן של מצוות התורה שבכולן יש תועלת לאדם ולבריה, על ידי שהן מרחיקות את האדם ממעשים רעים ומדעות רעות, ומקרבות אותו לשלמותו האמיתית במעשים טובים ודעות נכונות של הכרה אמיתית במציאות ה' ואחדותו.

אמנם, בהיות נפש האדם מחוברת בגוף, הגוף מגביל את השגתה ואי אפשר לה להגיע להשגה אמיתית במציאות ה'¹⁰. ולכן רק בהפרד הנפש מהגוף לאחר המוות, אז יכול האדם

8. באגרת תחיית המתים.

9. ח"ג פכ"ו ואילך.

10. ראה הל' יסודי התורה פ"א ה"י: "שאינן כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על בריו". וראה שם פ"ב ה"ח.

להגיע להשגה אמיתית יותר במציאות ה'. וזוהי השלימות והעונג האמיתי אליו האדם יכול לשאוף, שכל שאר התענוגים הם הבל לפניו. וזהו 'העולם הבא' המוזכר בדברי חז"ל. ובלשון הרמב"ם בהלכות תשובה¹¹:

הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה. . . העולם הבא אין בו גוף וגויה, אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת. . . כך אמרו חכמים הראשונים, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה. הרי נתברר לך שאין שם גוף, לפי שאין שם אכילה ושתיה. . . ומהו זהו שאמרו נהנין מזיו שכינה, שיודעים ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל. וכמה כִּמְה דוד והתאוה לחיי העולם הבא, שנאמר לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים. כבר הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה, ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקדוש ברוך הוא לבדו. . . אין לה ערך ודמיון, ולא דמוה הנביאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון.

וכפי שהרמב"ם מבאר שם, זוהי משמעותו של שכר המצוות שהבטיחה התורה "למען¹² ייטב לך והארכת ימים", שכביאור חז"ל הכוונה "לעולם שכולו טוב" ו"עולם שכולו ארוך", שעל פי דברי הרמב"ם הכוונה היא לעולם הנשמות שיש בו רק עונג נצחי בלא הפסק.

ולכן את כל ההבטחות בתורה על שכר גשמי בעולם הזה, "אם¹³ בחוקותי תלכו. . . ונתת גשמיכם בעתם", מפרש הרמב"ם שאין הם תכלית לעצמה, אלא אמצעי לאפשר את קיום המצוות במנוחה ולעסוק בידיעת ה', שעל ידי זה האדם מתקרב לשלימותו האמיתית¹⁴ אותה ישיג רק בעולם הבא, שזוהו השכר האמיתי כנ"ל. ובלשונו שם¹⁵:

מאחר שנודע שמתן שכרן של מצוות והטובה שנזכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה היא חיי העולם הבא. . . מה הוא זה שכתוב בכל התורה כולה אם תשמעו יגיע לכם ואם לא תשמעו יקרא אתכם, וכל אותן הדברים בעולם הזה, כגון שובע ורעב ומלחמה ושלוש ומלכות ושפלות ושיבת הארץ וגלות והצלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית. כך הוא הצע הדברים. . . הבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן. וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות

11. פ"ח. בכל הבא לקמן ראה גם פיה"מ הקדמה לפרק עשירי (חלק) בסנהדרין.

12. תצא כב, ז.

13. ר"פ בחוקותי.

14. כיון שמצבו של האדם בעולם הבא נקבע לפי מעשיו בעולם הזה: "לפי גודל מעשיו וגודל חכמתו הוא זוכה" (הל' תשובה (שם)).

15. רפ"ט.

את ידינו לעשות התורה, כגון שובע ושלום ורבוי כסף וזהב. כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שנזכה לחיי העולם הבא.

ולפי זה ממשיך הרמב"ם ומבאר בנוגע לביאת המשיח, שהם גם חלק מאותו ענין, דרך לזכות לחיי העולם הבא. ובלשונו שם¹⁶:

ומפני זה התאוו כל ישראל נביאייהם וחכמיהם ימות המלך המשיח, כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנחת להן לישראל לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן, וימצאו להן מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא. לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת, שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה', ונאמר ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו, ונאמר והסירותי את לב האבן מברשכם. מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב ממושה רבנו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה', ויבואו כל הגויים לשומעו, שנאמר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. וסוף השכר כולו והטובה האחרונה שאין לה הפסק ולא גירעון הוא חיי העולם הבא. אבל ימות המשיח הוא העולם הזה ועולם כמנהגו הולך, אלא שהמלכות תחזור לישראל. וכבר אמרו חכמים הראשונים, אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד.

ולסיכומם של דברים, למדנו כמה ענינים:

א. ענינם של ימות המשיח: תקופה בה "תרבה הדעה והחכמה והאמת" בכלל, ובפרט לבני ישראל שסבלו בגלות עד אז, שבזמן המשיח "ימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה". ואמנם יהיה אז שפע גשמי, אך אין לראות בשפע זה תכלית לעצמו, אלא רק אמצעי ומטרה לענין נעלה יותר, ריבוי החכמה כנ"ל.

ב. בהתאם לכך מתאר הרמב"ם את דמותו של מלך המשיח: משיח הוא שלימות החכמה האנושית, כנ"ל ש"אותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למושה רבינו" (וכביאור הרמב"ם במקומות אחרים¹⁷ שנבואה היא גם ענין של חכמה ושכל, שפע של חכמה עליונה השורה על האדם שראוי לכך מצד חכמתו שלו), ומחכמתו הגדולה של משיח תושפע החכמה לכל האנושות, על ידי שמשח "ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגויים לשמעו"¹⁸.

ג. כל זה - ידיעת ה' שתהיה בימות המשיח - עדיין איננו התכלית האחרונה, אלא רק אמצעי

16. ה"ב. ועד"ז בהל' מלך המשיח פי"ב ה"ד.

17. הל' יסוה"ת פ"ז.

18. ראה גם מו"נ חלק ב פ"מ אודות הנביא שהוא המנהיג הראוי למדינה.

ותחנה בדרך לשלימות והתכלית האמיתית בעולם הבא¹⁹. כי כנ"ל, לידיעת ה' אמיתית אפשר להגיע רק בעולם הנשמות. ולכן לשיטת הרמב"ם גם בימות המשיח וגם לאחר תחיית המתים ימשיכו הנשמות להפרד מהגופים²⁰ ויבואו למנוחתן ושלימותן הנצחית בעולם הנשמות²¹. ובהתאם לכך מבאר הרמב"ם את משמעות הציפיה והתאוה לימות המשיח. כי כנ"ל, תשוקת החכמים והנביאים היא לחיי העולם הבא, וגם התשוקה שלהם לימות המשיח היא רק כאמצעי להגיע על ידו לעולם הבא כנ"ל.

תכלית הבריאה, התגלות מלכותו יתברך

ובשער היחוד והאמונה פרק ז כותב אדמו"ר הזקן²²: "הנה הוא ידוע לכל כי תכלית בריאת העולם הוא בשביל התגלות מלכותו יתברך²³". ובסגנון של מאמרי חסידות אחרים²⁴, שתחילת הבריאה היא בזה שעלה ברצונו יתברך "אנא אמלוך".

ומבואר במקומות רבים, שהתגלות מלכותו אינה על ידי השגה והבנה שכלית של הנבראים בגדולתו, אלא דוקא בביטול והכנעה של קבלת עול בפני ה' יתברך, שמבטל רצונו ושכלו בפני רצון ה' וציוויו, כעבדים הנכנעים בפני מלכם ועובדים אותו בדרך קבלת עול.

וקבלת עול זו מתבטאת בקיום גזירותיו בתרי"ג המצוות של ישראל וז' מצוות בני נח, הנקראות בלשון חז"ל במקומות רבים "גזירת מלך" ו"מצות מלך". שבזה מוגדר החיוב המוחלט שלנו לקיים את מצוותיו יתברך בשלימות כחיוב העבד למלא את ציווי אדונו ומלכו. וכדברי חז"ל²⁵ שלמצוות צריך לגשת ב'קבלת עול מצוות' הבאה לאחר 'קבלת עול מלכות

19. ומודגש בפיה"מ שם, שמביא בתחילת דבריו דעה הסוברת "שהטובה המיוחלת היא ימות המשיח מהרה יגלה", אך מביא אותה על מנת לבטלה, ולהבהיר שימות המשיח אינם תכלית לעצמם, אלא "התכלית הוא העולם הבא, ולעומתו היא ההשתדלות". עיין שם.

20. בפיה"מ שם: "ותחיית המתים לצדיקים... ודע כי האדם יש לו למות בהכרח ויתפרד וישוב למה שהורכב ממנו". ובהמשך הענין: "והמשיח ימות וימלוך בנו תחתיו ובן בנו". וכן כתב באגרת תחיית המתים שהקמים לתחיה "יאכלו ישתו ישגלו וימותו אחרי חיים ארוכים מאד, כחיי הנמצאים בימות המשיח".

21. ליתר ביאור: לשיטת הרמב"ם העולם הזה והעולם הבא הם שני עולמות מקבילים הקיימים בו זמנית, גם בזמן הזה (הל' תשובה ספ"ח), ושניהם יחד קיימים לנצח (מו"נ ח"ב פכ"ז-ח). ולכן גם לעתיד לבוא, העולם הזה יתמיד להתקיים לנצח תחת שלטון המשיח ובניו, והיו בו נשמות בגופים. ובמקביל ימשך הסדר של פירוד הנשמה מהגוף כשהנשמה הולכת למנוחתה הנצחית בעולם הבא.

22. וראה לקמן בעיונים אודות האפשרות למצוא דברים אלו בדברי הרמב"ם.

23. ולכאורה יסודו במאמר חז"ל ברור (אבות סוף פרק ו) "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר... ה' ימלוך לעולם ועד" - התגלות מלכותו בעולם. וראה לקו"ת דרושים לשבת שובה סז, סע"א.

24. לקו"ת נצבים נא, ב: "מה שעלה במחשבה הקדומה אנא אמלוך, כלומר זהו בחי' רצון שעלה במחשבה הקדומה של עצמות המאציל להיות בחי' מלך על עם נפרד". ועד"ז בכ"מ.

25. ראה מכילתא יתרו כ, ב: "כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות, שאם מלכותי אינכם מקבלים גזרותי היאך אתם מקיימין". ובברכות רפ"ב: "למה קדמה פרשת שמע לווהיה אם שמוע, שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצות".

שמים', ו"אל²⁶ יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר, אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי". וכדברי הרמב"ם²⁷ שגם כאשר מבינים את טעמן של המצוות, אעפ"כ אין לקיימן מפני "הכרע הדעת" בלבד, אלא לכל לראש "מפני המצוה שצוה משה בתורה", מתוך קבלת עול מלכות שמים²⁸.

ומטרה²⁹ זו של התגלות מלכותו בעולם החלה להתממש בעיקר בעת יציאת מצרים ומתן תורה, שאז כרת ה' ברית עם ישראל להיות להם למלך והם יהיו לו לעבדים. וכנאמר "בהוציאך³⁰ את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה (הר סיני בו נתנה תורה)", וכן "כי³¹ לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים". ובני ישראל מצדם קבלו עליהם מלכותו ברצון³² באמרו "ה' ימלוך לעולם ועד", וה' יתברך מצדו גילה את מלכותו על בני ישראל באמרו "אנכי³⁴ ה' אלקיך". ועל יסוד ברית זו צוה אותנו ה' בתרי"ג מצוות התורה, שהם תרי"ג ציוויים של מלך על עמו ועבדיו כנ"ל³⁵.

ואמנם³⁶ במעמד מתן תורה התגלתה מלכותו על בני ישראל בלבד, אך המטרה בזה היא שבני ישראל ימשיכו את מלכותו יתברך על כל העולם כולו. ולכן בהמשך למעמד מתן תורה צוה³⁷ משה רבינו את בני ישראל לכופף את כל באי עולם לקיים את ז' מצוות בני נח, שבמצוות אלו מתבטאת מלכות ה' על האומות כולם, ובהן מתממש היעוד של "והיה ה' למלך על כל הארץ".

והמשך³⁸ ושלימות נוספת בזה היה כשנמשח דוד למלך על ישראל. כי על כסא מלכות דוד

26. ספרא קדושים כ, כו. וראה לקו"ת האזינו עד, א.

27. הל' מלכים ספ"ח. ושם הוא בנוגע לז' מצוות בני נח, ומזה מובן במכל שכן לגבי תרי"ג מצוות דישראל. ודוק גם כן בדברי הרמב"ם הידועים בפיה"מ חולין ספ"ז בביאור ההבדל בין המצוות שקודם מתן תורה ושלאחר מתן תורה, ומשמע מדבריו שעיקר החידוש דמתן תורה הוא שמאז המצוות נחשבות כציווי המלך על העבד. הובא ונתבאר לקמן פרק כב.

28. וכן בכתבי האריז"ל נתבאר שהמצוות מתייחסות למדת מלכותו יתברך. ומבאר על זה אדה"ז באגרת הקודש ס"כ: "ובזה יובן היות המצוות במלכות. . . שיהיה המאציל ברוך הוא מלך על כל הנפרדים, על ידי שיקיימו מצוותיו שיצוה עליהם". ועד"ז בכמה מקומות.

29. לקו"ש חי"א ע' 2 ואילך. ושם מבואר בעיקר בנוגע למתן תורה. וראה לקו"ש חל"א בתחילתו שתחילת הענין הוא כבר בעת יציאת מצרים, ככפנים. וראה מכילתא דלקמן "אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים".

30. שמות ג, יב.

31. בהר כה, נה. ובלקו"ש שם מצייין גם למאחז"ל (קידושין כב, ב) "אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים".

32. נוסח ברכת אמת ואמונה.

33. בשלח טו, יח.

34. יתרו כ, ב. ובמכילתא שם: "משל למלך. . . אמר להם. . . כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות. . . כך אמר המקום לישראל, אנכי ה' אלקיך, לא יהיה לך". וראה רמב"ן שם.

35. ראה פיה"מ להרמב"ם חולין ספ"ז שצויין לעיל הערה 70.

36. לקו"ש חכ"ו יתרו ג.

37. הל' מלכים ספ"ח.

38. דרמ"צ מצות מינוי מלך. לקו"ש חכ"ה פ' חיישרה ע' 114.

נאמר שהוא "כסא³⁹ מלכות ה' על ישראל", לפי שהמלך היושב על כסא המלכות צריך להיות לו את הביטול המוחלט בפני הקב"ה, עד שמלכותו על העם אינה אלא ביטוי של מלכות ה' עליהם, ועל ידו מתגלית מלכות ה' על ישראל וכל העולם. ולכן⁴⁰ תפקידו הפנימי והעיקרי של המלך הוא להנהיג את המדינה והעם בדרך התורה ולכפות את ישראל והעולם כולו לקיים את כל מצוותיו יתברך. וכדברי הרמב"ם⁴¹ "ובכל תהיה מגמתו ומחשבתו לחזק דת האמת⁴² ולמלאת העולם צדק⁴³". כיון שכנ"ל מלך ישראל מייצג את מלכותו ית' בעולם, ומלכותו ית' מתבטאת בפועל בקיום תרי"ג המצוות של ישראל וז' מצוות של בני נח.

ועל פי כל זה תתבאר משמעותם של ימות המשיח ומלך המשיח. שמלכותו של משיח תקיף את העולם כולו, והוא יפעל על ישראל כולם והעולם כולו לעבוד את ה', ובזה תתגלה מלכות ה' בעולם בצורה הכי מלאה.

ודברים אלו משתקפים בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם ומלך המשיח שבסיום ספרו, שבשטחיות אמנם נראים דומים בכמה ענינים לדבריו בהלכות תשובה הנ"ל, אך בהתבוננות נוספת מתברר שהתיאור של ימות המשיח שבהלכות מלך המשיח הוא תיאור שונה לגמרי. כי בהלכות תשובה ימות המשיח מתוארים כמצב של שלימות ידיעת ה' בהשגה שכלית כנ"ל, ואילו בהלכות מלך המשיח הרמב"ם כלל לא מזכיר את הענין של ידיעת ה'⁴⁴, אלא מדבר רק על חזרת מלכות דוד לישנה, קיום המצוות כולן, ותיקון האומות כולם לעבוד את ה'. ובלשונו שם:

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לישנה לממשלה הראשונה, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה. וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו. . ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה'. . והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל, הרי זה משיח בודאי, ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד.

שמדברים אלו למדים אנו כמה ענינים:

39. דה"י א כח, ה. שם כט, כג.

40. לקו"ש חח"י בלק ב ע' 276. חכ"ג פנחס ב ע' 195. חכ"ו יתרו ג' ע' 140 והע' 61.

41. הל' מלכים ספ"ד.

42. שבפשטות הכוונה בעיקר לתרי"ג המצוות.

43. שבפשטות הכוונה לז' מצוות בני נח.

44. מלבד שתי ההלכות האחרונות בפרק י"ב, שהן כמו ענין בפני עצמו, כפי שיתבאר לקמן.

א. משמעותם של ימות המשיח⁴⁵: מצב של התגלות מלכות ה' על כל באי עולם על ידי חזרת מלכות דוד לישנה וקיום כל המצוות בשלימות, כאשר כל ישראל יקיימו תרי"ג המצוות שלהם וכל האומות יעבדו את ה' בז' מצוות שלהם.

ב. דמותו של מלך המשיח: בהלכות אלו הרמב"ם מתאר את דמותו של משיח בדרך שונה מדבריו בהלכות תשובה. כי הרמב"ם כלל לא מזכיר את החכמה הגדולה וכח הנבואה שיהיה למשיח, אלא מדגיש צדדים אחרים באישיותו ומתאר אותו כמלך גיבור הכופה את ישראל לילך בדרך התורה ולוחם בכל מי שמפריע לכך. והטעם לכך, מכיון שכוחו ושליחותו של משיח להביא את שלימות קיום המצוות במעשה בפועל בדרך קבלת עול, היא בעיקר מכח היותו מלך גיבור היכול לכופף את העולם כולו בפני ציווי ה' ורצונו, ולא מכח היותו חכם ונביא.

ג. על פי גישה זו מובן עוד ענין עיקרי⁴⁶, שאין לראות את ימות המשיח רק כתחנה בדרך לחיי העולם הבא, אלא גם ובעיקר כענין ותכלית לעצמם. כי התכלית של התגלות מלכות ה' בעולם מתגלית דוקא בימות המשיח, בקיום תרי"ג המצוות בעולם הזה הגשמי, ולא בעולם הנשמות בו אין קיום המצוות ואין שם עבודת עבד אלא רק השגה שכלית בגדולתו. ואכן בהלכות מלך המשיח הרמב"ם מתמקד בביאור ענינם של ימות המשיח כשלעצמם, והענין של עולם הבא נזכר רק בדרך אגב⁴⁷.

וכפי שיתבאר דברים אלו בעזרת ה' בפרטיות יותר בתוך החיבור בהמשך הפרקים.

התכלית של הפועלים והתכלית של בעל הבית

והנה שני הביאורים שנתבארו לעיל, לכאורה סותרים זה לזה. לפי הביאור הא' שלימות הבריאה היא אדם חכם היודע את ה', ולפי הביאור הב' תכלית הבריאה היא התגלות מלכותו יתברך על ידי קיום מצוותיו בדרך עבודת עבד. ולכן, לפי הביאור הא', ימות המשיח הם רק אמצעי על ידם באים לידיעת ה' האמיתית בעולם הבא, ולביאור הב' ימות המשיח בהם יהיה ה' למלך על כל הארץ הם עצמם המטרה והתכלית.

אך כיון ששני הביאורים הנ"ל הם חלק מתורת אמת שהיא תורה אחת, אין לראות אותם

45. בלקו"ש חח"י בלק שם, מבאר תחילת דברי הרמב"ם, שענינו של משיח הוא להחזיר מלכות דוד לישנה ולהביא שלימות המצוות. ובלקו"ש חכ"ג בלק ב, ע' 175 וע' 180 מבאר סיום דברי הרמב"ם אודות "ויתקן את העולם כולו", שזה ג"כ ענין עיקרי בגאולה, שעל ידי זה מתגשם הענין של "והיה ה' למלך על כל הארץ", ומתאים עם המבואר בלקו"ש חכ"ו יתרו שם, שתכנן של ז' מצוות בני נח הוא גילוי מלכות ה' עליהם. וכפי שיתבאר בפרקים הבאים.

46. ראה הדרן על הרמב"ם תשל"ה סכ"ב.

47. בסיום הענין בפ"ב ה"ד, מפני ששם מבאר (לא את ענינם של ימות המשיח כשלעצמם, אלא) את משמעות התאווה של האדם לימות המשיח. וכפי שיתבאר לקמן.

כחולקים וסותרים זה לזה. ובפרט ששני הביאורים הם בדברי הרמב"ם עצמו, ואין להעלות על הדעת סתירה בין דברי הרמב"ם ממקום למקום.

ואפשר אולי לבאר זאת⁴⁸ בדרך משל, למה הדבר דומה, לבעל הבית ששכר פועלים לעשות לו מלאכה והבטיח להם שכר על מלאכתם. הנה במחשבתו של בעל הבית המטרה העיקרית היא השלמת המלאכה עצמה, והשכר שיתן לפועלים הוא ענין צדדי. אך במחשבתם של הפועלים המטרה העיקרית היא השכר שהם יקבלו בסוף העבודה, והמלאכה היא רק אמצעי שעל ידו יגיעו למטרתם העיקרית.

ועל דרך זה בנמשל, שמצינו⁴⁹ שחז"ל המשילו את הקב"ה לבעל הבית השוכר פועלים, אלו ישראל, שיעשו מלאכתו בקיום המצוות, ומבטיח להם שכר על כך. הנה מבחינתו של הקב"ה המטרה היא קיום המצוות כשלעצמו, שעל ידן מתגלית מלכותו יתברך בעולם, עד השלימות שבזה בימות המשיח. אמנם מבחינתו של האדם המבקש שכר ותועלת בעבודתו, על זה הקב"ה נותן לו שכר אמיתי של תענוג הנשמות בידיעת ה' בחיי העולם הבא⁵⁰.

וליתר ביאור:

דברי הרמב"ם הנ"ל ששלימות הבריאה היא כאשר ישנו אדם היודע את ה', אין כוונתו לומר שזוהי הסיבה בגללה הקב"ה ברא את העולם, אלא רק לבאר מהי השלימות הכי נעלית במושגים של העולם והאדם מצד עצמם. שהרי האדם שואף לשלימותו הוא, ויכול האדם לחשוב ששלימותו האישית היא שלימות גשמית, בעושר או חוזק גופני או יופי וכיוצא. ועל זה בא הרמב"ם לבאר לו שהשלימות הראויה למין האדם אינה שלימות גשמית אלא שלימות שכלית של חכמה בכלל, וידיעת אלקות בפרט, שבזה הוא נחשב לאדם שלם וזהו התענוג הכי גדול, ולפיכך לשלימות זו ראוי לו לשאוף.

וכיון שטבע האדם שבכל דבר הוא מבקש את התועלת האישית שלו⁵¹, וגם כאשר הוא מקיים את מצוותיו יתברך, הוא מחפש בהן את התועלת שלו ומייחל לשכר עליהן. לכן מבאר לו הרמב"ם שאכן על ידי קיום המצוות תהיה לו תועלת ורווח אמיתי, הן בעצם קיום המצוה, שמביאה את האדם לתיקון הדעות כנ"ל, והן בשכר על המצוה, שהוא ידיעת ה' בעולם הבא.

ועל דרך זה מבאר הרמב"ם גם בנוגע לימות המשיח, שגם על זה האדם שואל מה הוא ירוויח מימים אלו, ועל כך מבאר לו הרמב"ם שתהיה לו מזה תועלת גדולה ואמיתית, הן

48. בהבא לקמן, ראה גם לקו"ת ראה כח, ד. וראה בעיונים שבסוף הפרק.

49. אבות ספ"ג.

50. ראה תניא פרק לו: "ונודע שימות המשיח ובפרט כשיחיו המתים הם תכלית ושלימות בריאת עולם הזה שלכך נברא מתחלתו, וקבלת שכר עיקרו באלף השביעי". הרי ג"כ שמחלק בין קבלת שכר ותכלית הבריאה (אלא שהולך לשיטת הרמב"ן שקבלת השכר היא לא בעולם הנשמות הנמצא עתה וכדעת הרמב"ם, אלא לעתיד באלף השביעי).

51. ראה פ"י המשניות שם: "שהאדם אינו עושה מעשה אלא אלא כדי שתגיע לו ממנו תועלת או שתסור ממנו פסידא, ואם אינו כן יהיה אצלו אותו מעשה הבל וריק".

בימות המשיח עצמם שיהיה לו פנאי לעסוק בחכמה, ועוד ועיקר, שעל ידי זה יגיע לידיעת ה' אמיתית יותר בחיי העולם הבא.

אך כל זה הוא מצד הסתכלותו של האדם השואף לשלימותו האישית כנ"ל. אך כשמתבוננים בזה שהעולם נברא יש מאין ברצון ה', ונשאלת השאלה מה רצה ה' בבריאה זו, על כך התשובה היא כנ"ל שעלה ברצונו "אנא אמלוך", שתתגלה מלכותו ית' על נבראים נפרדים דוקא שיקבלו את עול מלכותו ויעבדו אותו. ולכן מבחינתו של הקב"ה מטרותן של המצוות היא לא התועלת והשלימות שתגיע לאדם, אלא עצם הענין שרצונו יתגשם בעולם⁵². וכך גם המשמעות האמיתית של שלימות המצוות בימות המשיח, היא לא התועלת של האדם, אלא התגשמות רצון ה' בגילוי מלכותו על כל יושבי תבל. ובניסוח הידוע של כ"ק אדמו"ר המהר"ש⁵³, זהו החילוק בין "תענוג בורא" ו"תענוג נברא". שתענוג הנברא הוא ההנאה מזיו השכינה בעולם הבא, ותענוג הבורא הוא מקיום המצוות בעולם הזה הגשמי⁵⁴.

ומקרא מלא דיבר הכתוב⁵⁵, שכאשר ישראל בגלות אזי מתחלל שמו הגדול "באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. ואחמול על שם קדשי אשר חיללוהו בית ישראל בגויים אשר באו שמה. . . לא למענכם אני עושה בית ישראל, כי אם לשם קדשי אשר חללתם. . . וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגויים. . . ולקחתי אתכם מן הגויים. . . וידעו כי אני ה'". הרי לנו מפורש שהגאולה אינה רק לתועלת בני ישראל, אלא גם ובעיקר לקידוש שמו הגדול בעולם, ובסגנון הנ"ל, התגלות מלכותו יתברך על כל העולם.

ולפי זה מובן החילוק בין דברי הרמב"ם בפירוש המשניות והלכות תשובה לדבריו בהלכות מלכים⁵⁶: כי בהלכות תשובה הרמב"ם עוסק בביאור משמעותו של השכר והתועלת המגיעה לאדם על ידי קיום המצוות, וכפי שמבאר שם באריכות את משמעות המושג שכר ועונש וכו', ולכן גם את ימות המשיח מבאר שם הרמב"ם באותו אופן ומראה מהי התועלת שיש מהם לאדם⁵⁷, שעל ידי זה הוא מגיע לחיי העולם הבא. אך בהלכות מלך המשיח בא הרמב"ם לבאר

52. ועל דרך דרגת העובד מאהבה' שביאר הרמב"ם בפי' המשניות שם ובהל' תשובה פי', ש"עושה האמת מפני שהיא אמת".

53. המשך וככה תרל"ז פי"ב ואילך.

54. וראה גם לקו"ש חי"א פרשת בא ע' 50, שבתחילה אומר ש"ענינה של הגאולה הוא (גם) הנאה (בתור שכר) דמטי על ידי גאולתן של בני ישראל". אמנם בהמשך מוסיף ומתקן "שענינה של הגאולה הוא לא רק הנאה דמטי על ידה, אלא שגם עצם הגאולה עיקר הוא, שהרי היא מצות הקב"ה". וה"ז על דרך החילוק האמור כאן אם הגאולה היא אמצעי לשכר, או שהיא עיקר לעצמו מצד ענין המצוות (אלא שבלקו"ש שם הדברים אמורים כלפי הקב"ה, אך מובן שכן הוא גם לגבינו, והא בהא תליא. ודו"ק).

55. יחזקאל לו, כ ואילך. וברוח זו הם רוב נבואות הגאולה שבספר יחזקאל למתבונן בהן.

56. על פי הדרן על הרמב"ם תשל"ה שם [בהדרנים על הרמב"ם תשמ"ט ותש"נ ישנם חילוקים דומים אך בדרך שונה מעט. והחילוק שבתשל"ה נראה צמוד יותר לפשט הדברים].

57. וגם בהלכות מלך המשיח, בפי"ב ה"ד כותב הרמב"ם "לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח. . . אלא כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה". לפי שבהלכה זו מבאר הרמב"ם (לא את ענינו של משיח מצד עצמו, אלא)

את המושג ימות המשיח לאמיתותו, כפי שהוא מצד כוונתו של הקב"ה. ומבחינה זו ענינם של ימות המשיח הוא גילוי מלכות ה', וזהו עיקר ומטרה בפני עצמה, כדלעיל.

תיאור ימות המשיח בפירוש המשנה להרמב"ם

עד כאן עסקנו בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה ובהלכות מלך המשיח. ויש להוסיף ולהתבונן בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה בהקדמתו לפרק עשירי (חלק) בסנהדרין, שגם שם האריך אודות משמעותם של ימות המשיח ותיאור מצב העולם אז. ואמנם עיקר כוונתו של הרמב"ם שם היא לבאר את משמעותו של המושג 'עולם הבא' המוזכר שם במשנה. אך בתוך דבריו הוא מתייחס לדעות שונות שמחליפות ומבלבלות בין העולם הבא לגן עדן, תחיית המתים, וימות המשיח, ולפיכך הוא רואה צורך לבאר את משמעותם של כל אותם מושגים כל אחד בפני עצמו ולבאר את ההבדל בינם לבין העולם הבא. וכך זכינו למקום נוסף בו ביאר הרמב"ם את ענינו של משיח. ועיקר דבריו שם:

אמנם ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל ויחזרו לארץ ישראל. ויהיה אותו המלך גדול מאד, ובית מלכותו בציון יגדל שמו, וזכרו יהיה מלא הגויים יותר מן המלך שלמה, וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו, וכל מי שיקום עליו יאבדהו השם יתעלה וימסור אותו בידו. . ולא ישתנה במציאות שום דבר ממה שהוא עתה, אלא שהמלכות תחזור לישראל. . והתועלת הגדול אשר תהיה באותם הימים. . יהיה נמצא בימים ההם שלימות רב ונזכה בו לחיי העולם הבא.

ובהמשך הענין מנה את י"ג עיקרי האמונה, ובכללם האמונה בביאת המשיח. ובלשונו:

היסוד השנים עשר, ימות המשיח. והוא להאמין ולאמת שיבוא ולא יחשוב שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא ישים לו זמן ולא יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו. וחכמים אומרים "תיפח רוחן של מחשבי קיצין". ושיאמין שיהיה לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים שהיו מעולם כפי מה שניבאו עליו כל הנביאים ממה שרבו ע"ה עד מלאכי ע"ה. ומי שהסתפק בו או נתמעט אצלו מעלתו, כפר בתורה, שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים. ומכלל יסוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד, וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם השם יתברך ובדברי נביאיו.

ולפי דרכנו עד כאן, נאמר שיש כאן שני ענינים שונים: בתחילת דבריו בא לבאר את מהותם של ימות המשיח כשלעצמם, היינו כפי שהם מצד כוונתו של הבורא יתברך (בדומה לגישתו

לענין בהלכות מלך המשיח), ועל כך ביאר שענינם של ימות המשיח הוא "שתשוב המלכות לישראל" (בדומה לדבריו בהלכות מלך המשיח, ש"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד לישנה"). ובהמשך דבריו מוסיף לבאר את התועלת לאדם מימות המשיח, "התועלת הגדול אשר יהיה באותם הימים", ואומר שעל ידי ימות המשיח יגיע האדם לשלימות העליונה שלו בחיי העולם הבא (בדומה לדבריו בהלכות תשובה).

אמנם כשנוסיף ונדקדק בדברים אלו שבפירוש המשנה, נמצא כמה הבדלים משמעותיים בין דבריו שם לדבריו בהלכות מלך המשיח. ומהם:

א. בהלכות מלך המשיח הרמב"ם מזכיר בקיצור שמשח "מחזיר מלכות דוד לישנה", ומאריך לתאר בפרטיות את שלימות קיום המצוות שיהיה לעתיד, שמשח "בונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל", שאזי "חוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה". ואילו בפירוש המשנה הרמב"ם מאריך לתאר בפרטיות את גדולת מלכותו של משיח, ואינו מזכיר כלל אודות בנין המקדש, השיבה לארץ⁵⁸ ושלימות המצוות⁵⁹ שתהיה אז⁶⁰.

ב. בהלכות מלך המשיח הרמב"ם מגדיר את ימות המשיח כחזרה לימי דוד ושלמה: "להחזיר מלכות דוד לישנה לממשלה הראשונה, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם" ותו לא. כיון שבאותם הימים היתה התגלות מלכותו יתברך על ישראל כשמלכות דוד היתה בשלימותה וקיום משפטי התורה היה בשלימות, ולפיכך הם הדוגמה המתאימה להשוות אליהם את ימות המלך המשיח⁶¹. אך בפירוש המשנה רואים בדברי הרמב"ם גישה אחרת. כי כנ"ל הרמב"ם כותב שם בנוגע למשיח ש"זכרו יהיה מלא הגויים יותר מן המלך שלמה. . יהיה לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים שהיו מעולם". מה שלא הזכיר כן בהלכות מה"מ.

ג. בהלכות מלך המשיח כתב הרמב"ם "אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות

58. ליתר דיוק, בהלכות מלך המשיח מזכיר את קיבוץ הגלויות כפרט בשלימות המצוות, שכאשר בני ישראל נמצאים בארץ ישראל אזי יכולים לקיים מצוות התלויות בה, "עושין שמיטין ויובלות", וכפי שיתבאר לקמן. אך בפירוש המשנה מזכיר את החזרה לארץ (לא כפרט בשלימות המצוות, אלא) כתנאי בחזרת המלכות, שמקומה הטבעי של מלכות דוד על ישראל היא בארץ ישראל. ודוק.

59. ליתר דיוק, בפירוש המשנה מזכיר את 'עשיית המצוות' בדרך אגב בהמשך דבריו אודות חיי העולם הבא, שעל ידי עשיית המצוות בימות המשיח נזכה לחיי העולם הבא. אך בתחילת דבריו כאשר מגדיר מהו משיח אינו מזכיר זאת כלל.

60. והבדל זה ניכר גם בהמשך דבריו. שבפירוש המשנה ממשח ומקשר את האמונה בביאת המשיח עם כך ש"אין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד" - נצחיות מלכות דוד. ובהלכות מלך המשיח מקשר את האמונה בביאת המשיח עם היסוד "שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים" - נצחיות התורה.

61. ולהעיר גם מפירושו (מורה נבוכים ח"ב פכ"ט) לנבואת הנחמה (ישעיה ל, כו) "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים", שמפרש זאת כדרכו כמשל על הצלחתם של ישראל. ומבאר לשון הנביא "כאור שבעת הימים": "הנראה לי שהוא רומז אל שבעת הימים של חנוכת הבית שהיו בימי שלמה, אשר לא היו כלל לאומה הצלחה אושר ושמחת הכל כמו שהיה באותם הימים, לפיכך אמר כי הצלחתם ואושרם אז יהיה כמו אותם שבעת הימים".

אותות ומופתים או מחדש דברים בעולם או מחיה מתים . . אלא עולם כמנהגו נוהג". ולעומת זאת בפירוש המשנה הזכיר כנ"ל ש"נפלאות יהיו על ידו".

[ואמנם בפשטות מובן שאין כוונתו שיהיו אז נפלאות המשדדות את חוקי הטבע (כמו תחיית המתים), שהרי גם בפירוש המשנה כתב הרמב"ם כנ"ל "לא ישתנה במציאות דבר". ולכאורה כוונתו היא כהגדרתו במקום אחר⁶² ל"מופתים בדברים האפשריים בטבע" (בדוגמת בוא הברד הפתאומי והארבה העצום על ארץ מצרים⁶³). אך בהלכות מלך המשיח לא הזכיר גם ענינים כאלו⁶⁴].

ד. בהלכות מלך המשיח הרמב"ם מדבר בעיקר על פעולת משיח בענינים הנוגעים לבני ישראל, שהרי בנין המקדש, קיבוץ גליות, וחזרת משפטי התורה לישנם, כל אלו ענינים הנוגעים לישראל דוקא. וגם כשמדבר על "ילחם מלחמות ה' . . ונצח כל האומות שסביביו" - זה יתבאר כנצחון על האומות המציקים לישראל ומונעים מהם לקיים את תרי"ג המצוות⁶⁵. ורק לבסוף⁶⁶ מזכיר שמשיח "יתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד". משא"כ בפירוש המשנה ששם ישנה אריכות שלמה בנוגע לממשלתו של משיח על כל האומות.

ומובן שהבדלים אלו קשורים זה בזה. שבהלכות מה"מ מתאר את משיח כמחזיר שלימות משפטי התורה, שזה נוגע לבני ישראל בלבד, ולזה די במלך כמו דוד ושלמה ולא יותר, ואין צורך בשביל זה בנפלאות מיוחדות. אך בפירוש המשנה מתאר את משיח כמלך כל העולם כולו, שלזה הוא מגיע דוקא על ידי נפלאות שהוא יראה, ובזה הוא יגדל יותר ויותר משלמה כנ"ל. וצריך אם כן להבין את משמעותם של סגנונות שונים אלו שבדברי הרמב"ם.

ומענין לענין באותו ענין, ההבדל בין דברי הרמב"ם בהלכות מלך המשיח לדבריו באגרת תימן בנוגע לסדר התגלות המשיח:

בהלכות מלך המשיח הרמב"ם מתאר את משיח ופעולותיו, כנ"ל, בדרך טבעית לחלוטין, ובהתאם לכך הרמב"ם מתאר את סדר התגלותו של משיח בתהליך טבעי של מלחמה ונצחון,

62. אגרת תחיית המתים בסופה.

63. ראה אגרת תחה"מ שם.

64. וכן יש להעיר מדברי הרמב"ם באגרת תחיית המתים, שם מתייחס הרמב"ם לדבריו בהלכות מלך המשיח ש"כל אלו הדברים בענין המשיח הם משלים", וכתב על כך "ודע שאלו היעודים וכיוצא בהם אשר נאמר שהם משל אין דברינו זה גזרה . . ואם הוא על פשוטו יהיה מופת . . וצריך שימתין האדם לגוף האמונה באלו הדברים עד אשר יראו במהרה בימינו ואז יתבאר אם הם משל או מופת".

ואמנם גם שם הרמב"ם מלביש זאת בהסברה טבעית, כי "כשירבה היישוב ותשמן הארץ, ימעט נזק בעלי חיים בהתקרב קצתם אל קצתם. כבר זכר זה אריסטו בספר בעלי חיים, כשנתן טעם סיבת מיעוט היזק בעלי חיים קצתם לקצתם בארץ מצרים", היינו שהוא רוצה להגדיר מופת זה כ"דברים האפשריים בטבע". אך עדיין מובן שזהו שינוי גדול במנהגו של עולם הרגיל בכל מקום ובכל זמן, דבר שאינו מובן מתוך הלכות מלך המשיח.

65. כפי שנתבאר בלקו"ש ח"י בלק ב ע' 279 ובהערה 56.

66. ובפרט על פי הנוסח המקורי לפני השמטת הצנזורה, הרי זה בא בדרך אגב תוך כדי ביאור ענין אחר.

תהליך שיכול להמשך זמן מסויים ושעד סימו ים מקום לספק אם זהו אכן המשיח, כיון שיש בו גם מקום לכשלון והפסד. ובלשונו "יעמוד מלך מבית דוד . . וילחם מלחמות ה' . . אם עשה והצליח ונצח . . ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי . . ואם לא הצליח עד כה או שנהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה".

ולעומת זאת באגרת תימן הרמב"ם מתאר את התגלותו של משיח כהתגלות פתאומית: "יעמוד איש שלא נודע קודם הראותו . . והאותות והמופתים שיהיו על ידו הם הם הראיות על אמיתת יחושו . . בשעה שיגלה יבהלו כל מלכי ארץ משמעו ויפחדו ותבהל מלכותם . . יבהלו מן המופתים שיראו על ידו וישימו ידם לפיהם . . ימית כל מי שירצה להמיתו בדברו ולא יוכל להמלט ולהנצל ממנו".

ולכאורה אפשר לומר נקודת הביאור בזה⁶⁷, שאכן יש כאן שתי דרגות במשמעותו של משיח ושני אופנים בגילוי המשיח:

כי אמרו חז"ל⁶⁸ שבגאולת ישראל יתכנו שני אופנים: "זכו אחישנה לא זכו בעתה", ועל דרך זה "זכו עם ענני שמיא, לא זכו עני ורוכב על החמור", גאולה טבעית או גאולה ניסית. ומבאר על כך הרבי⁶⁹ שבכל מקרה סוף כל סוף תהיה הגאולה בנסים ונפלאות, וכדברי הרמב"ם הנ"ל בפירוש המשנה אודות הנפלאות שמשיח יראה. אלא שהחילוק הוא האם נפלאות אלו יהיו מיד עם תחילת התגלות המשיח, שזהו "זכו עם ענני שמיא", או שהתגלות משיח תתחיל בדרך הטבע, "עני ורוכב על החמור", ורק בהמשך ישראל יעלו מדרגה לדרגה ויזכו לגילוי של משיח בכל תקפו העל טבעי.

ובהתאם לעקרון זה מבאר הרבי⁷⁰ את הסגנונות השונים שבדברי הרמב"ם אודות התגלות המשיח. שבהלכות מלך המשיח בא הרמב"ם לתאר את התגלות משיח באופן המינימלי המחוייב על פי הלכה, ולפיכך הוא מתאר זאת בדרך של "לא זכו", כאשר פעולותיו של משיח הן בדרך הטבע שלב אחר שלב. ואילו באגרת תימן הוא מתאר את התגלות משיח בדרך של "זכו", התגלות פתאומית בניסים ונפלאות.

ועד"ז אולי אפשר לומר גם בנוגע להבדל שבין הלכות מה"מ ופירוש המשנה. שבמקרה של 'לא זכו' מלכות משיח תהיה בתחילה כפי המתואר בהל' מלך המשיח, חזרה לימי דוד ושלמה ותו לא, ורק לאחר מכן יעלו ישראל בדרגה למעלה מדרגה עד שייגיעו למצב המרומם

67. בהבא לקמן ראה שיחת אחש"פ תשמ"ח (מעלת משיח על דוד בהנהגה על טבעית ותיקון האומות על ידי זה), ולקו"ש חכ"ז בחוקותי א (שני אופנים בביאת המשיח לדעת הרמב"ם).

68. סנהדרין צח, א.

69. לקו"ש חכ"ז שם.

70. שיחת ש"פ שמיני תשמ"ב. בלתי מוגה.

המתואר בפירוש המשנה. אך במקרה של 'זכו' מלכתחילה יגיעו לדרגת משיח כפי המתואר בפירוש המשנה.

ובעומק יותר, אולי יש לומר: משנה תורה ענינו ספר המקבץ להלכות התורה, ובהלכות מלך המשיח שבסיום הספר, כוונתו של הרמב"ם בעיקר (לא לבאר מהו משיח, אלא) להראות כיצד כל הלכות התורה שבספר יתגשמו בפועל על ידי מלך המשיח. ולפיכך עיקר האריכות ברמב"ם שם היא אודות שלימות המצוות לעתיד, ומפרט שמשיח יבנה מקדש ואז יקריבו כל הקרבנות ויקבץ כל ישראל לארץ ואז יעשו שמיטין ויובלות "ככל מצותה האמורה בתורה".

והנה על פי הלכה 'המעשה הוא העיקר', קיום המצוות במעשה בפועל מתוך קבלת עול מלכות שמים. ולזה די במלך כמו דוד ושלמה שיש לו הכח לכופף את ישראל לקבל על עצמם מלכות שמים ולקיים כל מצוותיו, ואין צריך מלך בדרגה עליונה יותר מכך. ולפיכך בספר ההלכות שלו מתאר הרמב"ם את משיח בהשוואה לדוד ושלמה, ואינו רואה צורך להזכיר את מעלותיו של משיח על דוד ושלמה.

וכיון⁷¹ שקיום כל מצוות התורה אפשרי בדרך הטבע לגמרי מבלי להזדקק לנפלאות היוצאות מהסדר הרגיל, וכפי שאכן היה בימי דוד ושלמה שנהגו כל מצוות התורה בשלימותן מבלי שיתרחשו נפלאות מיוחדות, לפיכך לא ראה הרמב"ם צורך להזכיר את הנפלאות שיהיו על ידי משיח באותו הזמן, ואדרבה שלל, כנ"ל, ש"אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים", כי אכן בשביל שלימות המצוות אין צורך באותות ומופתים, וכפי שיתבאר לקמן באריכות.

אך בפירוש המשנה מטרתו של הרמב"ם לבאר את המושג 'ימות המשיח' כשלעצמו ולאמיתתו. ולכן שם מתעכב על עיקר הענין, התגלות מלכות ה' בעולם על ידי המלך המשיח (ששלימות המצוות זוהי רק תוצאה וביטוי של זה)⁷², ושם מבאר מעלתו האמיתית של משיח שלמעלה מעלה מדוד ושלמה, ומבאר שיהיו על ידו נפלאות היוצאות מסדר הטבע הרגיל⁷³. וכפי שיתבאר כל זה בפרטיות לקמן בפרק י ואילך בעזרת ה'.

71. ראה לקו"ש חח"י שם, הובא ונתבאר לקמן פרק ח.

72. ראה הדרן על הרמב"ם תשמ"ו סי"ג: "עיקר הענין דביאת המשיח הוא שיומשך ויתגלה בעולם מלך המשיח . . . אלא שכתוצאה מזה יתקן את העולם כולו".

73. על פי זה אפשר לדייק ולבאר הטעם שבהל' מה"מ הביא הרמב"ם שלוש ראיות מהתורה אודות ביאת המשיח, מפרשת נצבים, נבואת בלעם, וערי מקלט. ובפיה"מ השמיט הראיה הג' מערי מקלט. וע"פ הנ"ל מובן, כיון שהראיה הג' באה בעיקר להוכיח את הרעיון של שלימות המצוות (כפי שיתבאר לקמן פרק ז), ואילו הראיות הא' והב' הן על הגאולה בכללה.

זאת ועוד, שבפירוש המשניות הקדים הראיה מפרשת בלעם (בה מדובר אודות אישיותו של מלך המשיח) לראיה מפרשת נצבים (בה מדובר אודות הגאולה בכלל), ובהלכות מה"מ הפך הסדר. וגם זה יכול להתבאר ע"פ הנ"ל. ודוק.

[ולתוספת ביאור הדברים אפשר לומר, ששתי הדרגות בגאולה העתידה קשורות עם שני אופנים בקיום המצוות:

כי ישנו קיום המצוות במדה מדודה ומוגבלת המחוייבת על פי הלכה, וישנה דרגה נעלית יותר של קיום המצוות, במדת חסידות מעבר למדידה והגבלה ההלכתית. והנה כיון ש"איני מבקש אלא לפי כוחך", קיום המצוות באופן הא' אפשרי בכוחותיו המוגבלים של האדם הכפוף להגבלות הטבע כפי שהם, אך בשביל קיום המצוות באופן הב' צריך האדם לסיוע אלקי שמעבר להגבלת הטבע.

ובהתאם לכך הוא בנוגע לשלימות המצוות בימות המשיח. שבשביל קיום המצוות במדה המינימלית המחוייבת על פי הלכה, אכן אין צורך בנפלאות שיעשה משיח כנ"ל, ודי בעולם שכמנהגו נוהג כפי שהוא, ובהתאם לכך מתאר הרמב"ם את ימות המשיח בספר ההלכות שלו. אך לאמיתו של דבר בימות המשיח תהיה שלימות המצוות יותר ויותר מהמדה המחוייבת, שלימות הקשורה עם סיוע אלקי על טבעי כנ"ל, ומתאים לסגנון הרמב"ם בפירושו המשנה. וכפי שיתבאר ענין זה בפרטיות לקמן בפרק יג בעזרת ה'.

והנה דברים אלו אודות רוממותו של משיח יותר מדוד ושלמה וההנהגה הניסית שתהיה על ידו, מתאימים⁷⁴ להגדרה של פנימיות התורה⁷⁵ ש"ענינו העיקרי של משיח" הוא היותו בחינת יחידה הכללית. ונקודת הדברים:

אמרו חז"ל⁷⁶ ש"חמשה שמות נקראו לה, נפש רוח נשמה חיה יחידה". ומבואר על כך בתורת החסידות שאלו הם חמש דרגות בנפש האדם, ובהתאם לכך חמש דרגות בהתקשרות האדם עם הקב"ה, זו למעלה מזו. ולעניננו, בחינת נפש היא כח המעשה של האדם, והתקשרותה להקב"ה היא בקיום המצוות במעשה בפועל על יסוד קבלת עול מלכות שמים [ומצד בחינה זו די לו לאדם לקיים מצוות התורה כפי החיוב ההלכתי המדוד והמוגבל בהתאם להגבלות הטבע, ולא מעבר לכך]. ובחינת היחידה היא הרובד הנעלה והפנימי ביותר שבנשמה, 'עצם הנשמה'. ובחינה זו עומדת בהתמסרות פנימית מוחלטת על שכלית ונצחית להקב"ה, "שאיין לה אלא רצון אחד ליחידו של עולם" [ומצד בחינה זו קיום המצוות הוא דוקא במדת חסידות ולפנים משורת הדין, מבלי הבט על הגבלות הטבע].

ומבואר עוד, שכשם שהוא בכל נפש פרטית, כך הוא בנשמה הכללית של עם ישראל, שגם בה חמש דרגות זו למעלה מזו. ודוד הוא בחינת נפש הכללית של כלל ישראל, ומשיח צדקנו

74. ראה שיחת אחש"פ תשמ"ח (דלעיל), שמקשר מעלת משיח על דוד, רוממותו מהטבע ופעולתו על האומות, לבחינת היחידה שלו.

75. בקוני' 'ענינה של תורת החסידות' ס"ה (שיחת י"ט כסלו תשכ"ו), ובכ"מ.

76. ב"ר פי"ד, ט.

הוא בחינת היחידה הכללית של כל ישראל. ולפיכך כרוממות בחינת היחידה על בחינת נפש, כך רוממות משיח על דוד ושלמה. וכרוממות בחינת היחידה מדרכי הטבע, כן מלך המשיח נשא וגבה מדרכי הטבע⁷⁷. וכפי שיתבאר כל זה בפרטיות יותר לקמן בפרק יא.

שיטת הרמב"ן. ימות המשיח כחזרה לקודם חטא עץ הדעת

עד כאן עסקנו בדברי הרמב"ם. ונזכיר כעת בקצרה את שיטת הרמב"ן כפי שעולה מכלל דבריו בכמה מקומות, שמגדיר את ימות המשיח כחזרה לימים של קודם חטא עץ הדעת, בהם לא היה בעולם שום צורה של מוות, רע וחטא.

כי לדבריו, קודם חטא עץ הדעת לא היתה מיתה בעולם⁷⁸, וכל בעלי החיים היו ביניהם בשלום⁷⁹, ורק לאחר החטא נגזרה על האדם מיתה ודמו הותר לבעלי החיים, ומאז הוטבע בהם טבע לטרוף את האדם וכן זה את זה. וכיון שלעתיד לבוא בימות המשיח יתוקן חטאו של אדם הראשון, לא תהיה אז מיתה בעולם וישראל יזכו לחיים נצחיים בעולם הזה הגשמי⁸⁰, והפסוק "גר זאב עם כבש" יתפרש כפשוטו⁸¹.

עוד כותב הרמב"ן⁸², שקודם החטא "האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדות, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה". ולפי זה מבאר את המושג "עץ הדעת טוב ורע", ש"פרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן

77. ועל פי זה נוכל לומר שבהלכות מלכים מבאר הרמב"ם את בחינת הנפש של משיח (מלכות), ובפירושו המשנה מבאר הרמב"ם את ענינו העיקרי של משיח, בחינת היחידה שלו.

78. ומסמיך זאת על הפסוק (בראשית ב, יז) "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות", וכפירושו (שם) ש"אלמלא שחטא לא מת לעולם, כי הנשמה העליונית נותנת לו חיים לעד, והחפץ האלוקי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד, והוא יקיים אותו לעד".

79. רמב"ן בחוקותי כב, ו: "לא היה הטרף בחיות הרעות, רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו, כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר. . והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה, דכתיב ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה, ואמר הכתוב ויהי כן, כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד, ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית כאשר פירשתי".

80. באגרת הויכוח לרמב"ן: "הנה אדם הראשון חיה אלף שנה פחות ע' שנה. והנה מפורש בכתוב כי בעונו מת, ואלו לא חטא חיה יותר ויותר או לעולם. והגוים והיהודים כולנו מודים שחטאו וענשו של אדם הראשון יתבטל לימות המשיח. אם כן אחר שיבא המשיח יהיה בטל מכולנו".

81. "כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצוות כאשר היה העולם מתחילתו קודם חטאו של אדם הראשון, אין חיה ורמש ממית אדם. . זה שאמר הכתוב ושעשע יונק על חור פתו, וכן ופרה ודוב תרענה ואריה כבקר יאכל תבן. . אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי, שישבו השלום בעולם ויחדל הטרף ורעת הבהמה וכל הרמש כאשר היה בטבעם מתחילה" (רמב"ן בחוקותי שם).

82. בפירושו על התורה, בראשית ב, ט.

נקרא עץ הדעת טוב ורע, כי הדעת יאמר בלשונונו על הרצון". ובהתאם לכך כותב הרמב"ן⁸³ על זמן העתיד כאשר יתוקן החטא: "לימות המשיח, תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל. . וישוב האדם בזמן שהוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו". ובדרך זו הוא מפרש את דברי משה רבינו⁸⁴ על הזמן של ימות המשיח: "ומל'ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך": "כי החמדה והתאוה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה".

והנה הרמב"ן היה מקובל, ובעקבותיו נמשכו בעלי הקבלה כולל האריז"ל, ואחריהם רבותינו נשיאי תורת החסידות עד לנשיא דורנו, שהחזיקו בדעת הרמב"ן שלעתיד לבוא יהיו חיים נצחיים כפשוטם, וגר זאב עם כבש כפשוטו, וביטול היצר הרע כפשוטו. ובתורת החסידות⁸⁵ הוסיפו וקשרו ענינים אלו לעקרון הנ"ל של גילוי היחידה לעתיד לבוא. כי מצד היחידה שבנפש תומשך לאדם חיות נצחית בלא הפסק, ומצד היחידה שבנפש אין מציאות לרע ואין מקום לבחירה בין טוב ורע. וכפי שיתבאר ענין זה בפרטיות לקמן פרק יא.

ועל פי דרכו של הרבי בגישה של 'תורה אחת', עלינו להשתדל לתווך את דברי הרמב"ן עם דברי הרמב"ם באופן שלא פליגי. ובכללות, אפשר לכאורה לדמות את דברי הרמב"ן האמורים כאן לדברי הרמב"ם בפירוש המשנה ובאגרותיו שהוזכרו לעיל, שם אף הרמב"ם מדבר במפורש על נפלאות בימות המשיח ועל אפשרות של גר זאב עם כבש כפשוטו. וכשם שנתבאר לעיל שבדברים אלו הרמב"ם מתאר את ימות המשיח בטהרתם, בבחינת "זכו", כך על דרך זה יהיה אפשר לבאר גם כן בדעת הרמב"ן⁸⁶.

אך עדיין יהיה קשה מדברי הרמב"ם המפורשים בפירוש המשנה אודות מוות לעתיד

83. נצבים ל, ו. באג"ק ח"ב ע' סט כותב על זה: "דברי הרמב"ן בפירושו על התורה לא זכיתי להבין. גם, לדבריו, לא היה לאדם הראשון שכר על שש מצוות שנצטווה קודם החטא". אמנם בתורת החסידות מצאנו דברים דומים אודות שלילת התאוה ברע מצד גילוי היחידה שבנפש, וכמצויין לקמן. וכנראה בתורת החסידות מדובר על ענין שבא יותר מצד עבודת האדם ובחירתו, ולא שנקלחת ממנו הבחירה כבעלי חיים (וע"ד המבואר בחסידות ש'הודי אינו יכול להפרד מאלקות', שאמירה זו אינה שוללת את הבחירה החפשית שלו, כפשוט).

84. נצבים שם.

85. קונ' ענינה של תורת החסידות. וראה לקו"ת בלק סט, ב ואילך שמבאר ענין עץ הדעת טוב ורע, שהכוונה לאפשרות לבחור בין טוב ורע (ע"ד דברי הרמב"ן), ועץ החיים היינו גילוי היחידה שאין בה מקום לבחירה ברע. עיין שם.

86. ראה דברי הרמב"ן בפירושו על הפסוק (אמור יח, ה) "אלה המצוות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", שמבאר ש"חיי האדם במצוות כפי הכנתו להם", ומונה כמה דרגות בקיום המצוות, עד לדרגה העליונה של "העוזבים כל ענייני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבתם וכוונתם בבוראם בלבד. . יחיו לעד בגופם ובנפשם". ואפשר להבין מזה לגבי החיים הנצחיים לעתיד, שהם קשורים עם דרגה נעלית בקיום המצוות, בבחינת "זכו" דוקא. וכדברינו לעיל.

וראה זהר ח"ג פ' נשא, שמבאר שלעתיד לבוא לא תהיה שליטה לעץ הדעת (מתאים לדעת הרמב"ן), ומסיים שכל זה הוא לתלמידי חכמים, אך על עמי הארץ נאמר "אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד" (מתאים לדעת הרמב"ם). היינו שכמה דרגות הם בימות המשיח, וכל אחד זוכה להם לפי מעלתו.

לבוא, שלא כדברי הרמב"ן. ועד"ז צריך עיון אם יסכים הרמב"ם לדברי הרמב"ן אודות שלילת הבחירה לעתיד⁸⁷. וכפי שנשתדל לברר מקצת ענינים אלו לקמן בפרק יב.

ענין נוסף שנחלקו בו הרמב"ם והרמב"ן מפורשות, הוא משמעותו של העולם הבא שהזכירו חז"ל כמצב בו מקבלים ישראל את שכר המצוות. ששיטת הרמב"ם היא כנ"ל שהכוונה היא לעולם הנשמות הבא לאדם אחר המוות, ובו הנשמות יושבות בלא גוף ונהנות מזיו השכינה, כלומר מהשגתן בגדולת הבורא. אך הרמב"ן בשער הגמול מבאר שעולם הנשמות שהרמב"ם מתאר הוא 'גן עדן' האמור בדברי חז"ל, ואילו בדבריהם אודות 'העולם הבא' כוונתם למצב שלאחר ימות המשיח ותחיית המתים, שאזי ישראל יהיו נשמות בגופים בעולם הזה הגשמי, אך ללא שום עסק בגשמיות אלא רק בהשגת האלקות, על דרך מצב הנשמות בגן עדן. וגם בזה בתורת הקבלה והחסידות הוכרע כדעת הרמב"ן, וגם בזה הרבי מראה⁸⁸ כיוון ודרך כיצד לתווך בין דעות הרמב"ם והרמב"ן. וכפי שיתבאר הדברים לקמן בפרק טז.

תכלית הבריאה, דירה לו יתברך בתחתונים

גם לדברי הרמב"ם אודות הנפלאות שיעשה משיח, וכן לדברי הרמב"ן אודות החזרה לימים שקודם חטא עץ הדעת, לא יהיו בימות המשיח ניסים המשנים את טבע העולם כניסי יציאת מצרים שהפך מים לדם וצור לאגם מים, אלא רק ניסים שאפשר להלבישם בהסברה טבעית⁸⁹. ויתירה מזו, לדברי הרמב"ן כנ"ל ענינים אלו אינם חידוש אמיתי אלא בסך הכל חזרה למצב המקורי של טבע הבריאה מלכתחילה קודם החטא. וסוף כל סוף, מדובר על אותו עולם כפי

87. ובפרט על פי דבריו בהלכות תשובה (פ"ה) שבחירה חפשית היא "עמוד התורה". ולכאורה ברוח שיטתו של הרמב"ם אפשר להסביר את הפסוק "ומל ה' אלקיך" ודומיו בדרך 'טבעית' יותר, שהכוונה היא להתגברות החכמה והשכל. כלומר, שאיש בוגר השלם בדעתו אף שיש לו בחירה בין טוב לרע, הנה בדעתו השלמה הוא יודע להבחין מהו הטוב ומהו הרע, ויש לו את הכח להגביר את הדעת הנכונה על התאוה הרעה. וככל שהוא הולך ומשתלם בדעתו ומגביר את הצורה על החומר הוא הולך ומזדכך והתאות הרעות נמאסות עליו יותר ויותר, ואינו מתאוה אלא למעשים הטובים. אם כי כמובן שגם בדרגה זו עדיין הוא בעל בחירה בין טוב לרע (ועד שעלול לעתים גם למעשה רע בפועל).

והרי דבר זה הוא מנהגו של עולם ומצוי בינינו גם בזמן הזה שבכל דור ובכל חברה ישנם אנשים שלמים בדעתם הבוחרים בטוב ומתאוים רק לו, כל אחד כפי ערכו. ואדרבה, זוהי הצורה האמיתית של האדם שכל אדם הנברא בצלם אלקים ראוי לה, אם רק יהיו לו את התנאים המתאימים להתפתחותו הרוחנית. אלא שכיום אנשים כאלו הם מועטים, והחידוש לעתיד לבוא יהיה שאז "תרבה הדעה והחכמה והאמת", ובכל העולם יהיו אז את התנאים הגשמיים והרוחניים להתפתחות כזאת, ולכן החברה האנושית בכללותה תתעלה לכזה מצב ותגיע לשלימותה האמיתית. וכמובן, כל זה עדיין אינו דומה להסברו של הרמב"ן אודות ביטול הבחירה לעתיד לבוא, שהוא ממש שינוי מנהגו של עולם.

88. קונטרס 'הלכות של תושבע'פ', סיום הרמב"ם תשנ"ב.

89. ראה לקמן בפרק יב דברי הרמב"ם (במו"נ ח"ב פכ"ז) והרמב"ן (בפי' לפרשת בראשית המצויין לעיל) שמסבירים את הענין של חיים נצחיים בצורה טבעית. ואת הענין של "וגר זאב עם כבש" הרמב"ם עצמו מלביש בהסברה טבעית, כנ"ל.

שאנו מכירים אותו, עם כל חוקי הטבע של זריעה וצמיחה, אכילה ושתיה, קיץ וחורף יום ולילה לא ישובתו. אלא שיהיה זה עולם שכולו טוב בלבד, בלא שום צורה של רע והפסד.

ובהשוואה⁹⁰ לדבריו של הרמב"ם "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית", הרי הנפלאות הנ"ל אף אם הן נחשבות כשינוי מנהגו של עולם הרגיל, אך עדיין אינן יכולות להחשב כ"חידוש במעשה בראשית". ואדרבה, לדברי הרמב"ן זהו מעשה בראשית המקורי, שכך היתה בריאת העולם מתחילתו.

אמנם בתורת חסידות חב"ד נתבאר ענין פנימי ועמוק יותר, שלעתיד לבוא יהיה בעולם שינוי מהותי כללי ועיקרי עד שכבר לא יהיה עליו שם 'עולם' כלל, בבחינת "חידוש במעשה בראשית" ממש. ואם הרמב"ן מחזיר את העולם בימות המשיח למצב שקודם חטא עץ הדעת, הרי תורת החסידות⁹¹ מחזירה את העולם למצב שקודם הבריאה כאשר לא היה אלא הוא ושמו הגדול בלבד. וכפי שיתבאר לקמן.

בתניא פרק ל"ו מבואר, שתכלית הבריאה היא לא רק שתתגלה מלכותו יתברך בעולם, אלא שהוא עצמו כביכול יתגלה בעולם בכל עצמותו, כביכול כדייר הדר בדירתו הפרטית. וכמאמר חז"ל⁹² "נתאוה הקב"ה להיות לו יתברך דירה בתחתונים"⁹³.

וההבדל הפשוט שבין התגלות הקב"ה כמלך העולם לדירת הקב"ה בתחתונים, שכאשר אומרים שתתגלה מלכותו יתברך בעולם, המשל לזה הוא כמלך שיושב בהיכלו מובדל מכל העם, ורק שמו וממשלתו מתפשטים על כל הממלכה. וכך בנמשל, שהקב"ה מושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עוזה בגבהי מרומים, ובעולם מתגלית רק מלכותו, שהכל מכירים בשליטתו המוחלטת בעולם ונכנעים בפניו. ודבר זה אפשרי גם בזמן הזה אצל כל אחד

90. ראה לקו"ש חכ"ז שם (ע' 196-7).

91. ראה שיחת ש"פ תצא תנש"א.

92. תניא פרק לו. על פי תנחומא נשא טז, א. בחוקותי ג. במדב"ר פי"ג ו.

93. בכמה מקומות מבוארים הדברים כענין אחד, היינו שהדירה בתחתונים היא התגלות מלכותו בעולם. אך בפרטיות יותר מבואר שאלו הם שני ענינים, כי מלוכה היינו על נבראים נפרדים דוקא. ודירה בתחתונים היא להגיע למצב בו אין מציאות נפרדת מרצון ה', כמבואר בהמשך.

וראה תניא פל"ו שמבאר את הענין של דירה בתחתונים שיתגשם לעתיד לבוא, ואומר "ונודע שימות המשיח ובפרט כשיחיו המתים הם תכלית ושלימות בריאת עולם הזה שלכך נברא מתחילתו". ובשיחת ש"פ אחרי קדושים תנש"א הע' 50 מבאר שהביטוי "ימות המשיח ובפרט כשיחיו המתים" מכוון לשתי התקופות המבוארות כאן, ומלשון אדמו"ר הזקן "בפרט כשיחיו המתים" משמע מזה שעיקר הענין של דירה בתחתונים הוא לא בימות המשיח אלא רק בתחיית המתים, כמבואר כאן.

וראה המשך תרס"ו בתחילתו, שבתחילה מבאר שדירה בתחתונים היינו המשכת אור אין סוף הסובב כל עלמין, ולאחמ"כ מבאר שאמיתת הענין של דירה בתחתונים היינו המשכת עצמות א"ס ממש. ויש לומר ששתי דרגות אלו מתאימות לשני הענינים המבוארים בפנים. כי התגלות מלכותו של משיח, כולל בדרגה הנעלית של בחינת היחידה וכו', היא גילוי הסובב. והגילוי שכל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו הוא גילוי העצמות (שמעתי כעין זה מהרמ"ח שי' גאלאמב). וראה לקמן בעיונים שבסוף הפרק.

מישראל, שכאשר יהודי אומר 'שמע ישראל' הרי הוא מקבל על עצמו עול מלכות שמים, אף שהקב"ה לא נגלה אליו. וכך זה יהיה גם לעתיד לבוא, שהעולם כולו יעבוד את ה', אך בלי שהקב"ה עצמו יתגלה בו. וכפי שמובן מתיאורו של הרמב"ם שכותב שאז יהיה 'עולם כמנהגו נוהג', שהגדרה זו כוללת גם שהקב"ה ישאר אז נעלם מעין כל, כפי שזה בזמן הזה.

אך כאשר אומרים שתהיה דירה לו יתברך בתחתונים, המשל לזה הוא כאדם הדר בדירתו הפרטית, שהוא עצמו בכל עצמותו דר בדירה וכל הדירה מלאה בנוכחותו. וכך בנמשל שהעולם כולו נעשה דירה לו יתברך, שהוא יתברך עצמו ישכון בעולם הזה, וכל העולם יהיה מלא בנוכחותו המוחשית. שזהו דבר שאין בזמן הזה דוגמתו, וזהו שינוי אמיתי בכל מציאות העולם. ובלשון אדמו"ר הזקן בפרק ל"ו שם:

שיאיר אור ה' אין סוף ברוך הוא במקום החושך של עולם הזה הגשמי, ביתר שאת ויתר עוז ויתרון אור מן החושך מהארתו בעולמות עליונים שמאיר שם על ידי צמצומים והסתר פנים המסתירים ומעלימים אור א"ס ב"ה שלא יבטלו במציאות. . הקב"ה נותן כח בצדיקים לקבל שכרם לעתיד לבוא שלא יבטלו במציאות ממש באור ה' הנגלה לעתיד בלי שום לבוש, כדכתיב ולא יכנף עוד מוריך, פירוש שלא יתכסה ממך בכנף ולבוש, והיו עיניך רואות את מוריך, וכתיב כי עין בעין יראו, וכתיב לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם כי ה' יהיה לך לאור עולם.

ולתוספת הסברת הדברים, מהי משמעותה של התגלות אור ה' "בלי שום לבוש", על פי הביאורים של תורת החסידות:

האמת היא שהעולם כלל אינו מציאות נפרדת ממנו יתברך, כדברי הרמב"ם ש"כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", וכביאור הבעל שם טוב המובא בתחילת שער היחוד והאמונה של אדה"ז, שדבר ה' מהווה בכל רגע ורגע את כל הנמצאים, ואילו היה מסתלק מהם לרגע אחד, היו כל הנמצאים חוזרים לאין ואפס ממש. ועל פי דברים אלו מבואר בתורת החסידות היסוד הגדול של ביטול העולמות לגבי דבר ה' המהווה אותם, ובלשון אדמו"ר הזקן בפרק ג' של שער היחוד והאמונה:

על פי הדברים והאמת האלה כל משכיל על דבר יבין לאשורו איך שכל נברא ויש הוא באמת נחשב לאין ואפס ממש לגבי כח הפועל ורוח פיו שבנפעל המהוה אותו תמיד ומוציאו מאין ממש ליש. . אילו ניתנה רשות לעין לראות ולהשיג את החיות והרוחניות שבכל נברא השופע בו ממוצא פי ה' ורוח פיו, לא היה גשמיות הנברא וחומר וממשו נראה כלל לעינינו, כי הוא בטל במציאות ממש לגבי החיות והרוחניות שבו. . אם כן אפס בלעדו באמת.

אלא שרצה הקב"ה והסתיר את עצמו, שלא תהיה ניכרת בעולם מציאותו האמיתית, ונתן

לעולם את ההרגשה כאילו הוא מציאות נפרדת ממנו ית' שיש לה קיום עצמאי מלבד דבר ה' המהווה אותה. ולכן נקרא שמו 'עולם', על שם העלם והסתר הבורא מהנברא.

והסיבה הפשוטה⁹⁴ להעלם זה היא, כנ"ל, שעלה ברצונו יתברך 'אנא אמלוך', שענין זה שייך רק במצב שהעולם נראה לדבר נפרד בפני עצמו שאז שייך לומר שהקב"ה מולך עליו. וכמשל מלך המולך על עם, שהמלך הוא מציאות לעצמו והעם מציאות לעצמם אלא שנכנעים בפני המלך. וכך בנמשל, שהעולם מרגיש עצמו למציאות בפני עצמו אלא שמכניע את עצמו בפני הקב"ה. ולכן במצב כזה דוקא צריך להיות קיום כל המצוות כ"גזירות מלך" כנ"ל, עד השלימות בזה בימות המשיח כאשר יתקיימו כל מצוות התורה וכל ז' מצוות בני נח, שאז "והיה ה' למלך על כל הארץ" כנ"ל.

אמנם⁹⁵ המטרה הפנימית בזה היא, שעל ידי קיום המצוות בזמן הזה ובימות המשיח בדרך עבודת עבד, סוף כל סוף יזדכך העולם ויוכשר למצב של התגלות הקב"ה בעולם הזה בכל נוכחותו. ואז תתגלה "אמת"⁹⁶ ה' לעולם, שהאמת היא שהוא לבדו הוא והעולם כלל אינו מציאות לעצמו. שכשם שהיום העולם מצד טבעו חש את עצמו למציאות, כך לעתיד לבוא חויית המציאות הפשוטה תהיה ש"כל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו". ואזי לא יהיה על העולם שם 'עולם' כלל, שם שמורה על העלם והסתר הבורא מהנברא. אלא יהיה עליו שם 'אלקות', כלומר⁹⁷ שאינו אלא "התפשטות כוחות אלקיים". ואזי היחס בין הקב"ה לעולמו נמשל ליחס של אדם ודירתו, שהעולם יהיה כדירה המלאה בנוכחותו של הדייר.

ובדברי הרבי, זוהי תקופה ודרגה שניה בימות המשיח⁹⁸, הבאה לאחרי התקופה הראשונה עליה מדבר הרמב"ם בהלכות מלך המשיח. שכנ"ל בתקופה הראשונה יהיה קיום המצוות בשלימות בעולם שכמנהגו נוהג מבלי לשנות את חוקי הטבע. אך על ידי קיום המצוות בתקופה הראשונה, תגיע התקופה השניה בה יהיה שינוי כללי במציאות העולם, החל מהשינוי המפורסם של תחיית המתים שהוא היפך הטבע ממש. והעיקר כנ"ל, שהעולם יפסיק לחוש את עצמו כמציאות נפרדת מה' יתברך, ותתגלה האמת האלקית שהעולם כלל אינו מציאות לעצמו.

ובסגנון ההגדרות של תורת החסידות, אפשר אולי להגדיר את שני ענינים אלו - התגלות מלכותו בתקופה הא', ודירה לו יתברך בתקופה הב' - כרצון העליון ותענוג העליון. ועל דרך

94. כמבואר בשער היחוד והאמונה רפ"ז.

95. ראה לקו"ת במדבר ד"ה 'בשעה שהקדימו'. ובכ"מ. ועד"ז הדרן על הרמב"ם תשמ"ח, תנש"א. ועוד.

96. ראה לקו"ת דרושים לשמע"צ פג, א. ובכ"מ.

97. דרמ"צ מצות האמנת אלקות.

98. בלקו"ש חכ"ז הנ"ל מבאר שהשינויים שבתקופה הב' של ימות המשיח היינו שאילני סרק יעשו פירות וכיו"ב. אך לפי המבואר בהדרנים המצויינים לקמן, נראה שעיקר השינוי של התקופה השניה הוא כאמור כאן, ביטול גדר העולם, שזוהי תקופה ומצב חדש לגמרי (משא"כ השינויים שאילני סרק יעשו פירות וכיו"ב, הם עדיין שינוי פרטי ולא שינוי כללי בגדר העולם).

משל באדם שהוא רוצה להשיג דבר שעל ידו יהיה לו תענוג, שלכן התענוג נחשב לפנימיות ומטרת הרצון. ועל דרך זה בענינונו⁹⁹, שהרצון העליון הוא בהתגלות מלכותו יתברך בתקופה הא' בימות המשיח, כאמצעי שעל ידו באים לתקופה הב' בה תתגשם הדירה לו ית' בתחתונים, שבזה הוא התענוג והמטרה הפנימית שלו יתברך.

ובמקום אחר מוסיף הרבי ומפרט¹⁰⁰:

כל הבריאה, כולל אומות העולם, היא מציאות שנתהוותה על ידי הקב"ה, ברא אלקים מאין ליש בעשרה מאמרות, ובלשון הרמב"ם "כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו". על ישראל (נשמות ישראל) נאמר יתירה מזו¹⁰¹: "ישראל וקוב"ה כולא חד". ועל פי זה לעתיד לבוא כשיתגלה אמת ה' לעולם, גילוי ה' אחד בעולם, ובשלימות, יורגש בכל הבריאה כולה, כולל אומות העולם, איך ש"לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", ושללא הקב"ה "אין דבר אחר יכול להמצאות", זאת אומרת שיורגש שהם אינם מציאות אמיתית. מה שאין כן בישראל יתגלה, שמציאותם גופא היא עצמותו כביכול, ישראל וקוב"ה כולא חד.

והנה בכל מקום בתורתו של הרבי מבואר כנ"ל שענינו של משיח הוא בחינת יחידה הכללית, הדרגה הכי עליונה בנשמות ישראל. אמנם בחינת היחידה, עם כל מעלת דביקותה בה' הרי היא עדיין מוגדרת כמציאות בפני עצמה חוץ מהקב"ה. ועל פי האמור כאן מוסיף הרבי ומבאר¹⁰², ש"יש להוסיף ולתקן" ש"אמיתת ענינו של משיח" הוא לא היותו בחינת היחידה הכללית שבישראל, אלא שהוא הינו דבר אחד עם עצמות אין סוף, ועל ידו מתגלה בכל ישראל "שמציאותם גופא היא עצמותו כביכול" כנ"ל.

והנה אף שרעיון זה אודות הדירה לו יתברך בתחתונים הוא רעיון חסידי לחלוטין. אך הרבי מראה¹⁰³ כיצד רעיון זה נמצא כבר בדברי הרמב"ם עצמו, בהלכה האחרונה שבסיום וחותם ספרו בה הוא מתאר מצב של ידיעת ה' חובקת כל וממלאת כל לחלוטין: "ובאותו

99. ראה ד"ה 'זה היום' תרנ"ד: "מה שעלה ברצונו לברוא כו', זהו חיצוניות הרצון. והחפץ והרצון הפנימי בזה הוא מה שעלה במחשבתו ית' אלא אמלוך. ובהכרח לומר שיש בחי' עונג בהחפץ ורצון דאנא אמלוך כו', אלא שהוא נמשך מבחי' מקור התענוג העליון להיות לו עונג ורצון בזה כו', ובחי' עונג זה הוא משארז"ל נתאוה הקב"ה להיות לו זירה בתחתונים". ועל דרך זה משמע בריבוי מקומות בחסידות, שכאשר מדובר על ענין המלוכה, הן במלך בשר ודם והן במלך שלמעלה, מבואר אודות הרצון למלוכה שהוא רצון פנימי ועצמי. וכשמדובר על ענין הדירה, הן באדם התחתון שמתאוה לדירה והן באדם העליון, מבואר אודות התענוג בדירה שהוא תענוג עצמי. ודוק.

100. לקו"ש חכ"ג שיחה לפ' בלק בסופה. תרגום מאידיש. ועד"ז הדרן על הרמב"ם תש"נ בסופו, ובכ"מ.

101. ומציין שם "ראה זהר ח"ג ע, א. תניא רפ"ב. אגה"ת פ"ד".

102. שיחת ש"פ תולדות תשנ"ב.

103. הדברים על הרמב"ם (בעיקר) משנת תשמ"ח ואילך, ובעיקר ההדרן דשנת תנש"א.

הזמן . . לא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד . . מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

ולפי ביאורו של הרבי, הלכה זו אינה (רק) המשך של הענין המדובר בהלכות שלפני כן, אלא (גם ובעיקר) ענין חדש, ובה הרמב"ם מתאר את התקופה השנייה של ימות המשיח. כי אף שהרמב"ם משתמש בהלכה זו במילים פשוטות לכאורה, הדומות בשטחיות לדבריו לפני כן ובהלכות תשובה ש"באותם הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת", אך בהתבוננות נוספת אפשר לראות שהוא מדבר על מצב על טבעי החורג ממנהגו של עולם. מצב בו ידיעת ה' אינה דרגה שהאדם מגיע אליה על ידי התבוננות (כפי שזה בזמן הזה), אלא מצב בו העולם מלא בידיעת ה' בצורה מוחלטת בלי נתינת מקום לשום ענין אחר ("לדעת את ה' בלבד . . כמים לים מכסים"), שכל מציאות העולם זועקת את אמיתת המצאו. ובסגנון תורת החסידות, מצב בו נשלמת הכוונה העליונה של דירה בתחתונים.

סיכום

ישנם כמה אופנים להבין את מהותם של ימות המשיח, בהתאם לכמה אופנים בהבנת משמעותה של תכלית הבריאה:

ענינו של משיח על פי חכמת החקירה. הרמב"ם כותב שמהתבוננות במציאות הבריאה עולה שהיא מכוונת לשלימות אחת, שיהיה בעולם אדם היודע את ה'. ובהתאם לכך מתבארת משמעותם של ימות המשיח, שאז העולם יהיה במצב של מנוחה גשמית המאפשר לאדם להתמסר לידיעת ה'. אך כיון שידיעת ה' אמיתית היא רק בעולם הנשמות, הוא "העולם הבא" לשיטת הרמב"ם, לכן בהסתכלות זו ימות המשיח הם רק אמצעי ותחנה בדרך לשלימות האמיתית בעולם הבא. כמבואר כל זה בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה.

ענינו של משיח בהלכה. בשער היחוד והאמונה נאמר שתכלית הבריאה היא התגלות מלכותו יתברך, על ידי שכל יושבי תבל יקיימו את מצוותיו, תרי"ג מצוות של ישראל או ז' מצוות של בני נח. ובהתאם לכך מתבארת משמעותם של ימות המשיח, כזמן בו מלכות ה' מתגלית בשלימותה על כל יושבי תבל. וביאור זה מתאים לדברי הרמב"ם בהלכות מלך המשיח, שם מתאר את ימות המשיח כזמן של שלימות המצוות ותיקון העולם כולו לעבוד את ה'.

ושני הביאורים הנ"ל שניהם אמת ואינם סותרים זה לזה. כי מצד העולם והאדם כשלעצמו, הוא שואף לשלימותו האישית, ועל כך כותב הרמב"ם ששלימותו היא ידיעת ה'. וכיון שבכל דבר האדם מבקש לעצמו תועלת, וגם מביאת המשיח הוא מבקש לעצמו תועלת, לכן מבאר הרמב"ם שגם מביאת המשיח תהיה לאדם תועלת אמיתית, היא התועלת של ידיעת ה' שתהיה בימות המשיח, ויתירה מזו, שעל ידה הוא מגיע לידיעת ה' האמיתית בעולם הבא. אך

מצד כוונתו של הקב"ה בבריאה, תכלית הבריאה היא התגלות מלכותו, כפי שיהיה בשלימות בימות המשיח כנ"ל.

ענינו העיקרי של משיח. מלך שהוא רם ונשא למעלה מעלה מדוד ומעלה מעלה מהנהגת הטבע ומגלה מלכות ה' על כל העולם כולו, וכתיאור הרמב"ם בפירוש המשנה. ויש לקשר זה למבואר בתורת החסידות שמשיח הוא בחינת יחידה הכללית שלמעלה מהטבע ולמעלה מדוד שהוא בחינת נפש. ויש לקשר זה גם לדברי הרמב"ן שבימות המשיח תהיה חזרה למעמד ומצב שקודם חטא עץ הדעת, כשלא היה בעולם שום צורה של רע.

ובתיווך שני התיאורים אפשר לומר, שאכן יש כאן שתי דרגות בביאת המשיח, ותלוי באפשרות של 'זכו' ו'לא זכו'. ובהלכות מה"מ בא לדבר על שלימות הלכות התורה לעתיד לבוא, ובשביל זה די במלך כמו דוד הנוהג בהנהגה טבעית, ולפיכך מסתפק בתיאור של ה'לא זכו'. אך בפירוש המשנה בא לדבר על ענינו של משיח בטהרתו, לפיכך שם הוא מסביר את ענינו העיקרי של משיח כפי שהוא במצב של 'זכו', שהוא למעלה מעלה מדוד.

ואמיתת ענינו של משיח הוא זה שהוא דבר אחד עם עצמות אין סוף ועל ידו מתגלה שכל ישראל הם מציאות אחת עם עצמותו יתברך וכל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, ובזה מתגשמת הכוונה העליונה שנתאווה הקב"ה להיות לו יתברך דירה בתחתונים, שהקב"ה ידור ויתגלה כאן בכל עצמותו. וענין זה יתגשם בתקופה השנייה בימות המשיח, בה יהיו שינויים גדולים במציאות העולם, החל מהשינוי המפורסם של תחיית המתים, ועד לשינוי הכללי והעיקרי, שהעולם ישתנה ממצאות נפרדת מדבר ה' למציאות שדבר ה' נמצא בה בגלוי. ודברים אלו רמוזים בהלכה האחרונה שבסיום ספר הרמב"ם, שם הרמב"ם מתאר מצב על טבעי של ידיעת ה' חובקת כל.

עיונים נוספים

תכלית הבריאה לדעת הרמב"ם

בתוך הפרק הובאו הביאורים השונים בנוגע לתכליתה של הבריאה: דברי הרמב"ם בפירוש המשנה ששלימות הבריאה היא שיהיה אדם היודע את ה', והביאור המובא בתורת החסידות שתכלית הבריאה היא התגלות מלכותו יתברך. ונתבאר שהרמב"ם מדבר על שלימות הבריאה במושגים שלה עצמה, ובתורת החסידות מבוארת תכלית הבריאה מצד הכוונה האלקית בבריאתה. ונתבאר עוד, שיש לבאר את דברי הרמב"ם בהלכות מלך המשיח על פי ובהתאם לגישה החסידית שתכלית הבריאה היא התגלות מלכותו. זאת למרות שבדברי הרמב"ם עצמו לא מצאנו ביאור כזה במפורש.

ולפיכך יש להוסיף ולעייין בזה, לנסות ליישב את ההסבר של תורת החסידות עם דברי הרמב"ם בכמה מקומות. וכגישתו של הרבי שהזכרה לעיל, לתווך בין דברי הרמב"ם לדברי תורת החסידות. וכדלקמן:

במורה נבוכים¹⁰⁴ הרמב"ם כותב במפורש שהביאור שכל מציאות העולם היא בשביל האדם שתכליתו היא להגיע לשלימותו בהשגה שכלית וכו' (כפי שביאר בעצמו

בהקדמה לששה סדרי משנה), הוא ביאור חלקי בלבד, ומספק רק לדעת אלו שאינם מאמינים בחידוש העולם מאין. אך כשבאים לחקור מדוע המציא הקב"ה את העולם מאין אי אפשר לומר שזה בכדי שיהיה אדם שלם, גם לא אדם העובד את ה', כיון שאין לו צורך בזה.

ולפיכך מגיע למסקנה: "אי אפשר בהכרח מבלתי שיגיע הענין בנתינת התכלית אל כן רצה האלוקה, או כן גזרה חכמתו, וזהו האמת. וכן תמצא חכמי ישראל סדרו בתפלותיהם באמרום אתה הבדלת אנוש מראש ותכירוהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תעשה ואם יצדק מה יתן לך. הנה ביארו שאין שם תכלית אלא רצון לבד"¹⁰⁵.

ואמנם הרמב"ם כותב במפורש "אין שם תכלית". שבזה הוא שולל גם את ההסבר שהזכיר שם שתכלית בריאת האדם היא לעבוד האלוקה, שלכאורה היא על דרך המבואר כאן שתכלית הבריאה היא התגלות מלכותו יתברך. ולכאורה אפשר לראות זאת

105. ודוק גם בדבריו במו"נ ח"ב פכ"ה: "ודע כי עם האמנת חידוש העולם... תפול כל שאלה שתשאל בזה הענין, עד שאם יאמר... למה נתן האלוקה תורתו לאומה מיוחדת ולא נתנה לאומה אחרת... יהיה מענהו אלו השאלות כולם, שיאמר כן רצה או כן גזרה חכמתו, כמו שהמציא העולם כשרצה".

104. ח"ג פי"ג.

העוסקת בתכלית הבריאה ואומרת "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו", ומביאה על זה הפסוק הנ"ל "כל הנקרא בשמי וגו'", ומוסיפה "ואומר, ה' ימלוך לעולם ועד". הרי שהברייתא - שהיא לכאורה מקור דבריו של הרמב"ם - מקשרת בצורה ישירה בין בריאת העולם ברצון ה' להבטחה על גילוי מלכותו בעולם, שזהו ה"לא בראו אלא לכבודו", לגילוי מלכותו].

ועדיין צריך עיון בכל זה. אך על כל פנים, החקירה כאן היא רק האם התגלותו מלכותו יתברך היא תכלית הבריאה כולה. אך העובדה שה' הוא מלך ישראל ותר"ג המצוות הן גזירות מלך וכו', אלו הם פסוקים ומאחז"ל מפורשים שהרמב"ם עצמו מצטט אותם וכו'. ולפיכך בודאי שאפשר לפרש את הרמב"ם על פי עקרונות אלו, גם אם לא מקשרים זאת לשאלה של תכלית הבריאה בכללה.

ממלא, סובב, עצמות

לסיכום הפרק, נתבארו בו שלושה ענינים כלליים בתכלית הבריאה: ידיעת ה', התגלות מלכותו, ודירה בתחתונים. ויש לומר - וזו בעצם הנקודה הפנימית של כל האמור לעיל בתוך הפרק - ששלושה ענינים אלו מכוונים כנגד שלוש הדרגות הכלליות

כסתירה לביאור החסידי שתכלית הבריאה הוא התגלות מלכותו יתברך.

אך אפשר לבאר שכוונתו רק לשלול ש"אין שם תכלית" שכלית, היינו תכלית שאפשר להבין מדוע היה לו צורך בה. שעל זה אמר שגם אם נאמר שבריאת האדם היא לעבוד האלוקה, עדיין אין כאן הסבר שכלי מדוע היה לו צורך בזה. אך אין הוא שולל שיש להקב"ה תכלית רצונית בבריאה, שאין אנו מבינים מדוע היה לו צורך בה. ועל זה אפשר לומר כביאור החסידות שהתכלית היא כנ"ל, שעלה ברצונו 'אנא אמלוך'¹⁰⁶.

[ואולי יש לומר מקצת ראייה לדבר. כי הנה הרמב"ם שם מסמיך את דבריו על הפסוק "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו", ומפרש ש"כבודי" היינו עצמי ורצוני, ועל פי זה מבאר שכוונת הפסוק לומר שכל הבריאה היא רק "לכבודי", שכך עלה ברצונו.

וכבר צויין לעיל לברייתא בסוף אבות

106. ועל דרך המבואר בהמשך תרס"ו (ע' ה'): "מה שכתוב בזהר בגין דישתמודעון ביה . . הנה ודאי זאת הכוונה נשלמה ע"י הבריאה וההתהוות, אבל אי אפשר לומר שזו היא תכלית הכוונה האמיתית . . אלא הענין הוא כמ"ש במדרש ע"פ שוקיו עמודי שש, שוקיו זה העולם שנשתוקק הקב"ה לבראותו כו'. שזהו מצד התשוקה לבד, לא מצד ההכרח ח"ו בשביל השלימות . . ואין אנו יודעים טעם שכלי מפני מה נשתוקק".

ומבאר שם בהמשך דבריו שאף שאין אנו יודעים מפני מה נשתוקק, אך יודעים אנו אל מה הוא משתוקק, לדירה בתחתונים.

ועד"ז יש לומר בעניננו, שדברי הרמב"ם שיהיה אדם היודע את ה', הם בדוגמת דברי הזוהר "בגין דישתמודעון ביה", ש"אי אפשר לומר שזו היא תכלית הכוונה האמיתית". והרצון של 'אנא אמלוך' הוא בדוגמת וחלק מהתאוה לדירה בתחתונים: "שזהו מצד התשוקה לבד, לא מצד ההכרח חס ושלום בשביל השלימות". ודוק.

לעצמם תכלית ושליומות במושגים שלו. ולכן גם תכלית הבריאה כפי שהיא מתגלית על ידי ההתבוננות בממלא כל עלמין, היא שלימות הבריאה גופא, שעל ידי ההשגה השכלית בידיעת ה' האדם מגיע לשלימות מציאותו ולשלימות התענוג שלו, ולא ענין שלמעלה ממציאות העולם¹¹⁰.

זאת ועוד, שגם הידיעה השכלית המדוברת בענין זה, הן בעולם הזה והן השגת הנשמות בעולם הבא, אינה אלא השגה באור הממלא כל עלמין¹¹¹. ונמצא שכל דברי הרמב"ם בענין זה נכונים מצד אור הממלא כל עלמין בלבד.

אך טובב כל עלמין הוא האור האלקי שלמעלה מטבע הבריאה ואינו מתגלה בה במציאותה. אלא רק כאשר האדם מכיר שהעולם נברא יש מאין, שהיא הכרה בסובב כל עלמין, הכרה באלקותו ית' שקדם לעולם ולמעלה מהעולם.

ומצד הגילוי של סוכ"ע ניתנת לנבראים ההרגשה שמצד עצמם הם אין ואפס, ולפיכך אינם מציאות חשובה לעצמם וכל מציאותם היא רק בכדי להשלים את רצון ה'. ולכן מצד ההתבוננות בבריאה יש מאין - הכרה בסוכ"ע - מגיעים למסקנה שתכלית הבריאה היא לא שלימותה היא, אלא

באלקות, ממלא כל עלמין, סובב כל עלמין, ועצמותו יתברך¹⁰⁷. וביאור הדבר¹⁰⁸:

ממלא כל עלמין הוא האור האלקי המתגלה בטבע הבריאה, שכאשר מתבוננים במציאות הבריאה וחוקי הטבע רואים בבירור שיש להם מתכנן. ואפשר גם לראות כיצד הבריאה כולה מכוונת לשלימות אחת כנ"ל. וכהתבוננותם של החכמים הקדמונים שהזכיר הרמב"ם בפירוש המשניות, שהיא התבוננות במציאות העולם גופא שהכריחה אותם להכיר במציאות ה' שתכנן את הבריאה¹⁰⁹, ולהכיר בתכלית שאליה הבריאה מוליכה - ידיעת ה'.

והנה מצד הגילוי דממלא כל עלמין, גם לאחר שהנברא מגיע להכרה שיש לו מתכנן וכו', עדיין יש לנברא הרגשת מציאות וחשיבות, ולפיכך ניתנת לו האפשרות לבקש

107. בהבא לקמן ראה אג"ק ח"ב ע' ע, ועד"ז מאמר ד"ה 'להבין ענין תחיית המתים' (ש"פ אחרי תשמ"ו, קוני" כ"א טבת תשמ"ט, סה"מ מלוקט ג), שמבאר שגן עדן ימות המשיח ותחיית המתים הם כנגד שלוש הדרגות דממלא סובב ועצמות.

ומובן שמה שאמור שם לגבי גן עדן (הוא עולם הנשמות המכונה בדברי הרמב"ם 'עולם הבא') שהוא בחינת ממלא, נכון גם לגבי הביאור שרואה את ימות המשיח כאמצעי להגיע לתענוג הנשמות בגן עדן, וכדברי הרמב"ם בהלכות תשובה. וכמבואר כאן. וראה ג"כ המשך תרס"ו בתחלתו ששני הטעמים בתכלית הבריאה: "בגין דישתמודועון ביה" או להיות לו דירה בתחתונים, שניהם אמת. אלא שזה קשור עם הגילוי דממלא כל עלמין, וזה קשור עם גילוי סובב כל עלמין ועד לעצמותו ית'.

108. הבא לקמן בביאור ענין ממלא וסובב, על פי תניא פמ"ח. שער היחוד והאמונה פ"ז. שיחת ש"פ בהר" בחוקותי תנש"א. וכ"מ.

109. "ודע שמציאות זאת התכלית בענינים הטבעיים הביא הפילוסופים בהכרח להאמין התחלה אחרת זולת הטבע, היא אשר יקראה אריסטו התחלה שכלית או אלקית". מורה נבוכים שם.

110. ועפ"ז יובן ויומתק הטעם שהרמב"ם ביאר בפיה"מ את תכלית הבריאה כשלימות האדם, אף שבעצמו כתב במו"נ שטעם זה הוא אמיתי רק לשיטת המחזיקים בקדמות העולם. כיון שגם על פי תורה יש לזה מקום, לאחר שבפועל נברא העולם וניתנה בו ההרגשה שהוא מציאות חשובה העומדת לעצמה. ודו"ק.

111. תניא פל"ט ופמ"ח. אגה"ק סי"ז. ובאריכות בדרך מצוותיך מצות ציצית.

ביטולה לה' בהתגלות מלכותו יתברך בכל העולם.

וענין זה של התגלות מלכותו, הוא שוב גילוי של טוב כל עלמין. כי כשם שהמלך הוא מרומם ומובדל מהעם והמדינה וכמו מקיף עליהם מלמעלה, כך כשהקב"ה מתגלה בעולם כמלך, הוא מתגלה כמרומם ומובדל מהעולם, טוב כל עלמין.

[וגם כשמדובר אודות הדרגה הנעלית יותר בימות המשיח הקשורה עם גילוי היחידה לעתיד לבוא, כולל השלימות הנעלית שיהיה אז בקיום המצוות, וכל המסתעף מזה, עדיין כל זה הוא בהגדרה של התגלות אור הסובב כל עלמין¹¹²].

ולמעלה מכל זה¹¹³ הוא עצמותו ית' שאינו בגדר עלמין כלל, שעליו נאמר "נתאוה

112. ובפרטיות, שבהלכות מה"מ מתאר את דרגת משיח שעל ידו מתגלית מלכות ה' - מלכות דאצילות, שנחשבת טובב ביחס לעולמות ב"ע. ובפירוש המשנה מתאר את דרגת משיח שלמעלה מהטבע, כפי שהיא מצד בחינת היחידה, שורש המלכות בכתר, שנחשב טובב ביחס לעולם האצילות.

113. בכמה מקומות מבואר שהרצון דאנא אמלוק מושרש בעצמות אין סוף עצמו. ראה המשך יו"ט של ר"ה תרס"ה בתחילתו (ועד"ז המשך תש"ג בתחילתו). אך בפרטיות יותר משמע שהענין של דירה לו ית' בתחתונים הוא פנימי ועמוק יותר מהענין של 'אנא אמלוק', וכמעלת התענוג על הרצון, כנ"ל בתוך הפרק.

ודוק גם במאמרים הנ"ל (תרס"ה ותש"ג), שכאשר מבארים את הרצון דאנא אמלוק בבחינת "רצון גלוי" ו"רצון המוחלט", מבארים זאת במשל מאדם שמתעורר ברצון להיות מלך. וכאשר מבארים את השורש לזה בעצמות אין סוף בבחינת "רצון המוחלט בעצמותו", מבארים זאת במשל מאדם שמוחלט בו שיהיה לו בית שידור בו. ומשמע שם שכן הוא בנמשל למעלה, שהרצון ד"אנא אמלוק" שייך לאחר התעוררות רצון מסויימת, בחינת "מלכות דאין סוף". והתאוה לדירה בתחתונים היא בעצמותו ית' ממש.

הקב"ה להיות לו ית' דירה בתחתונים", שזוהי תאוה של עצמותו ית' עצמו¹¹⁴, והתאוה היא שהוא עצמו ידור כאן בכל עצמותו¹¹⁵, כאשר יתגלה ש"כל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", ויתגלה ש"ישראל וקוב"ה כולא חד", חד ממש עם עצמותו יתברך¹¹⁶.

114. "דכל אדם יהי מי שיהי" יש לו בעצם רצון לבית, והוא מוסכם ומוחלט בנפשו בהנחה מוחלטת מאד. וההחלט הזה הוא מצד החלט הנפש עצמה, להיות כי כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם כו', לכן יש בנפש החלט זה שיהי לו קרקע ובית שזה נוגע לכללות מציאות האדם שלו כו' . . . שהוא מוחלט בעצם מצד עצם נפשו" (ד"ה יו"ט של ר"ה תרס"ה ע' ג). וכן הוא גם בנמשל, שהרצון העליון לדירה בתחתונים הוא "מוחלט בעצם".

115. "כמו דירת האדם על דרך משל שעצמות האדם דר בהדירה כו', כמו כן הוא למעלה כביכול, שיהי בחי' עצמות אוא"ס ברוך הוא בגילוי למטה" (ד"ה יו"ט של ר"ה תרס"ו ע' ג). "עד"מ כשרוצה אדם לבנות בנין ולדור בו . . . שמתענג בכל עצמותו ממש בפנימיות והעלם נפשו בהיכל ודירה זו. ואין לו שום טעם כלל ע"ז למה הרי הוא מתענג כ"כ בהדירה, אלא שהוא תענוג עצמי ופשוט" (ד"ה ביום השמע"צ תרס"ו ע' לד). ועד"ז בנמשל: "שמתענג בכל עצמותו ממש" מהדירה לו ית' בתחתונים.

116. ובפרטיות יותר: באגה"ק סי"ז מבואר שהגילויים דתחית המתים הם בחינת טובב כל עלמין. ובד"ה 'להבין ענין תחיית המתים' תשמ"ו מבאר שגילוי הסובב שייך בעיקר לימות המשיח קודם תחית המתים, וזה שבזמן תחיית המתים יהיה גילוי הסובב הוא כהמשך ותוצאה של ימות המשיח. אך לאחר מכן יתעלו עוד לגילוי העצמות ממש, וזהו עיקר החידוש של תחיית המתים. עיין שם.

ואולי יש לומר הביאור בזה, על פי הנ"ל שהגילוי דתקופה שניה בימות המשיח הוא ש"כל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו". וענין זה הרי יכול להיות בשני אופנים: א. שכיון שכל הנמצאים לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, לפיכך הם אינם מציאות כלל ואין ואפס ממש (על דרך המבואר בשער היחוד והאמונה פ"ג). ב. כיון שעצמותו ית' בעצמו מהווה את הנמצאים בכל רגע ורגע, הרי אדרבה, זה נותן להם את המציאות הכי אמיתית וחשובה שיש, מצד

דרגות כלליות בנפש האדם העובד את ה'¹¹⁷, וג' אופני התקשרות של האדם עם הקב"ה בהתאם לכך:

א. כנ"ל חז"ל המשילו את האדם העובד לפועל העושה מלאכת בעל הבית בעבור השכר שיקבל, והיינו השכר דחיי העולם הבא, ועל דרך המבואר בהל' תשובה. ובנפש האדם, היינו עבודה שעל פי טעם ודעת שיש בה מבוקש לתועלת האדם, ובכללות עבודה עם עשרת כוחות הנפש הפנימיים שנשתלשלו¹¹⁸ מי' ספירות עליונות (ממלא כל עלמין) ומתקשרים עמהן.

ב. וכנ"ל עוד, ישראל נמשלו ג"כ לעבד העובד את רבו בקבלת עול מצד המחוייבות שלו לאדון, ועד"ז בנמשל שה' הוא מלך ישראל והם עבדיו המחוייבים לקיים מצוותיו, ועל דרך המבואר בהל' מה"מ ובפירוש המשנה. ובנפש האדם היינו עבודה בביטול מצד הכוחות המקיפים המתקשרים עם בחינת סובב כל עלמין.

[ובפרטיות אפשר למצוא שני מיני עבדים¹¹⁹: עבד סתם העובד את רבו בקבלת עול למרות שבהפקיירא ניחא ליה, היינו הביטול דקבלת עול שלמטה מכל הכוחות, שבחינה זו בנפש משתלשלת מספירת המלכות שלמעלה ומתקשרת עמה. ולמעלה

וראה לקמן בהוספה שבסוף החיבור, שענינים הקשורים לממלא כל עלמין באו ברמב"ם במפורש, ענינים הקשורים לסוכ"ע באו ברמב"ם בקיצור או רק ברמז, וענינים הקשורים לעצמותו יתברך לא באו ברמב"ם כלל, מלבד במקרים יוצאי דופן [ועל דרך שהוא בעולם, שבחינת הממלא נמצאת בו בגלוי, בחינת הסובב מתגלית בדרך של "מבין דבר מתוך דבר", ועצמותו יתברך אינו מתגלה בו כלל. עיין שם].

ועל דרך זה בעניננו, שהרמב"ם מבאר בהרחבה את שלימות הבריאה כאשר יש בה אדם היודע את ה', שזוהי שלימות מצד הממכ"ע כנ"ל. אך על המטרה של התגלות מלכותו יתברך הוא אינו מדבר במפורש, אלא רק מתאר את המצב בו מלך המשיח מתקן את העולם כולו לעבוד את ה', מבלי לבאר את משמעות הדברים. ועד"ז כל הרעיון שמלכות בית דוד היא "כסא מלכות ה' על ישראל", לא נמצא אותו בדברי הרמב"ם בצורה מפורשת, אף שהוא מתבקש מדבריו, כפי שיתבאר בפרק הבא. ואילו הענין של דירה בתחתונים אינו נמצא בדבריו כלל, מלבד - באופן יוצא דופן - בהלכה האחרונה ממש.

פועל עבד ושותף

וכיון שבצלם אלקים עשה את האדם, ג' הדרגות הנ"ל באלקותו ית' מקבילות לג'

כוונת העצמות שבהם (וע"ד המבואר בקונ' נוכחה תשנ"ב. עיי"ש).

ואולי יש לומר שהאופן הראשון הוא גילוי הסובב שיהיה בזמן תחיית המתים, גילוי השולל ומבטל את מציאות העולם. והאופן השני הוא גילוי העצמות.

117. בהבא לקמן, ראה לקו"ש חכ"ח פ' פנחס א (ע' 177 ואילך) אודות ג' דרגות בהתקשרות ישראל והקב"ה, המקבילות לממכ"ע סוכ"ע ועצמותו ית'. ולקו"ש חכ"ט פ' תצא ג (ע' 138 ואילך) אודות החילוק בין פועל העובד בשביל השכר בעולם הנשמות ושותף העובד בשביל התגשמות הדירה בתחתונים לעתיד לבוא.

118. תניא רפ"ג.

119. ראה לוח 'היום יום' י"ב ניסן.

הרבי¹²² בנוגע לשלוש הראיות שהרמב"ם מביא בתחילת הלכות מלך המשיח לענין של ביאת המשיח. שהאחת היא ראייה מדברי תורה, "שהרי התורה העידה עליו ושב ה' אלקיך את שבותך". האחת קשורה עם מצוה, "אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב ה' אלקיך את גבולך . . . ולא צוה הקב"ה לתוהו". ואחת קשורה עם דברי נבואה, "אף בפרשת בלעם נאמר, ושם נבא בשני המשיחים". ומבאר על כך הרבי, שבזה מתכוון הרמב"ם להורות שבהבטחה על ביאת המשיח יש הן את התוקף המיוחד של דברי תורה, הן את התוקף המיוחד של מצוה בתורה, והן את התוקף המיוחד של דברי נבואה. ע"כ דבריו.

ועל כך אולי אפשר להוסיף, שבהתבוננות נוספת מובן, שזה שבביאת המשיח באה בשלושת חלקי התורה, זהו לפי שבביאת המשיח יש תוכן ומשמעות השייכים לשלושת חלקי התורה¹²³.

כי¹²⁴ נבואה ענינה דבר ה' המתגלה

מזה, מצינו שבני ישראל נקראו צבאות ה', כחיילים העובדים עבודתם בהתמסרות מוחלטת עד כדי מסירות נפש, והיינו הביטול דיחידה שלמעלה מכל הכוחות, המשתלשלת מדרגת הכתר שלמעלה מכל הספירות ומתקשרת עמה¹²⁰.

ואולי זהו על דרך ההבדל בין ה' מה"מ (מלכות) ופיה"מ (יחידה וכתר), כפי שנתבאר לעיל, ויתבאר עוד לקמן פרק יא].

ג. ומצינו עוד שחז"ל המשילו את האדם העובד לשותף להקב"ה, שכביכול הוא שווה להקב"ה, ועד שנחשב אתו כמציאות אחת ממש. ובנפש האדם היינו ההתקשרות דעצם הנשמה ממש עם עצמותו יתברך¹²¹ (כפי שיתבאר לקמן פרק לז). שזה קשור עם התקופה השנייה בימות המשיח אודותיה מדובר בסיום משנה תורה, שאז תתגלה מהותם האמיתית של ישראל כמציאות אחת אתו ית' כנ"ל.

וכפי שיתבאר כל זה בפרטיות לקמן בהמשך הפרקים.

תורה, מצוה ונבואה

ויש להוסיף ולקשר כל זאת לביאורו של

122. לקו"ש חל"ד פ' שופטים.

123. בד"ה 'להבין ענין תחיית המתים' תשמ"ו מבאר באופן אחר, שהגילויים דגן עדן (ממלא) הם שחר על עסק התורה בעולם הזה, והגילויים דימות המשיח (סובב) הם שחר מעשה המצוות.

ויש לתוּך זה על פי המבואר בכ"מ בנוגע ליחס בין תורה ומצוות, שלפעמים מבואר שמצוה למעלה מתורה ולפעמים להיפך. שבכללות הביאור בזה הוא האם מדובר על חיצוניות התורה או פנימיות התורה. ובסגנון הקבלה, שמצוות הם בחינת גלגלתא וכתר (סובב), והתורה היא בחינת חכמה מוחא (ראשית ההשתלשלות, ממלא), שלמטה מגלגלתא וכתר. אך פנימיות התורה עליה נאמר "פנימיות אבא פנימיות עתיק" שלמעלה מעלה מגלגלתא (עצמות). ודוק.

124. בהבא לקמן, ראה לקו"ש חיי"ט שיחה ב' לפרשת שופטים (ע' 183), בביאור החילוק בין דברי נבואה

120. ולהעיר ג"כ מאבות פ"א מ"ג אודות החילוק בין עבד העובד את רבו על מנת לקבל פרס ועבד העובד שלא על מנת לקבל פרס. לקו"ת תזריע כ, ב.

121. ובסגנון אחר, על פי הידוע שהתענוג הוא פנימיות הרצון והוא הוא עצם הנפש ממש. ובענינו, שהעבודה דצבאות ה' היא עבודה מתוך התמסרות ובחירה רצונית להגשים את רצון ה' 'אנא אמלוך'. והעבודה דשותף היא עבודה פנימית יותר מתוך תענוג, שתענוג האדם מתאחד עם התענוג העליון שנתאוה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים. וכפי שיתבאר לקמן.

בבחינת נברא נפרד כעבד לפני המלך, אלא כביכול כאילו התאחד עם המלך עצמו. ועל פי המבואר בתוך הפרק מובן, שאכן בביאת המשיח ישנם כל שלושה ענינים אלו: תועלת ושלמות לאדם, על דרך דברי נבואה. גילוי מלכותו ית' על הנבראים, הקשור עם שלימות המצוות. והתאחדות האדם והעולם עם דבר ה' בתקופה השנייה של ימות המשיח, שעל תקופה זו נאמר "מצוות בטלות לעתיד לבוא" וכביאור הרב¹²⁵ שמתבטלת ההגדרה 'מצוה', כיון שאין נברא נפרד שאפשר לצוות עליו. ואז "לא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד", תורה בטהרתה.

125. קוני' הלכות של תושבע"פ דלעיל.

לנבראים על מנת להורות להם את הדרך הטובה לפנייהם בה הם ימצאו תועלת אישית, עד ש"אפילו צרכי יחיד מודיע לו" כמו שמואל שהדריך את שאול כיצד למצוא את האתונות שאבדו לאביו. מצוה היא רצון ה' וציוויו על הנבראים, כמלך המצוה על עבדיו, ועיקר ענינה הוא לא בשביל התועלת שלהם, אלא בשביל התגלות מלכותו ית' עליהם כנ"ל. ותורה ענינה התאחדות האדם הלומד עם רצון ה' וחכמתו, עד שאינו

למצוה. הדרן על הרמב"ם תשמ"ח שולי הגליון להע' 80, שם מבואר החילוק בין מצוה ותורה. וקוני' הלכות של תושבע"פ' (סיום הרמב"ם תשנ"ב) שמבאר החילוק בין שתי התקופות שבימות המשיח שהוא ע"ד החילוק בין מצוה ותורה. ועד"ז בכ"מ. וראה לקמן בעיונים שבסוף פרק יט.